

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

KONTRA FERENC, KONCZ ISTVÁN
ÉS BOGDAN ČIPLIĆ VERSEI
JUHÁSZ ERZSÉBET NOVELLÁJA
APRÓ ISTVÁN ÉS BRASNYÓ ISTVÁN
REGÉNYÉNEK FOLYTATÁSA
VAJDA GÁBOR GOZSDU ELEK REGÉNYÉRŐL
CSORBA BÉLA ESSZÉJE SZIRMAI KÁROLYRÓL
ÉS NÉMETH ISTVÁN RÓL
BELA DURANCI A KISHEGYESI
KERÁMIA-MŰVÉSZTELEPRŐL
RÉSZLETEK SZIRMAI KÁROLY
ÜGYVITELI NAPLÓJÁBÓL

KÖNYV- KRITIKA
SZÍNI-

1989

December

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LIII. évfolyam

A FORUM KÖNYVKIADÓ KIADÓI TANÁCSA:

dr. Bányai János, Bognár Antal, Bordás Győző, dr. Bori Imre, Dudás Károly,
Fehér Ferenc, Fehér Kálmán, Gion Nándor, Gobby Fehér Gyula, Illés Lajos,
Maurits Ferenc, Minda Tibor, dr. Móra András (elnök), Szabó Zoltán, Tóbiás László
és Tolnai Ottó

Szerkesztőbizottság: Bordás Győző, dr. Gerold László (kritikai rovat)
és Toldi Éva

Fő- és felelős szerkesztő: dr. Bori Imre

Műszaki szerkesztő: Maurits Ferenc

TARTALOM

<i>Kontra Ferenc: Betlehem katonái (vers)</i>	1361
<i>Herceg János: Derengés (elbeszélés)</i>	1363
<i>Juhász Erzsébet: Átlók (novella, 9.)</i>	1379
<i>Koncz István: Tábortűznél (vers)</i>	1386
<i>Apró István: Tüzek (regénybrikett, IX. rész)</i>	1388
<i>Brasnyó István: Kész regény (II. rész)</i>	1396
<i>Bogdan Čiplić versei</i>	1417
<i>Draško Redep: A szélmalmok és a kompok költője (jegyzet)</i>	1420

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

<i>Vajda Gábor: Az abszurd előrejelzése (Gozsdu Elek: Köd)</i>	1422
<i>Csorba Béla: Két esszé</i>	1431
<i>Bela Duranci: A kishegyesi kerámia-művésztelep története (tanulmány)</i>	1436

BETLEHEM KATONÁI

K O N T R A F E R E N C

vacog bennem egy féltett kis ünnep
törődik is vele mi jár a fejemben
cigarettaival kínálom fáradtnak látszik
az órájára pillant mint aki elkésett
mögöttünk valaki hangosan számol
a nyolcadik szakaszban araszolunk előre
ködbe vesztek akiket követtünk
mind szobrokká vagy hamuvá lettek
nagyapám is önmagával harcolt
gyűjtötte a kitüntetések
azóta csak a szöveg változott
behelyettesíthetőek a nevek és a mondatok
hallgatástól vérzik a szám
ez a nemet mondás gyávasága
behelyettesíthető szakaszban vagyok
egy új bekezdés harcosa
túl hosszú a jelenések könyve
toporgunk kínos mosollyal
a nyolcadik nap hajnalán
mert kimaradtunk a teremtségből
fülünkben idegen szó serceg
herélt ebek fanyalogva nézik
hogyan hágnak vígan a többiek
elkapott a túlélés ragálya
hiába maszatom a naptárt
az a nap nem akar eljönni
hold kígyózik előttem a sárban
ki nyomomba lépne késlekedik

üvöltöm a sorban hogy én vagyok
akkor gúnyolj ha végigtapostad
mellettem az esős évszakokat
és kotont húztál a fegyveredre
hogy ne ázzon be a csöve
kullogok egy csonka névsor után
a katonák sohasem sietnek
szítál rájuk az éjszaka korma
nem azért indulnak hogy érkezenek
folyton győznek a vesztesek
betlehem jászla fellobban
ha összeér a két mutató
nincsenek kompromisszumok a gödör szélén
mögöttünk valaki kivált a sorból
lehelete még sokáig világított
a holdfényben szinte glóriaként
ládáját cipelte
megbotlott és belefeküdt
zuhant lefelé az ítélet tárnáin
ahol az ételek nem oltják az éhséget
a szomjazónak olvasztott rezet adnak inni
és a harsonaszó után
negyvennapos eső zúdul a földre
mindent elborít az ár
kisarjadnak a földből akiket megöltek
akár a növények akár a bazsarózsák
megannyi színben szívós gyökérrel
és akiket aggaszt a burjánzó liget
órájukra pillantanak morcosan
tekintetemmel követtem a nyomokat a sárban
végleg szem elől tévesztettem őket
mert mi más irányba megyünk
a mutatók most delet vagy éjfélt mutatnak
a jászol leégett
vacog bennem egy féltett kis ünnep

DERENGÉS

HERCEG JÁNOS

Vannak megoldhatatlan dolgok. Mikor még a baranyai hegyoldalban laktam, a Duna fölött, többször is írtam a festőről. Heves vitáinkról, hogy mi a művész dolga azon túl, hogy fest vagy ír vagy hangszere fölé hajol, és sóhajtásokkal teli nyicsevós hangulatainkról, mikor már vitatkozni se volt érdemes. A lányról is többször említést tettem, ha még emlékszik valaki rá, a kis tanítónőről, aki túlzott eleganciával és rossz versekkel jött időnként hozzám a keskeny hegyi úton.

Most persze már rég nem találkoztam velük. A hegyomlás őket is elvitte, nemcsak a házamat. Pedig ők a valóságban nem is léteztek. Most már bevallhatom, csak képzeletbeli alakok voltak. De hozzátartoztak a tájhoz, a házhoz, az egész környezethez, s főleg hozzám. Nélkülük egyedül lettem volna, fölöttem a hegyel, alattam a hajófütyös Dunával. Nélkülük sok mindent nem mondhattam volna el. Nem mintha nagy és bátor dolgokat lettem volna így is képes elmondani. De az én koromban az ember már legyen szerény, s elégedjék meg azzal a kevéssel is, amit a sorsa és a helyzete még megenged neki.

Szóval, be kell vallanom, időnként hiányzik nekem a festő, az a Rudi a rőt szakállával s zilált nőügyeivel, mert ingyenes modellekről festette aktjait, s kicsinyes takarékosága gyakran megbosszulta magát. Előfordult, hogy sötétben nem merte kitenni lábát a házából, mert félt, hogy leüti valamelyik féltékeny férfi, mivel híre ment odalent a faluban, hogy nők járnak hozzá, és szemérmetlenül levetkőznek előtte. Én különben szerettem a bátor megalkuvását, hogy tudatosan gyártotta a giccseket remekművek helyett. Mert hogy arra is képes lett volna, ahhoz, ugye, nem fér kétség.

És néha eszembe jut a lány is, aki pironkodva jött, s csak egy csöppet kacéran, mint aki játszani szeret az alkalommal. Olyan volt, amilyennek látni szerettem. De hát magamnak képzeltem el, ízlésem szerint. Egyszer borvörös selyemruhába öltöztettem, máskor talpig feketébe, s mégis mindig ő

volt, ahogy az élőket se változtatja meg nagyon a ruha. Néha még feltűnik egyre fátyolosabb emlékeim láthatárán, de jól tudom, hogy ez is csupán öncsalás, akárcsak Rudi hangja, valahányszor hallani vélem, ahogy rám szól:

– Ne hagyja magát, öregem! Akadályversenybe ne menjen bele! Fusson hát aki futni akar!

Ilyeneket mondtam vele, bátorításul és vigasztalásképpen, aztán leültünk a diófa alá, s elnéztük a Duna esti fényeit. A dohányát is szerettem, pipája füstjét, ahogy az orrom alá pöfékelte a muskotályízű illatot.

Most mindezek után joggal kérdezhetné valaki, mért nem játszom tovább velük. Mért nem hoztam ide őket, egyszerű és puritán otthonomba, ahogy a lány mondaná, ha itt körülnézne kicsit. Miből állt volna áttelepíteni őket ide, hogy ne legyenek olyan egyedül? Hiszen kreatúrák!

De hát embereket mégse hozhattam volna el. Fákat se, kertet se. Mert az embereknek is gyökerük van, akárcsak a fáknek és növényeknek. Megszokták a talajt, az éghajlatot, azt az egész világot, amelyben élnek. S mindez érvényes a képzeletbeli lényekre is, akiknek éppúgy bele kell tartozniuk a környezetbe, mint az élőknél. Csak így kapják meg a valóság hitelét.

Rudival horvátul beszélgettem persze, csak néha-néha egy-egy német szót közbeszúrva, „essekerisch”. Ő jóformán semmit sem tudott rólam, egyetlen sort sem olvasott soha tőlem, amit viszont ő csinált, azt nem tartotta el a nyelvkülönbség. Szemrehányást is tett nemegyszer, mondván, könnyű nekem egy idegen nyelv titokzatosságába burkolózva, miközben ő semmit sem titkol.

A lány más volt. Nem is tudom már, hogy hívták. Négyosztályos iskolában tanított, afölött is ott volt a megszűnés Damoklesz kardja. Magányosan élt egy almaszagú szobában, abban a csöppnyi falucskában, ahonnan átjárogatott hozzám, s hitt benne, hogy missziót teljesít, mint minden jó tanító. Csak a verseiben szólalt meg a reménytelenség. De hát ez divat is meg kortünet. A világ nyugati felén, ahol állítólag bőségben él a nép, senkinek se jut eszébe az élet dicséretét zengeni. Vele természetesen nem művészi problémákról beszélünk, hanem a népünkről, a faluról, vidék és nagyvilág viszonyairól. Talán épp ezért volt szükséges, hogy lány legyen, mert így mégis feloldódott némileg a téma keserősége. A nők sok mindent el tudnak feledtetni az emberrel. Ő is ezt tette velem.

Itt, ahol most élek, nehéz lenne valakit is találni, mondjuk, művészi vitákhoz. Ehhez olyan gyorsan átalakulni képes környezetre lenne szükség, mint amilyen az volt ott, a Duna fölött. Itt még erős népi hagyományok élnek, s az iskola létszámát se fenyegeti egyelőre veszély. Itt mintha épp most kapott volna nagyobb kifutási lehetőséget életerő és vállalkozási kedv. S már mintha evégből is a valóság háttérbe szorítaná a képzeletet.

Mit kezdenék itt Rudival? Ott már akkor se voltak lovak, s ő lovakat festett, meg síkságot és gémeskutat, mert ő is a képzeletéből élt, s így szolgálta ki a bécsi és párizsi közönséget, amelynek körében most divat a magyaros téma. Ilyennek képzelik a tájat, ilyen giccsesnek, ahol magyarok élnek, s akik talán még mindig nyereg alatt puhítják a húst, miközben a végtelen pusztán száguldanak, karikás ostorukat pattogatva.

A lány is elveszetten járna itt a világfájdalmával, amely nélkül régen nem ért semmit az élet, s versíráshoz aligha lenne kedve. A nyelv, amelynek tanítására oly önfeláldozóan vállalkozott, itt sokat veszítene a varázsából, hiszen az általános használat megfosztja minden ünnepélyességtől. Déli verőfényben a legszebb görögtűz sem érvényesül!

– Isten vele, Rudi! – köszönnék el tőle, ha ott maradt volna tényleg nélkülem a festő a hegyi pincék között, ahol most már korán kezdenek bujkálni az esti árnyak, s halkan duruzsoló darázsraj gyülekezik a hordók nyitott szája fölött. – Isten vele, s tudja meg, hogy mindig irigyeltem az optimizmusát, s a bölcsességét, amellyel oly könnyen vette az életet és a szürke kis pimaszok gyakori disznóságait.

– És magától is búcsúzom, kedves! – szólnék a lányhoz, ha hinni tudnék benne, hogy él, és néha még felnéz a főutcáról a hegyre, s eszébe jutnak a délutánok, amikor lángra gyúlt arccal olvasta a verseket, mert reménytelen szerelemről is szó volt bennük. – Ha valamit tanácsolhatnék innen messziről, hát azt mondanám, hagyja a nagy szavakat és a viharos érzelmeket. Azt a missziót se vegye túl komolyan. Nem azért, mintha mindez így együtt nem volna eszményien szép ebben az eldologiasodott világban. Azért, mert időszerűtlen, s így aztán semmi értelme. Vége a romantikus hősnők divatjának. Képregényekbe temetkeznek mostanában az emberek.

Ezt mondanám, ha ott lennének még. De miért ne lennének ott? Az ember mindenütt hagy maga után valamit, talán az se tűnik el nyomtalanul, amit a képzelet teremtett. A képzelet, amely nem nélkülözheti az anyagot, így hát a festő tokájára szakállt ragaszt, pipát nyom a szájába, a lánnyal meg verseket olvastat, s háttérnek odateszi a kis hegyi falut alvó házaival a zömök fák alatt. Hogy így lássa aztán messzi derengésben s elmúlhatatlanul gyönyörűn.

*

Nagyon szeretek utazni! Elmenni minél messzebbre, mert utána olyan jó hazajönni. Hogy az ember tulajdonképpen önmaga elől menekül a nagyvilágba, rég tudom. Talán ez a magyarázata, hogy Rómában és Moszkvában, Párizsban és Madridban főként jól öltözött öregek és torzonborz hippicsaládok a turisták. Az öregek a fölöslegesség gyötrő kényszerképzete elől

szöknek, az utóbbiak meg az otthoni megállapodottság állóvizét, a konszolidációt nem bírják elviselni. Vagy mondjuk így: az előbbieket azért, mert a világ már nem az, ami volt, mikor ők még fiatalok voltak, az utóbbiak meg azért, mert a világ még nem az, amilyennek ők szeretnék látni. Én némi fenntartással valahol a középen foglalom el a helyemet. De csakúgy, mint az inga, nekem sem a kilengés, hanem a nyugalmi állapot jelenti a rögzíthető pontot. Persze, ez is csak illúzió! De mi nem az? S lehet-e illúzió nélkül egyáltalán élni?

– Na, milyen volt? Meséljen! – nyitja rám a festő az ajtót.

Leningrád érdeklő és Moszkva, ahonnan éppen megérkeztem. Pedig még nem is volt időm rendbe tenni a dolgaimat itthon és rendezni az élményeimmet. Meg azt se bírom, ha sommás választ várnak tőlem valamiről.

– Hogy micsoda milyen volt? Az Ermitázs? Vagy a Tretyakov Képtár?

– Nem! Csak úgy, általában, in grossen ganzen! A képzőművészeti viszonyokat nagyjából ismerem. A galériákat is. Geraszimov és társai. De hallom, az Ermitázsban Rembrandt is van! Sőt fauvisták és impresszionisták is láthatók néha itt-ott?

– Itt-ott? Magának legyen mondva! – felelem pestiesen, s magam is meglepődöm a régi zsargon váratlan felbukkanásán. – Azt hiszem, a századforduló európai festészetéről nem lehet úgy beszélni, hogy az ember figyelmen kívül hagyja az orosz gyűjteményeket.

– Rendben van! Elhiszem, de én Geraszimovékról beszéltem! – válaszolja még mindig cinikus fölénnyel. – A vörös kendős kolhozlányra gondoltam! A vadonatúj kerékpárját tartó ifjúnunkásra, atlétatrikóban és fehér tornacipőben. Ezeket nem vette észre?

– Ide figyeljen, Rudi! – mondom, és sietve szedem össze élményeimet, közben már bánom, hogy nem álltunk meg egy pillanatra sem a közismert képeknél, csak rohantunk Repinhez, Verescsaginhoz, hogy az oroszoknak is megadjuk azért a kellő tiszteletet. Szóval nem láttuk a kolhozlányt. De láttuk egész testi valóságukban a munkába induló milliós tömegeket, ahogy a reggeli metróállomásokhoz özönlöttek kipihenten, derűsen, a nők mosolygósan és dallamos csiviteléssel, a férfiak komolyan és frissen borotválva, mint a munkába indulók mindenütt a világon. Az élet ismétlődő újrakezdése látszott meg rajtuk, s az nagyon szép volt. – Ezek olyan hatalmas dolgokra vállalkoztak – fogok hozzá a beszámolóhoz –, hogy talán érthető, ha a művészet sem maradhatott meg a forradalom után a maga régi állapotában.

– Pláne, ha figyelembe vesszük, hogy abban a „régii állapotban” Repin volt a fénypont! Mert a modern művészet bölcsőjét akkor sem ott ringatták, nem gondolja?

– Jó, legyen magának igaza! Ugyanakkor a világirodalomban az egész ti-

zenkilencedik század az oroszoké volt. Keressen nekem valakit, akit Tolsztoj vagy Dosztojevszkij mellé lehetne állítani!

– Maga másról beszél!

– Lehetséges! Regényhősök nyomába szegődtem talán tényleg. Raszkolnyikovot követtem messziről, és Natasát a zezugos utcákon, s a Néva-parti házak érdekeltek. Moszkvában a Kreml, amely az esti fényözönben úgy emelkedik a magasba okkersárga, téglavörös és fűzőld párkányaival, frissen aranyozott hagymakupoláival, hogy az ember az Ezeregyéjszaka meséinek hangulatát érzi és Naszredin hodzsa megjelenését várja a híd valamelyik oszlopa mögül, persze hiába...

– Maga elment az emlékeihez, a fiatalságához!

Ezt is könnyed fölénnyel mondja a festő, s elnézően mosolyog. Húsz évvel fiatalabb, mint én. Abból a korosztályból való, amely már máskor is, más vonatkozásban a szemembe mondta: maga másról beszél!

– Azt akarja rám bizonyítani, Rudi, hogy én nem a Szovjetunióba mentem, hanem Oroszországba? Nézze, ezt is bevallanám. Én az orosz irodalmon nőttem fel. S utóvégre az én koromban ki az, akinek a fülében nem cseng még ma is Csicsikov trojkájának csengője? Az volt az ifjúság!

– Tudom! Az öregem is ebben a révületben emlegeti az oroszokat.

– Igen, de nálam más is volt! Egy rettenetes háború. Az én fiatalságomhoz hozzátartoznak a befüggönyözött esti szobák is a lehalkított rádióval, miközben rendőrrjárőr cirkált az utcákon, behallatszott csizmapatkójuk kopogása és akkor abban a szorongással teli csendben egyszer csak felhangzott a dallamos hang, amely mögé az ember odaképzelte a nagy keblű, széles csipejű, mosolygós gyévuskát, erősen és egészségesen, mint az anyaföld, s ellágyított, bársonyos hangján azt mondta: Gavari Moszkva! Nem tudom magának elmondani, mit érzett olyankor az ember! És félek, hogy kinevetne. Hiszen mindezt milliószor megírták! S maguk ezt a frázis utóíze nélkül nem is tudják végighallgatni. Sérti a fülüket, mint a régi, lejátszott, rossz lemez. De minden lemez lejátszódik egyszer! És jaj annak az ifjúságnak, amelynek nincsenek ideáljai! Ha veszélyesek is...

– Igen, értem, csakhogya...

– Tudom, mit akar mondani! Hogy mindebből most mit láttam viszont. Hogy mi volt, az álom, és mi lett a valóság. Ez érdekli.

– Azért talán mégsem egészen így. Ehhez az kellett volna, hogy nekem is álmaim legyenek az új világról. Én azonban ebbe az új világba úgyszólván belenőttem. Nem kellett várni rá. Itt volt. Érzí a különbséget? Az én nemzedékemnek más a dolga. Mi nem álmodozunk. Mi józanul nézünk szét a világban.

Erre aztán már igazán el kellett nevetnem magam.

– Hagyjuk ezeket az ellentéteket, Rudi! Mi és maguk! Fiatalok és öregek! Semmi értelme!

– Jó, hagyjuk, én benne vagyok. De maga kezdte. Maga mondta, hogy régen rossz az ifjúságnak, ha nincsenek ideáljai. Ezzel pontosan és kizárólag az én halántékomat vette most célba. Egy festő, aki ideálok nélkül fest! S tudatosan gyártja a giccseket, mint én! S fiatal, mint én! Nevetnem kell!

– Maga vállalta a többes számot! Én legalább csak a magam nevében beszéltem. De maga egy nemzedék nevében tett hetyke kijelentéseket!

– Pardon, ezt is vállalom, ha nincs is felhatalmazásom rá. De hát nem is volt semmi baj közöttünk. Csak maga hitte, hogy provokálom, mivel a festészetről volt egy kis különvéleményem. Ne haragudjon! Inkább árulja el most már igazán, hogy milyen volt.

– Hát, ha mindenáron tömör választ vár, azt kell mondanom egyszerűen és tömören: gyönyörű volt! Benne volt az ifjúság elégiája. S kicsit még hozzá is fiatalodtam az emlékeimhez!

*

Még sistergett a két szelet marhabélszín, ahogy a szomszédasszony áthozta pirosra sütve, amikor a festő bekiáltott az előszobából, de úgy, hogy közben még csettintett is egyet:

– Tyúha! Micsoda mennyei illatok! Ha most meghívna ebédre, nem tudnám elutasítani! – De mindjárt hozzátette: – Na jó, csak tréfáltam! S legalább véres belül az a hús? Mert úgy jó a rossbraten!

Aggodalmas arccal kukkantott a serpenyőbe, de úgy látszik, meg volt elégedve a látvánnyal, az illatokkal meg különösen, mert olyan mélyet lélegzett, mint amikor hegytetőre ér az ember, aztán elbiggyesztette a száját, s oldalt billentette kicsit a fejét, hogy hát milyen jól élek én.

– Mondja – szólt hirtelen elkomolyodva –, maguk hogy hívják ezt a rossbratent? Maguknak van rá szavuk? Mert nekünk nincsen. Vagy csak én vagyok annyira műveletlen, hogy nem kísértem figyelemmel a nyelvművelők munkáját. De valahogy egész jól megvoltam eddig a rossbratennel meg a haustorral és a többi jövevényszóval. Itt a hegyen azonban sok minden megkönyékezi az embert a magányában. Még az ilyen lingvisztikai tűnődés is. Bár azt hiszem, nincs a világon sterilebb dolog a nyelvészkedésnél. Hát nem?

– Nehezeket tud maga kérdezni, Rudi! S főleg sokat. Most hogy fordítam le magának a szót: bélszín? Ez az a hús, amely a marha gerincénél húzódik, s hogy miért mondják mégis bélszínnek, nem tudom. De a szavaknak hosszú a vándorútjuk, amíg végleg megállapodnak. Ha ugyan a szavaknál egyáltalán lehetséges a tartós megállapodás.

– Miért? Már rájuk is kiterjesztették a dialektika törvényét?

– Azt talán nem. De ha görögül tudnék, akkor esetleg megfejteném ma-

gának most a titkot, ami dialektus és a dialektika, szóval nyelvjárás és mozgástörvény között rejtőzik. Amint azonban látja, meglehetősen műveletlen vagyok. S most különben is kész az ebéd, s maga természetesen a vendégem!

– Szó sincs róla! Nem hagyhatom, hogy éhes maradjon!

– Van elég! Soroljam fel, mi mindent adok? Először egy pohárka baracokot. Most kaptam Kecskemétről.

– Kecskemecske! – szúrta közbe Rudi nevetve.

– Aztán egy pohár borsos-petrezselymes paradicsomlé. Aztán a bélszín amit roastbeefnek is nevezhetünk, ha semlegesek akarunk lenni. Végül van egy kis zserbóm. Ez egy finom magyar teasütemény, majd sajt és alma következik, ahogy a nagykönyvben meg vagyon írva. Éhes marad itt valaki? És kávé!

– Hát maga aztán igazán főúri módon él! Már rohanok is borért! Mert halálos bűn lenne minderre vizet inni!

Amíg átszalad a mély tűző cabernet-ért, amiből itt jó ropogós kiejtéssel „karbanette” lett, ahogy a bocca d’oróból bakatort csináltak, van időm elménckedni a nyelvészkedésnek állítólagos sterilitásáról. Ha unalmas és élettelen, hát valószínűleg csak a laikusoknak az. Nálunk azonban Szarvas Gábor harcos szelleme, Kosztolányi szenvedélye és szegény Zsiga szellemessége roppant izgalmassá tudta tenni a nyelvápolás művészetét. S láttam itt is, közvetlen közelemben örök haragot vállalni egy igekötő miatt.

Két botcsinálta nyelvész barátom pedig egész egyéniségének képes volt kifejteni a megfelelő helyet a lingvisztikában. Olvasom M. jogi terminológiai cikkeit, és rettentően élvezem, hogy valaki végre jól megmondogatta a magát. Mintha fulmináns vezércikket olvastam volna, pedig csak hatáskör meg záradék helytelen használatáról beszélt a kétnyelvűség gyakorlatában. De annyi hévvel és beleéléssel, támadó temperamentumának olyan erős sodrával, hogy valósággal felizgatott. Hát hogyne, hiszen a publicisztika akkor ér valamit, idézem a régi rómaiak tanítását, ha éle van, ha támad. Ahogy a filippikák óta a támadás mutatója az érdekes és izgalmas a közírásban. Védekezni minden gyáva és gyámoltalan alak tud. Dicsérni is! A támadáshoz teljes fegyverzetben kell odaállni. A bátorság szépsége, a kezdet váratlansága van benne a támadásban. S minthogy az ember bármit teyen, holtáig ugyanaz az ember marad, M. itt is megőrizte cselekvésének egész skáláját, s vérmérsékletéhez a lobogási lehetőséget. Vele együtt győzők én is mint olvasó ügyefogyottság, sutaság, szolgalelkűség és otrombaság fölött ebben a nyelvi purifikálásban.

Zsiga nem támadott. Az ő fegyvere az irónia volt, az a fajta enyhe gúny, amelyben azért az oktató nyájasság is benne volt. És az ellágyulás mellékajtaja, ahol mindenkor vissza lehet húzódni. Nála a költészet elegyedését

éreztem valamilyen gunyoros, de azért komázó fölényvel. Ő nem győzni akart, mint az igazi harcos szellemek, inkább csak vitatkozni, de azt aztán hajnalig.

Hogy ki volt eredményesebb? Félek, sziszifuszi igyekezet volt mind a kettőjüké, s a többieké is. De ezt hamar vissza is szívom, mert magam előtt se szeretek pesszimiztának látszani. Elég, ha az vagyok!

Rudi ezalatt megjött a borral. Lehörpintettük a barackot, amihez újra csettintett, fejét a vállára ejtve, de már a paradicsomlé nem tetszett neki.

– Ne haragudjék, de ez nekem valamilyen homoszexuális hóbort! Ha leves, akkor legyen forró, hogy a kanál fölé hajolva fújni kelljen, és legyen benne csipetke vagy finomra vágott metélt. És mivel minden valamirevaló férfi ragaszkodik a leveshez, ezt én itt valami egészen perverz pötszernek tartom.

Én a hússal voltam elégedetlen. Egyáltalán nem volt véres belül. Kicsit tovább sült a kelleténél, s ahelyett hogy piros lett volna, szürke lett.

– Tovább kellett volna a nyereg alatt tartani – mondtam nevetve, s máris fogtam volna hozzá, hogy megmagyarázzam, miről van szó, de ő diadalmasan a szavamba vágott:

– Tényleg? Hát ezek szerint mégis igaz! Szóval maguk voltak azok, akik nyereg alatt puhított hússal jöttek át a Kárpátokon! És lenyúzták arcukról a bőrt, mert nem szerették a szakállt, a zsilett pedig még nem volt feltalálva. Már nagyobbacska fiú voltam, segítettem nagymamámnak a kosarakat cipelni, s emlékszem, a parasztok arcát néztem. A magyarokét, tudniillik. Azt mondta, a legszebb, a legfrissebb zöldséget ők hozzák az eszéki piacra. De nem láttam rajtuk semmi különöset. Olyan volt az arcuk, mint a többieké. Még jócskán borostás is. Pedig az unalmas történelemórákon pont az ilyen képtelen lelemények voltak érdekesek. Az, hogy Hannibal ante portas, kismiska volt ehhez képest.

– Na, most legalább láthatja, Rudi, milyen messziről kerültünk egymás mellé! És az előítéletek micsoda szakadéka tátongott közöttünk, a régi világban, hogy sietve disztingváljak. De Vörösmartyról, Aranyról, Liszt Ferencről, Kossuthról egy szót se!

– Bort a kupákba! És a keblemre, öreg fiú! – kiáltotta el magát a festő, mintha becsípett volna. – Együnk és igyunk, s hagyjuk a nyelvészkedést meg a történelmet a fenébe! Különben nekem a nyelvészkedés se valami kóser dolog, bocsánat a rituális jelzőért!

– Persze, magának könnyű, maga színekkel dolgozik, festék az anyaga, és nem a nyelv. Különben tényleg igaza van, igyunk!

S nevetve koccintottuk össze a poharainkat, mint akik nagyon értik egymást és mégiscsak ez a fontos!

Az ember izalmában még az idővel is könnyelműen bánik. Pedig engem már a saját éveim is takarékosagra intenek. Mégis oly bőkezűen ajándékoztam múltkor száz évet az oroszoknak a világirodalomból, mintha Stendhal és Walter Scott és Balzac nem is létezett volna, hogy csak a költőkről beszéljünk. Talán az ejtett túlzásba, hogy az oroszok hatalmas játékerükön századok színpalái között rendeztek felvonulást, s még Raszkolnyikovot önkínzó töprengésével s annak az órának a messianizmusát, amikor Szonyával a bibliát idézte, bizonyos időtlenségben tartják. Az egész feudalizmus kora is benne van a regényeikben, anélkül hogy beszéltek volna róla. Csupán a földesúr és a muzsik kontrasztjában, miközben egyszerre mutatnak szédítő társadalmi mélységeket és viaskodnak földön túli démonokkal.

– Elhoztam a könyveit! – mondja a festő, és bő köpenyének mély zsebéből már elő is halássza a fordításban kiadott négy kötetemet. – Elolvastam őket.

Most, hogy az oroszoktól és a világirodalomból vissza kell térni magamhoz, egyszerre úgy beszűkül körülöttem a világ, hogy csak köhinteni tudok zavaromban, a torkomat reszelni, más hang nem jön ki a számból. Aztán csak elnevetem magam, úgy szólok rá:

– Na, csak tegye őket oda az asztalra!

Rudi egy kis ideig hallgat, mintha neki is időre lenne szüksége, amíg Moszkvából és Leningrádból visszatér ide, a hegyoldali házba. Vagy csak az udvariasságát szedi össze, hogy minél tapintatosabban közölje véleményét.

– Hát mit mondjak? Érdekes! Egy külön világ. Nekem meg valahogy még ezen is túl az volt az érzésem, mintha miniatűr festők képeit néztem volna. És rajtuk a megállított időt. Egy Canalettot például a bárkával, s a tengernek a természetesenél is nagyobb és szuggesztívebb mozdulatlanságát. Mint amikor szilajon ágaskodó hullám és parti tajték hirtelen megkövül a festő ecsetje alatt. A pillanat hű rögzítése...

– Egy helyben topogás, mi? Se indulat, se feszültség, ami a cselekményt kicsit átforrósítaná, mi? Mondja csak nyugodtan. És említettem már a múltkor is, ugye, hogy a fordításért nem vállalok felelősséget.

– A fordítással nem hagytam magamat zavartatni. Már azzal, hogy tudtam, fordítást olvasok. A táj és az ember volt szokatlan. Vagy mondjam azt, hogy ismeretlen? A kisváros meg pláne idegen volt nekem. Pedig sokszor az volt az érzésem, hogy Eszéken járok, az Alsóvárosban, s mintha régi fényképeken egyszerre életre keltek volna valamilyen bajszos, magas csákós, kezüket a kardjuk markolatán tartó tiszték, és az asszonyok darázsderekkal és tollas kalapjukkal... Mintha Ksaver Šandor Đalski regényét olvastam volna! Vagy a fiatal Krležáét, azt az önéletrajzi hogyishívjátékot...

Filip Latinovicz regénye a századelő éveiben jászódik. Dalski meg Jókait követte tisztas távolból, de őszinte és mély nosztalgiával. Talán ezt a lírai elidőzést érzi hasonlónak a festő. De hogy jövök én Krležához? Bármily megtisztelő ez az udvariasságból felhozott reminiscencia, idegenségét mégis az a harminc év, az az Arany János-i emberöltő árasztja ezek szerint a történeteimben, ami épp elég az időszerűtlenséghez és az érdektelenséghez. Pedig mindig időszerű akartam lenni. De az is olyan, mintha az ember elhatározná, hogy most már majd remekművet fog írni. És ezért már az első soroknál dadogni kezd.

– Hát tényleg ilyenek a magyarok?

– Milyenek? Másmilyenek, mint a horvátok? – hökkenek meg.

– Regényben és novellában föltétlenül! Bár talán ilyen formában és főleg ma talán nem is beszélnek horvátokról. De azért ne haragudjék, magánál erősen érezni, hogy ezek igenis magyarok. Más emberek. Másmilyen az életük, a magatartásuk, a gondolatviláguk. Tartózkodás érződik belőlük. Valami sértődöttség talán...

Most az lenne a rendes dolog, ha felvilágosítanám, hogy a magyarok, ahogy ő mondja, általában nem ilyenek. És ha én mégis ilyen színben tüntetem fel őket, akkor az talán helyzeti adottságból ered. Dacos röghözkötöttségből. De hát mentés ez? Vagy igazolja kifelé is a művet?

– Tudja, Rudi, én még úgy tanultam, hogy az író a világról is képet fest, amelyben a története játszódik. Az oroszok a sztjeppékről, a téli Moszkváról, ahova felrándultak dácásajukból az urak... És ugyanígy a skandinávok a maguk fagyos északi éghajlatukkal.

S amíg ezt mondom, miközben a festő bólogat, már megint érzem, hogy nem ez az elsőrendű szempont. És különben is megette a fene az olyan könyvet, amelyet magyarázni kell. A nagy mű, fedezem fel a spanyolviaszt, a közös, a mindenkire egyformán szóló emberi sors tükörképe. De még mielőtt ezt a közhelyet magamban újra kilombosítanám, Rudi váratlanul a segítségemre siet, s egyszerűen felborít mindent.

– Még diákkoromban olvastam egy magyar regényt horvát fordításban. Valamilyen betyárról szólt, Rózsa Sándornak hívták. Hát ott éreztem először, milyen idegen világ a magyaroké, legalábbis nekünk. De mintha ott is, ahogy visszaemlékszem, ilyen dacosan hangsúlyozott lett volna az az idegenség.

– Rudi! – kiáltom el magam. – Hiszen maga folyton ezt festi! A gémeskutat! A csikóst! A ménest! A magyar Alföldnek egy-egy részletét...

– Mit csináljak, ha egyszer ezt akarja a menedzserem. Ez megy! Na és mért lenne magyar jellegzetesség a gémeskút meg a ménes? Vagy pláne a betyár, aki nálunk is megfordult a múlt században...

– Akkor hát még sincs különbség közöttünk...

– A valóságban persze, hogy nincs! Vagy ha úgy tetszik Alpok–Adria! Ez az a témakör, amelyet nekem kell folyton festenem. Kellő nosztalgiával persze. És szériában! Közép-Európa vidékét, ahogy ma mondanák!

Illő büntudattal hajtja le fejét, s úgy folytatja:

– A tárgynak semmi köze hozzá. A felfogáson múlik, az arányokon, az az őszinteségen! És engedje meg, hogy mindjárt ki is javítsam az említett idegenséget, ha esetleg félreértette volna. Csak olyan tájra gondoltam, ahol az ember nem érzi otthonosan magát. Pedig nekem épp ezt az otthonosságot kellene éreztetnem. S a nosztalgiát Pannónia után, amelyhez nekem már nincs közöm...

Ilyen kedvesen próbálja menteni a szituációt. Még megkérdezhetném, hogy Beckettet vagy Kerouacot nem érzi-e idegennek, de minek.

– Szóval a világnak nincsenek általános ismertetőjelei... – folytatja Rudi.
– Pannónia is mindenkinél másképpen jelenhet meg. S akkor lesz giccs, ha általános ismertetőjelekhez ragaszkodunk, mint az én esetemben. Csak azért, mert ez kell. De ne haragudjon, megyek is most már, mert még le kell kennem három vásznat ma este, jó éjszakát!

*

A vörösbor nem mindenkit derít jókedvre. Boccaccio a szerelem nektárjának nevezte, amelynek már a színe is lángra lobbantja a szíveket. Anatole France nyomban elaludt tőle, a mi Krúdnyk viszont, aki szakértőnek tekinthető, minden bajra vörösbort ajánlott. De kiegészítette még egy bársonyos női kézzel, amely nemcsak megtölti és a beteg szájához emeli a poharat, de időnként a homlokán s a szíven is ellenőrzi, van-e már hatása.

A festő is inkább elbágyadt tőle. De aztán egyszerre megrázta fürtös üstökét, mint aki erőt vett magán, s átkozódni kezdett. A sorsát átkozta, a szegénységét és az egész világot, amely arra kényszeríti őt, hogy mást és másképpen fessen, nem azt, amit ő szeretne.

– Az ilyenfajta bölcs felismeréshez igazán nem kell berúgni, Rudi – próbálom csitítani. – Többé-kevésbé mindenki mást fest mostanában, mint amit szeretne. Maga legalább őszintén csinálja, és a giccsig meg sem áll. Mi, többiek úgy teszünk, mintha azért festenénk úgy, ahogy festünk, mert izlésünk, kultúránk és életérzésünk így diktálja. Az igazi, nagy, szenvedélyes szerelem marólúgot ajánl a csalódásra, vagy utcasarkot. Maga az utóbbit választotta. Ami közbeesik, az a szokványos egyszerűség, a „józan” és mértékletes közepszer. A megalkuvás. Magamat is alázatosan ideértve, persze!

– Nekem meg épp ezért reménytelen a helyzetem – kiáltja újra ő – mert önként csinálom! Én már azzal kezdtem, hogy azt mondom, ha így van, akkor már nézzünk körül, miből lehet itt rendesen megélni, érti? A

festő, aki dörmög és morgolódik, s szidja a kispolgárt, akit ő kénytelen kiszolgálni, még visszafordulhat. Benne még nem satnyultak el azok az izmok és idegek, amelyek keményen tartják a gerincet. Jack London kutyája, aki farkasból lett az ember barátja, még visszamehetett az erdőbe, amikor meghallotta a vadon szavát. Ha öreg volt is és elgyötört, megértette, hogy ott a helye! Bennem már semmi sincs a farkasból. Várjon, hozok még egy üveggel!

Farkasok és kutyák párhuzamát már Petőfi megírta, gondolom magamban. Ami a példázatban új: az öncenzúra kényszere, azt a festő adta hozzá. Az ember is meghunyászkodik a büntetéstől, de csak egy időre, s a lázadás mérge néha akkor is benne marad. Az öncenzúra veszélyesebb. Azt megszokja a szervezet, mint a morfiumot. Fleuron kutyája, hogy az állatvilágnál maradjak, akkor se nyúlt a tiltott peccsenyéhez, amikor a gazdája elfordult. Csak végtelenül szomorú volt. „Láttak már szomorú kutyát? – kérdezi Fleuron. – Annál nincs megindítóbb látvány!” Igen, teszem hozzá magamban, mert a kimondhatatlanság, a némaság gyötrelme teszi kutyafőlöttivé ezt a szomorúságot. Az ember panaszkodik, gyón, vallomással könnyít magán. A kutyának nem marad más, csak a szótlanság szomorúság önfegyelme. Ebben a néma szenvedésben rokona a művész, aki nem mondhatja ki, amit szeretne!

– A fene egye meg! – jön vissza Rudi. – Nem találtam több vörösbort! Kénytelenek leszünk fehérrel folytatni. – S mindjárt tele is töltötte a poharamat, hogy megint én vegyem át a szót:

– Amíg oda volt, kontráztam magának, Rudi. Azzal kapcsolatban, amit az öncenzúráról mondott. Hogy milyen boldogtalan a művész, aki nem festheti azt, amit szeretne. Bár azt hiszem, ez a festőkre nézve nem általános. S pláne minálunk! Ha még mi, irodalmárok panaszkodnánk...

– Mért? Maguknak mi bajuk? Amit írnak, kiadják. Nem úgy, mint mi, festők, akik sose tudjuk, sikerül-e eladni valamit. A maguk vidékén, a meghozzá más nyelven írt könyveik nemigen hívják fel magukra a figyelmet. Jó az ilyen sűrű árnyék, távol a központoktól. Mindig szerettem volna meghúzódni egy ilyen kis védett, vidéki tenyészetben! De ilyesmit nálunk a városban mégse tehet az ember. Ott szem előtt van. Számon tartják, a körmére néznek, nem úgy, mint maguknál.

– Na, persze, ahogy azt maga elképzelem! Az irodalmat nemzetiségi nyelven! Belső használatra!

– Csak azt látom, hogy gazsulálnak maguknak! Akár esik, akár fúj, magukat sose felejtik ki a pakliból! Nemzetek és nemzetiségek! Várjon! Nem irigységből mondom. Várjon! Úgy képzelem, hogy maguknál minden a családban marad. Mert hát nincs nagy kifutási lehetőségük. Ezért nem érdemes intrikálni, mószerolni, bocsánat a zsargónért! Ez az ilyen szűk szí-

getekre szorult, nyelvébe zárkózott kis nép behozhatatlan előnye! Már Dosztojevszkij megbámulta a gettók népének csodálatos összetartását! S közben úgy érlelődött bennük egy külön kultúra csodája, mint kagylóban a gyöngy! Nézze meg, mit csinált ebből a zsidó Chagall vagy az odesszai Iszaak Babel!

– Rudi! – kiáltok most már én dühösen. – Legyen szíves, hagyjon végre engem is szóhoz jutni! Mindenekelőtt kikérem magamnak a gettót!

– Ó, ezer bocsánat! Igazán nem pejoratív értelemben mondtam! Inkább nosztalgiából a művészetnek valamilyen őshazája után! Ahogy a magamfajta ember, akire még sose sütött egy ilyen Dávid csillaga!

– Nincsen tenyészet, Rudi! Mindenkinek megvan a maga különbejárátú kis világa, ha igazán művész vagy író! Ami viszont bennünket, ahogy maga mondja, összetart, az csak a nyelv, illetve a közös sors. És ha valamibe tényleg be vagyunk zárva, hát csak ebbe, de ebbe aztán nagyon! Minden más: világnézet és technikai forradalom közös lehet.

– Erre tettem én, ha emlékszik, egy ajánlatot. Hogy írjon horvátul! Nem mintha a mi nyelvünket képlékenyebbnek tartanám a magukénál. De hogy az adott földrajzi egységben nagyobb az akusztikája, maga se tagadhatja. S mi különös lenne ebben? Az ír James Joyce angolul írt, népe legnagyobb ellensége nyelvén. Honfitársa, Samuel Beckett sem használja ír anyanyelvét, sőt angolból átváltott franciára, mintha nem a nyelven múlna. A lengyel Korzeniowski Joseph Conrad néven angolul aratta világsikereit. Folytassam? Hiszen mindezt maga jobban tudja, mint én.

– Ne folytassa, Rudi! Először nem érti a dolgot, másodszor unalmas, hiszen ezt mi rég tudjuk, harmadszor már ami engem illet, öreg vagyok egy ilyen huszáros átnyergeléshez. S megint kényes területre tévedtünk. Határzónába. A nyelvről beszélünk, amely elválaszt, pedig az öncenzúráról volt eredetileg szó, amelyről mind a kettőnknek még bőven lenne mit mondanunk. S ne töltsön többet!

– Miért? Érzi, hogy ivott? Nekem tökéletesen kitisztult a fejem! S attól tartok, az öncenzúráról illetőleg sem értettük meg egymást. Én tisztán művészi megalkuvásról beszéltem. Maga viszont mindezt átváltotta, mondhatnám: al pari nyelvi és nemzetiségi értékjelzőkre. De nagyon meglehet, hogy az irodalomban tényleg innen fújnak a szelek, s ezért érzékenyebb mindenfajta éghajlati változásra, mint a művészet.

– Várjon! Az öncenzúráról és a társadalmi tényezőket Michelangelo se választotta el egymástól!

– Arra gondol, hogy Gyula pápa sajátkezűleg megbotozta? És hogy ő mégis tovább szolgálta? Sőt kiszolgálta? Gondolja, ez művészi lemondással járt?

– Gondolom! Csodálatos azonban, hogy ez az ő öncenzúrája csöppet

sem ártott meg a zsenijének. A botozásért ugyan ötszáz dukáttal hagyta magát kiengesztelni, a műveiben, hogy ne mondjam: remekműveiben pedig igyekezett a megrendelőinek eleget tenni. Halála előtt azonban megírta unokaöccsének: A pápákat szolgáltam, de kényszerűségből!

– Hát ez az, látja! Mindenki szolgál valakit! Úgy látszik, tényleg bele kell törődnünk a sorsunkba. Na, még ezt igyuk meg, aztán megyek dolgozni.

– Egészségére, Rudi!

*

Magamban tűnődhetek ebbe a derengésbe visszanezve, hogy sajnos sosem tudtam alkuat nem ismerően azt mondani: amit írtam, megírtam. Pedig az lett volna a szép, bátor, ha nem is minden esetben okos magatartás. Kimondani, illetve leírni félreérthetetlenül, s aztán – utánam az özönvíz!

De már itt meg kell állni. Mert a kimondásnak nem kell okvetlenül nyilvánosságot is jelentenie. Olykor meg kell elégedni az asztalfiókkal is. Volt idő, amikor ezt vállaltam. De nemcsak a kiálláshoz, a hetyke hallgatáshoz is fiatalnak kell lenni. Én meg már nem is érek rá ilyesmire. Időnként elrejtőzni a mese mögé, nem sok értelme van. Gyerekkorom megírásának ürügyén nemrég egy világ összeomlását részleteztem drámai képekkel, de senki se siratta meg. Csak az ürügyül alkalmazott mesét volt hajlandó tudomásul venni egy nemzedék, amely már más légkörben, más történelmi állapotban nőtt fel. Ezért vagyok kénytelen bevallani, higgyen rólam, ki mit akar, az alkura is hajlandó vagyok. Az idő tanított meg a szerénységre, ami alatt mérséklet értendő. És körütekintés, a lehetőségek számbavétele. De meg nem is illik már hozzám az „özönvíz” felelőtlensége.

Mindenekelőtt magammal „alkuszom” persze. Hogyha valamiben külvéleményem van a világról, amelyben élek, akkor azt hogyan fogalmazzam meg? A kihívást elkerülve, a szavak élet letompítva, hogy a külön igazság se legyen benne diszonáns. Szóval javítgatom magamat.

De nem mindig vagyok elég szigorú s óvatos. Ezt vagy azt kihagyni kár lenne, gondolom könnyelműen, s nincs szívem elhallgatni, ami nagyon kívánczok belőlem. Sőt, még képes vagyok megvédeni magamban minden effajta meggondolást, mintha valamiféle kompozíció egységét félténem a leütött alaphang követésében, s a vászonra felvitt színek tónusát! Úgy vagyok ezzel, mint Rudi a szomszédos hölgygel, aki péntek délután jön ki hétfévi házába, s hétfőn hajnalban megy vissza Eszékre. S néha rákiált a festőre:

– Mondja, maga vak vagy örült? Kék leveleket fest a fára? És fekete csónakot? Magához talán a haláljár csónakázni a parti fűzfák alá?!

A festő elnéző mosollyal hallgatja a gyermek kritikát, mivel tetszik neki a nő a narancssárga nadrágjában, s már az is boldoggá teszi, hogy egyál-

talán lejön hozzá a szomszédból. Dehogy rúgná ki! Dehogy utasítaná el az avatatlan, buta „kritikát”. Csak nevet gyámoltalanul, s van, amikor még megpróbál eleget is tenni a gyilkos bírálatnak.

Jó, a szavak nem színek, mondhatja valaki, s talán mondja is, nem ismer-
vén Rimbaud versét, amelyben színekkel határozza meg a magánhangzók
karakterét. De hogy milyen kicsengése van egy-egy szónak más és más he-
lyen, az egész mondatról nem is beszélve, azt csak az tudja, aki az akusztika-
tát se szűkíti le, s rábízta magát a maroknyi vájtfülűre, de fittyet hány az
ilyen hétvégi műkritikára, mint amilyent Rudi ideálja gyakorol.

– Az egészben az az érdekes – röhög a festő elnézőn ezen –, hogy a csó-
nak tényleg fekete. Halászladik, amelyet tavasszal és ősszel kátránnyal ken-
nek be a repedés ellen. A kis édes meg csak a világosra festett kirándulási
csónakot ismeri. Ez az én tragédiám! Még a valóságot se hiszik el nekem!

Énnekem meg egy mondatomba botlottak bele. Nem itt, itt nem volt
semmi baj velem, zavartalanul benne maradt a szövegben. Az inkriminált
mondat így hangzott: „A nemzetiség mindenütt nemzet alatti kategória.”

Amikor a fejemre olvasták egy szomszédos országban, ahol újra napvilá-
got kellett volna látnia egy könyvben, mondván, hogy ez vétkes általánosí-
tás, de meg nem is igaz, mert például önök nem létezik ilyen megkülön-
böztetés, megrökönyödtem. Csakugyan ezt írtam? Borzasztó! Pedig olyan
óvatos vagyok! Vigyázok minden szóra, meg a szerkesztők is belenéznek
természetesen a kéziratba mielőtt nyomdába adnák. A festő könnyebben
teszi túl magát a kritikán.

– Mondtam már neki százszor – panaszolja megbocsátó mosollyal Rudi –,
édes Mira, az egész képet nézze, ne a részleteket külön-külön. Mint aho-
gyan én sem állok meg a maga szép szeménél meg a kerek kis izéjénél, ame-
lyet annyi beleérzéssel tud csóválni, de egészében vagyok elbűvölve magá-
tól!

Én sem álltam meg a magam egyértelmű mondatánál. El kellett olvasnom
az egész szöveget, hogy legalább magam előtt vállalni merjem, amit írtam.
De hát elég az? Ha nem az asztalfióknak írok, akkor persze, hogy nem
éleg. És mégiscsak az egész könyv a fontos. Hogy az megjelenjék, és ne
buktsa el egy ilyen obskúrusnak bélyegzett mondat.

Hát gyerünk, javítsuk ki! Elég, ha kihagyom a „mindenütt” szót? Akkor
talán az olvasó franciaországi cigány felebarátainkra gondol, akiknek az
esetében senkinek se jut eszébe kételkedni a nemzetalattiságban. Vagy a
burgenlandi magyarokra, akik már állítólag nem is akarnak magyarok len-
ni, mert annyi bajuk volt emiatt hetven év alatt. Vagy a dublini katoliku-
sokra, a flamandokra, vagy Rhodésiára, ahol a kisebbség a többség...

Nem, nem! Először senki sem hajlandó megerőltetni a fantáziáját, s el-
menni a Párizs-környéki cigányok sátortáboráig. Az olvasó itt fog maradni

Kelet-Európában, mert ez neki épp elég nagy terület az ilyesmihez. Sőt, közvetlen közelében néz körül, s akkor félreérthetetlen lesz a megállapítás. Másodszor: ez csak egy látszatpillér, ez a szó, nincsen semmiféle hordereje, a mondat értelme ugyanaz marad, ha elhagyom is.

Vagy talán a „kategória” helyett szűrnék be egy puhább anyagból való, kevésbé hivatalos ízű szót! „Réteget” mondanék, mondjuk, ahogy a szellemtörténészek építették a kultúrákat egymás fölé. De akkor meg az a baj, hiszen a szellemtörténészek ideje rég lejárt, csak titokban olvassák őket, és Spengler már antikváriumban se kapható.

Ha vitakozni lehetne, megmagyarázhatnám, hogy ez a mondat először is itt íródott, s maga ez a tény felment minden félreértés alól. Sőt, a szomszédok még csettintenének is hozzá. De meg nálunk se pejoratív értelemben tesznek különbséget nemzetiség között. Ez egy egyszerű ténymegállapítás a szövegemben!

De kritikussal nem lehet vitakozni, s régen rossz, ha valamit magyarázni kell! Ha viszont kihagyom, fehér folt marad utána, mint Rudi képén a kék fűzfák helyén, s egész fejezeteket rántana magával a mélybe.

Akkor jut eszembe a mentő ötlet, hogy nem kell kihagyni semmit, a kifogásolt mondatból, hanem hozzátenni, s akkor minden rendben lesz. Csak egyetlen kis szócskát odabiggyeszteni a végére – „volt”. Az új mondat tehát így hangzik: „a nemzetiség mindenütt nemzet alatti kategória volt.”

Egészen belepirulok, ahogy hallani vélem a kritikus helyeslését, hogy tudni illik a régi, népellenes rendszerekben, nem ma, dehogy!

Hanem azért kicsit röstellem a dolgot. Mintha túl jól sikerült volna ez a csekély beavatkozás. De hát mit csináljak! Rudi nem ilyen nehézkes természet. Ő sietve belemegy egy kis zölddel a lombokba, s akkor megkérdezi:

– Mit szól hozzá, drágám? Most jobb?

– Most már igen! – feleli elismeréssel a kis nő, s már veti is le a divatosan kopott farmerzakóját, ami azt jelenti, hogy ott marad a festőnél vacsorára, s még azon túl is talán.

ÁTLÓK

(9.)

JUHÁSZ ERZSÉBET

Póluskának apró gyerekkorától fogva az volt egyik furcsa mániája, hogy kiszedgette a családi képesdobozból a rosszul sikerült fényképeket, és mindenki bosszúságára mutogatta őket. Ez a képesdoboz volt az ő igazi kincsesládája. Volt ugyan egy-két foghíjas fényképalbum is a háznál, de azokba bele sem nézett. Régi, idillikus fényképalbumokra emlékeztette öntudatlanul is, amelyek mintha csak azt akarnák érzékeltetni, hogy azért élünk, hogy egy-egy fénykép erejéig elraktározassunk az örökkévalóság számára. Hogy miért él az ember ezen a keserves világon, azt Póluska egyre kevésbé tudta volna magának megmagyarázni, de a fényképekből áradó siralmasan nevetséges (élet)bizonyítékokról mindig is megvolt a véleménye. Igazi fényképalbumuk különben is csak Henis bácsiéknak van, akik még a háború előtt Amerikába emigráltak, s onnan küldözgették haza irdatlan mennyiségben a fényképalbumaikat arról, hogy itt állunk (mármint Henis és Maca) legújabb nyaralónk lépcsőjén, itt meg vitorlázni indulunk saját vitorlásunkon. Csak nehogy egy szép napon úgy maradjanak, egyszer s mindenkorra.

Egészen más a helyzet szüleik egyik rosszul sikerült esküvői képével. Mérsékelten vagy inkább mesterkéltén derűs arccal állnak a fényképész színe előtt, csak épp – minő fura véletlen, mindketten ugyanabban a pillanatban pillantottak, s így – csukott szemmel. Lehetne ezt egy igazi családi összhang előrevetülő szimbólumának is tekinteni, de ez már csak azért sem jöhet számításba, mert az együtt töltött évtizedek folyamán bőségesen beigazolódott, hogy valamiféle összhang anyja és apja között a legritkább esetben fordult elő, akkor is csak röpke átmenetiséggel. Egyszerűen a legjobb esetben is mindössze az adatott meg, hogy szellemesen, már-már hangulatosan replikáltak egymás rovására. Gyerekek, azt szerettem anyátokban, hogy ilyen rendszerető. Még álmomban sem fordult elő, hogy ebben a háznál valamit is a helyén találtam volna – így az apjuk, mire az anyjuk: én

meg az apátok rosszmájúságában megmutatkozó következetességet, és így tovább.

Póluska az idők során egyre inkább azt a feltevést hitte valószínűnek e sokat nézegetett „elfuserált” esküvői képpel kapcsolatban, hogy szülei vagy az elkövetkező esztendőök látnoki felismerése végett hunyták le szemüket, vagy ellenkezőleg, már abban a pillanatban rádöbrentek, hogy (számukra) jövő idő nincs is. Vagyis, ami jobb korszakokban időnek nevezetett, az már rég nem is az, mint a túl bőre és formátlanra szabott ruhákban lötyög az ember.

Viktornak, akiben úgyszintén világosodni kezdett a felismerés, hogy az élet eseményeire csak rosszul lehet emlékezni, néhány évtizeddel Lolával kötött házassága után úgy kezdett rémleni, hogy húga akkor akasztotta ki szobája falára – egy finom ébenfa keretben – szüleiknek ezt az *elfuserált* esküvői képét, amikor az ő házassága Lolával – a vak is láthatta – végképp kátyúba ragadt. A hideg futkározott a hátán, amikor belépett húga szobájába, s noha rá sem nézett soha e képre, mindig csak mellé, ez is untig elég volt ahhoz, hogy mondhatatlan szorongás, sőt düh és kétségbeesés vegyen rajta erőt, amelyen természetesen előbb-utóbb úrrá lett, mert mint idősebb testvér belső kötelességének érezte, hogy húgával szemben messzemenően toleráns magatartást tanúsítson mindenkor. De házasságának az egyre megszibb múltba távolodó éve során épp következetes mellénézései folytán egyre inkább felismerte ebben az *elfuserált* esküvői képben a sajátját Lolával. Ennyire vakon, ilyen jövőtlenül csak őket kettőjüket lehetett lencsevégre kapni. Se múlt, se jelen, se jövő. Két holtmeredt alak valamely fotográfián, lehunytt szemmel, sehonnan sehová. Hisz a többi már csupa *fölösleges viszontagság* volt, *semmiért egészen*. És e vak tekintetek is – minden mély belső viszolygása ellenére – egyre ismerősebbekké lettek. Vajon nem a saját tekintetének szakasztott mását jelenítik-e meg? Vajon nem így róttta-e végig egész aprólékos rendszeretben töltött életét ő maga is? Ő mint a férfias megbízhatóság, felelősségteljes komolyság eleven megtestesülése. Ugyanilyen kihunytt szemmel róttta az utcákat, járt a hivatalba, hivatali munkatársaira pedig éppen ugyanígy nem tudott ránézni, mint e kísérteties fényképen látható esküvői párra.

Egyetlen kartársához fűzték közelebbi, úgymond „baráti” kapcsolatok, – ő, még most is visszacseng fülében Lola és Póluska csúfondáros nevetése, akik sátáni kajánsággal derültek ennek az ő *Illés* kollégájának a fokozhatatlan korlátoltságán. Ahogy ez a két, hozzá oly közel álló nő tudott hahotázni ezen az *Illésen!* Úgy megy utánad, mint egy kis pulikutya! Ez, ha az életében álmodott valamiről, csakis arról álmodhatott, hogy a te barátoddá sikerült *avanzsálnia* az életben. Az az észbontóan falusi szögletesség, mi több, eredendő és helyrehozhatatlan bárdolatlanság, ami minden mondatá-

ból és mozdulatából áradt! A meggyőződéses tekintete, ha közigazgatási ügyekről esett szó, amelyekről valójában halvány fogalma sem volt, mert mindenben Viktor lévén a mintája és példaképe, csak elszajkózta a tőle hallottakat, persze teljes híján Viktor szókincsének, lényegre tapintó beszéde választékosságának. Felnőtt léttére is tipikus példája volt ez az *Illés* annak a diáktípusnak (amelyből mindenkor és mindenütt akad egy-két példány az osztályban), aki csupa belső bizonytalansággal pislog, ha felszólítják, és végül erényt kovácsol abból, hogy ő mindig rengeteget tanul, ő *dolgozik* (tanár úr kérem, én készültem), csak éppen mindig beleszorul az a rengeteg tudás, és amit sikerül a felelések alkalmával kipróbálni magából, az csupa zagyva hebegés-habogás. Hogy miket hahotáztak ezen Póluska és Lola *annak idején*. Meg például az olyan eseteken, amikor *Illés*, összetalálkozván velük, körülbelül úgy fordult feléjük, olyan meghajlással, mintha a törzsét fából faragták volna, kezeivel viszont abban a pillanatban nem tudna mit kezdeni, és indokolatlanul himbálja jobbra-balra, mint az a kamaszokra oly jellemző, egyszóval a maga sutaságának teljében azt mondja ez az *Illés* Póluskának és Lolának: Mély hódolatom a fiatalasszonyoknak – majd mint akit egyszeriben tudathasadás ér, s akár egy suhanc suszterinashoz fordulna, megkérdezi tőlük: nos, hogy ityeg a fityeg? Viktornak még az is megfordult a fejében, hogy felesége és húga még attól sem tántorodhatott vissza, hogy a maguk női intuíciójával addig merészkedjenek, hogy megállapítsák, hogy ez az ő *Illés* kollégája még a feleségével való szeretkezéshez is nyilván úgy készül fel, mint valaha egy-egy iskolai órára. Egyszóval, hogy levetkőzvéen anyaszült meztelenre, élére hajtva teszi a széktámlára a nadrágját, gondosan összehajtogatja az alsóneműjét, majd legvégül még a karóráját is lecsatolja, s aztán hát, jöjjön, aminek jönnie kell, ő „felkészült” rá.

Lola, Viktor néhai és egyetlen felesége elválásuk után nem sokkal újra férjhez ment egy fővárosi banktisztviselőhöz, s aztán, aránylag fiatalon, negyvenkét éves korában rövid és súlyos betegség után elhalálozott. Amikor Viktor hírért vette Lola újbóli férjhezmenetelének, valahogy megnyugodott. Soha, s most már alighanem élete végéig sem tud tisztába jönni saját zárkózottságának legmélyebb okaival. Nagyon szerette Lolát, pedig az első perctől fogva tisztában kellett lennie azzal, hogy mennyire különböző természetük van. Hogy Lolából sohasem lehetett volna gondos családanya és konyhában tüsténkedő háziasszony. Miért fűzte oly görcsös eltökéltséggel épp az ő lényéhez ebbéli ábrándjait? Az élet legfontosabb dolgaira egyszerűen nincs az égardta világon semmilyen magyarázat. Az életet csak lázzal lehet élni – írta egykoron egyik legkedvesebb írója. És Lola, a maga részéről mindent el is követett, hogy lázzal élje. Csak hát, szegény megboldogult, ő is mindig egymagában lobogott ebben a bizonyos lázban – ahogy az már lenni szokott. Viktor sokat eltöprengett azon is, hogy ő mennyire tá-

vol látszott lenni mindenkor ettől a *lázban éléstől*, de vajon nem e lát egy fajtája – mintegy a szárazvillám analógiájára – az a visszafogottság is, amely az ő sorsdöntő férfiéveit olyannyira meghatározta? Hogy annyira a *nincsen remény* jegyében éljen, érezzen és viselkedjen valaki, amikor a tulajdon, valóban rajongva szeretett feleségét a patikárius Hartman Gyuszi karjaiban találja! Mi más ez, mint sajátosan katolikus neveltetésből eredő renyhe belenyugvás abba, hogy *változtatnod nem lehet*, fogadd hát el, hogy siralom-völgy ez az egész, ahol élned megadatott.

Lola halála előtt nem sokkal teljesen véletlenül összefutottak a főváros egyik forgalmas sugárútján. Hogy a tolongó emberáradat közepette ugyanabban a pillanatban vették észre egymást, ez megint csak az élet rejtélyei közé tartozik. Lola már-már az aszottságig lesóványodott, súlyos fájdalmai enyhítésére rendszeresen kapta a morfiuminjekciókat, de Viktor ebből a maga jellegzetesen mellénéző modorában mit sem észlelt (s már Lola halála után jutott mindez tudomására), csak tekintetének sugarasságára figyelt fel, alig-alig rápillantva is, s újra csak azt kellett megállapítania, hogy számára ez az asszony – ennyi év elmúltával is – varázslatosan szép és vonzó. Mindkettőjükre jellemző módon Lola futott oda hozzá, ölelésre tárt karokkal: Drága-drága Viktor – súgta kissé rekedtes hangon, mégis mondhatatlan lágyssággal. Ő pedig csak állt, meredten, hivatalnoki aktatáskájába kapaszkodva görcsösen, mint akinek gyökeret eresztett a lába. – Gyere, meghívlak a legközelebbi cukrászdába, és kibeszélgetjük magunkat. Ezer éve nem láttalak – így az ő valamikori felesége. Mire ő, teljes külső-belső elgémberedéssel Lola és egész elfuserált házasságuk iránt, csak annyit tudott rá jellemző fegyelmelzetséggel kimondani, hogy kedves Lola, nincs nekünk már miről elbeszélgetnünk ebben az életben. – Mire a volt felesége, fáradt, beteg arcán még mindig az iménti kislányos elragadtatással: – Nincs még minden elveszve, Viktor! De hát akkor isten veled! – s azzal, kissé billegő járásával tovalibegett.

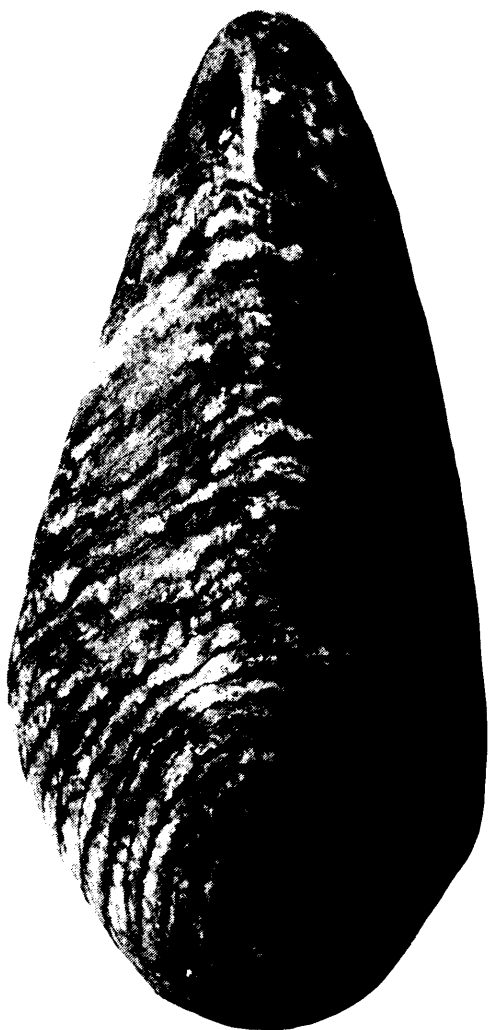
Viktoron a volt felesége halála fölötti igazi megrendültség, az igazi gyász akkor uralkodott el igazán, amikor Lola legalább húsz éve a föld alatt volt már, és Póluska hetek óta nagybetegen feküdt ágyában. Lola halálának hírért annak idején Póluska is, ő is valami furcsa, feltörhetetlen hallgatásba burkolózva vették tudomásul. Viktor előtt világos volt, hogy e halálesetről egyedül Póluskával válthatna szót, de húga még annyit sem tudott kipréselni fogai közt, hogy szegény megboldogult. Ő pedig hetekig ténfergett ideoda a tágas házban, és ugyancsak képtelennek bizonyult egyetlen szó kiejtésére is. Húga pedig látszatra egészen más dolgokkal volt elfoglalva. Leginkább azzal, hogy anyjuk esküvői ruháját öltötte magára, s Viktor végül már azt sem tudta, vajon esküvői ruhás húgának a hálószobában elhelyezkedő nagy „szárnyas” tükör valamelyikében látja e mását, vagy épp valósá-

gosan áll vele szemtől szemben. Igyekezett húga újabb „tébolyában” eligazodni, de lelke mélyén pontosan tudta, hogy nem más ez, mint a tulajdon gyászától való menekülés. Húsz év múltán azonban, amikor húga már nagybetegen nyomta hetek óta az ágyat, egyszeriben megrohanta az oly sokáig elodázott emlékezés. S ahogy ténfergett a már-már holtüres hatalmas házban, egyszeriben innen is, onnan is közeledni vélte Póluska egykori menyasszonyi ruhás karcsú alakját, aztán egyszerre csak úgy tűnt, nem is Póluska közeledik felé, hanem Lola, elegáns és habkönnyű menyasszonyi ruhájában, majd meg anyja és apja lép ki a képkeretből, s ők jönnek felé, hunyt szemmel a szárnyas tükörből felbukkanva. S amint egy alkalommal belépett húga szobájába, arra lett figyelmes, hogy nincs többé abban a bizonyos ébenfa keretben apja és anyja néhai, *elfuserált* esküvői fényképe. A keret üresen meredezik a falon, pedig most végre nyílegyenesen ránézett, és nem mellé. Senkinek a képe sincs többé abban az ébenfa keretben.

Odaült nagybeteg húga mellé, gyöngéden megtörölgette gyöngyöző homlokát. És oly aprólékos figyelemmel vett szemügyre maga körül mindent, ami örökös mellénézéseit folytán soha sem volt rá jellemző. Egyszeriben szeretett volna a legaprólékosabb gonddal mindent szemtől szembe megvizsgálni. Összenézni Póluskával, hogy valahogy, szavak nélkül is biztosíthassa arról, hogy ők igazán összetartoznak. Mennyire vágyott erre most, de húga szemei csak lassan, erőtlenül nyílottak fel olykor, s akkor is már csak valami végérvényes elrívülés tükröződött bennük. Alighanem órák teltek így el, szinte észrevétlenül. Majd amint Viktornak egy pillanatban újra odatévedt fürkésző tekintete az üres ébenfa keretre, meghazudtolhatatlan biztonsággal *látta*, hogy Énekes Krisztina áll ott karcsú és sugarasan. Érezte hamvas testének mondhatatlan közelségét, a menyasszonyi ruha alatt ereinek forró lüktetését. S mintha tizenhat éves kora óta egyvégében mi sem történt volna, mintha eközben egyáltalán nem létezett volna idő, egyszeriben felpattant, hogy kiemelje abból a képkeretből Énekes Krisztinát, és szenvedélyesen magához ölelje, gyöngéden kibontakoztassa karcsú és remegő testét a habkönnyű menyasszonyi ruhából, s aztán az idők végtelenjéig tartóan újra meg újra magáévá tehesse őt, amikor csupa gyönyörtől gyöngyöző testük egygyé forr végre.

Nem tudni, mennyi idő múlt el így, csak húga nyirkos tenyerét érezte kezében. Végtelen gyöngédséggel nézte a könnyű takaró alól kirajzolódó alélt testét, elgyötört arcát, az elrívedésben már-már kihunyt szemét. – Nincs még minden elveszve, Póluska – suttogta egészen közel hajolva hozzá. Majd húga, akinek szemlátomást nagy erőfeszítésre volt szüksége, hogy válaszolhasson, bizonyos idő múltán csak annyit tudott, alig hallhatóan el-suttogni, hogy „Családunk története immár befejeztetett, Viktor. De te

még fenntarthatad volna megmaradásunknak legalább az illúzióját, ha nem lettél volna világeletemben olyan megátalkodottan halálraítélt.” Aztán a kimerültségtől hosszú álomra zárult szemmel a fal felé fordította fejét.



Baranyi Markov Zlata: Kő

TÁBORTŰZNÉL

Egy bengáli tigris fotója alá

K O N C Z I S T V Á N

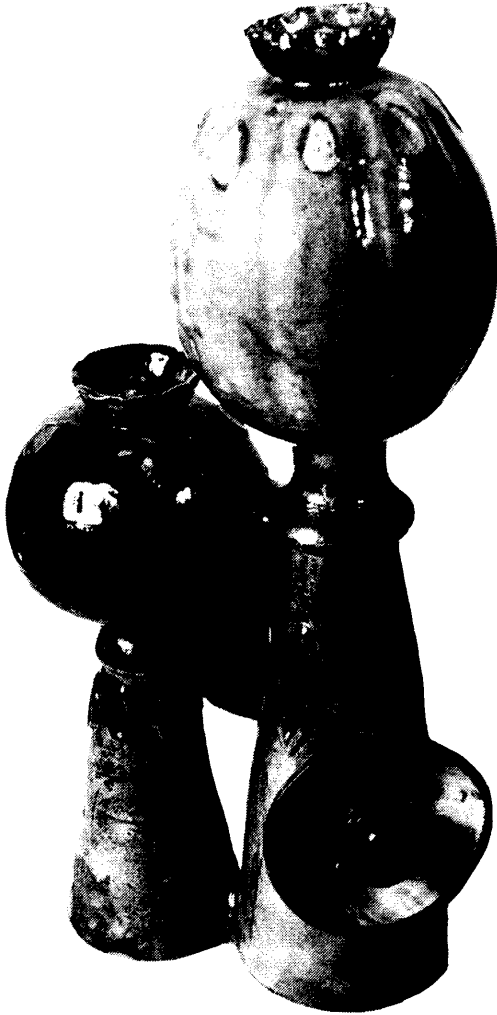
Szeme – rejtélyes sivatagi kútba merülő
ikergolyóbis, igézőn bont közönyre
fényt és árnyékot, kiszámíthatatlan
színképe ő diadalnak, halálnak s a
nagy abszurdum mint utolsó áldomás
a létezés élményét úgy szimatolja, akár a
győző győzelem után a vér szagát.

A félelmen túl gátlás és görcs oldódva
szabadul, mint nyugétól megváltott halálos
nyugalom, reflexe nem talmi jövőért,
csak – ha lehet – még egy perc életért
feszül, mint felhúzott íj vagy lant,
amely körül célpont s néma csend
nem távlat, nem is remény, csupán csak vak kaland.

Hűvös az éjszaka, a tábor tüzénél sunyítva
lobban a fény, dagályos szóözön zsinatol, –
hány ezer éve hordja már össze színét és alját a szónak,
ha hitvány csepűrágó csupán, akár szolgának, akár úrnak;
vak erő így hát az értelem is, és csak börtön a társadalom,
vésznek, pestisnek küldhette az embert, nyilván, világra
egy pusztító isten vagy démoni fátum.

Csak a harc marad, öldöklő s öngyilkos háború,
körül csapdák állják útját a nyomásnak,
horkan az éj, ragadós nyál köti egybe sárral

és rossz ízzel a bomló avart; puha nesz,
mint pamlagra könnyű lepel, omlik a tájra,
s a szeme – rejtélyes sivatagi kútba merülő ikergolyóbis,
a semmit pásztázza, s úgy marad, akár a mű, egyedül s magára.



Nemes Fekete Edit: Mák, 1968

TÜZEK

Regénybrikett IX.

APRÓ ISTVÁN

Suska tekintélyes hájtömege enyhén remegett TBT ölelésében. Nem volt éppen könnyű átölelni Suskát, babusgatni, becézni, játszani véle meg éppen nem, mert már ahhoz is, hogy teszem azt, a lány fejét csókhöz ölébe vonja, meglehetősen erőfeszítésre volt szüksége. Engedelmes volt pedig, csak kicsit esetlen és esetlenül terebélyes, de az meg nagyon. Mindegy, Suska volt az egyetlen pozsonyi szerzemény, az egyetlen nő, akivel a kényelmetlen játszótéri padon gyürközhetett, így hát küszködött is elszántan a kezébe türemkedő anyaggal.

– Elfelejtess te engem – suttogetta szomorúan Suska, miközben segített kigombolni blúza hihetetlenül apró gombjait. – Továbbhajózol, és holnap a másik kikötőben más lányok várnak. Holnaputánra elfelejtess egészen.

– Ugyan, nem vagyok én afféle... – lihegte Tihamér kezével a bugyi szélét keresve a szoknya és a has redői között.

– De igen, ismerlek már benneteket.

– Engem nem ismeresz.

A gyürközés hosszadalmas és fárasztó volt, a pad kemény, a nő puha. TBT szabályos időközönként megsajnálta magát, de azért kitarzott az utolsó szívszaggató fogadkozásig, könnyes búcsúcsókig. Fájt a lába, mire újra megtalálta a Dunát, fogalma sem volt, merre is van tulajdonképpen az a sivár lakótelep, ahová a hirtelenszöke szlovák lányt hazakísérte. A fáradtság és az álmoság azonban lassan felszívódott a fekete vízen játszó pozsonyi fények és a puhán lopakodó éjszakai hangok hatására. A szél éppen egy orosz–magyar népi koprodukcióban készült dalt sodort foszlányokban feléje:

*„Ellopták az oroszok a búzát
meg... ák a süket nagymamát...”*

TBT érdeklődve fülelt (akkor még nem ismerte a kérdéses koprodukciós alkotást), és ha nem is értett tisztán mindent, rögtön felismerte a hamisítatlan orosz népi dallamot és a mélyen szántó magyar (össz)népi megszövegezést.

A Duna minden országban szép, a szuroksötét víz, remegő lámpa- vagy csillagfoltokkal pedig különösen fogékonyá teszik az érzelgősségre hajlamos emberfajta a romantika, nosztalgia, melankólia mindenféle változatára. TBT is, amikor a távolabbi tábortűz felől újabb lágyan úszó, a Duna fölött, a sötétség párnáiban már-már elvesző sorokat hallott az iménti dalból, végképp letett az alvásról, messze elkerülte a fák alatt felütött sátrat, és a köves parton a tűz felé botorkált.

*„Zongorával fűtötték a kályhát,
fürdőkádban főtt a birkahús...”*

Zengett közléről egyre monumentálisabban az ének, de TBT egyelőre a tűz fénykörén kívül maradt. A tűzbe bámult és a tűzben tüzet látott, abban újabb lobogó lángokat, idegen gallyakat, másféle fák felizzó, szenesedő hársábjait.

Voltak tüzek, amelyeket elmulasztott megfigyelni, agyába vésni, esetleg nem is adódott módja rá, csak futólag látta őket, vagy egyéb körülmények zavarták. Mégis rengeteg tűzre emlékezett, sokkal több tűzre, mint lányra, több arcpirító, sugárzó hőre, lángra, mint testelegre, nekihevült nőre. Némelyek oly messziről pislákolnak felé, mint a leghalványabb csillagok, ha egyenesen rájuk figyelt, el is tűntek, elbizonytalanodtak, s csak akkor derengtek fel újra, ha magát is becsapva tüntetően másfelé nézett, s csupán szeme sarkából kacsintott feléjük. Éppen úgy, mint a csillagok. Másokat tisztán látott, de csak időszakosan bukkantak elő, mondjuk, késő ősszel, tél elején, s rideg, sárga fényű éjszakák évadjában, amikor olvasni lehetne a hold fényes borbélytányérja alatt, ha nem harapna odakint a fagy. Több ilyen tüzet tart számon, ezek is messze vannak, de most egyformán fenyesek, jól felismerhető alakzatokká állnak össze TBT adott térbeli és időbeli tartózkodási pontjáról szemlélve – megint csak éppen úgy, mint a csillagok. Amikor eljön az idejük, be is fogják a kimarjult álcillagképek a fél eget, mint november végén Orion, a vadász. Hosszan, de annál sebesebben utazik derengésük, vörös visszfényük TBT belső, csak elképzelt receptoraihoz, valójában emlékek futtatására alkalmas neuritjaihoz, szupergyenge biofeszültségek ingadozását előidéző ganglionjaihoz. Így Betelgouse 1300 fényéve sem tűnik távolibbnak, irreálisabbnak vagy éppen legyőzhetlenebbnek. Semmivel sincsenek közelebb a gyermekkor izgatón sercegő fa-

hasábjai, halászlét, cefrét forraló rőt lángnyelvei a világmindenség peremén száguldó ósóriásnál: egyformán elérhetetlenek s örökre elveszettek.

TBT a pozsonyi lángokban akkor éppen egy girbegurba, görcsös tölgy-ágakból rakott hatalmas máglyát látott, amely sokáig csak füstölgött, sistergett, legfeljebb valahol a belsejében bujkált egy kis szégyenlős, el-elszűrűlő rőzseláng. Lebukott a nap, színét vesztette az alkony is, majd fokozatosan elsötétültek a máglya körül kerengő bosszús arcok, de a tűz csak nem akart belobbanni. Vaksin, dideregve, füsttől fuldokolva toporogtak a fényes eseményre egybegyűltek, s már teljesen elenyészett az ünnepi hangulat, inkább a csömör, az elesettség, a reménytelenség ólálkodott körülöt-tük, amikor egyszerre a kicsi szürke láng szupernóvaként tört a magasba, fel a görcsös ágak csúcsáig, mint egy igazi tűzkard, isteni tűzoszlop, s recsegni-ropogni kezdett az egész építmény. TBT és HF-ke ámulva nézték ezt a váratlan, mondhatni példátlan kitörést, annyira elbámultak, hogy ha az is feltör, nyilván előnti őket a láva, belepi a tufa és úgy maradnak meg az utókornak, egymás derekára font karral, mint Pompei szépen mumifikált szerelmespárjai. Aztán ők is, a többiek is közelebb léptek a csodához – most már volt miért, arcukat, mellüket jótékonyan melengette a feljükk tóduló forróság, ha a fenekük egyelőre fázott is a szokatlanul hűvös augusztusi éjszakában, amibe még éppen belelógott. Nem telt azonban bele egy perc, hátrálni kezdtek, először csak egy lépést vonultak vissza, aztán még egyet, attól kezdve pedig folyamatosan és egyre riadtabban menekültek a perzselő hőség elől, miközben a továbbra is pengeegyenes lángok már az eget döfködték, és bevilágították az egész völgyet meg a környező hegyeket. A hátrálás már nem volt elég, megfordultak, és futottak, eleinte kéz a kézben, majd komolyabbra fogva a dolgot, fokozódó tempóban, ki-ki magának, zihálva, fújtatva. A többieket szem elől tévesztették, HF-ke és TBT a folyó felé rohant, most már teljes erőből, a sebesen surranó vízben látva az egyetlen biztos menekvést.

– Hacsak nem forrt fel már az is! – villant át HF-ke agyán a riasztó gondolat, s csaknem elájult futtában.

– Hacsak el nem párologt már az utolsó cseppig! – szorította el TBT torkát a rémület, s kis híján nekirohant egy fának.

Egyszerre értek le a partra, a magas peremről nagy puffanással landoltak odalenn a homokon. Ebben a pillanatban zúgott el fejük felett a tűzorkán, a Vlasina egy pillanat alatt felforrt, majd ugyanilyen gyorsan elpárologt, csak a fehér, száraz kövek maradtak a helyén.

– Még szerencse, hogy legalább 3 m/sec-mal gyorsabban futottunk a fénysebességnél, zihálta HF-ke a homokpandaly bitonságában.

TBT viszont most kezdte felfedezni, hogy ő éppenséggel nem a homokon, hanem HF-kén fekszik, valahogy így adódott, amikor nagy hirtelen

behateredtek a part alatti gyökerek közé. Felfedezését nem közölte senkivel, még HF-kének sem árulta el, bár lehet, hogy időközben már maga is rájött. Mindenesetre a hőségre való tekintettel (ami ott, a pandalyban egész kellemesnek volt mondható) nekilátott HF-ke blúzának kigombolásához. (Az ünnep tiszteletére a puritán amazon is szerény, de jól gombolható blúzra cserélte fel fakó egyentrikóját.) TBT tenyerébe máris hálásan simultak bele a spártai szigorban tartott, gazdájuk csökönyös megközelíthetlenségébe élve befalazott, ügyes kis mellecskék. (És a bimbók závárzata melegben is működött.)

Mire visszatértek, hamvába roskadt a dühödt máglya. A többiek már mind ott ültek, heverték körülötte, ki aludt, ki szalonát, krumplit sütött a parázson.

– Micsoda fellángolás volt! – mondta HF-ke valami átmeneti hangon egy szerelmes és kielégült nő duruzsolása és korábbi őrmestermodora között.

– Aki utoljára lefekszik, locsolja el a parazsat! – ez is HF-ke volt, de már a hamisítatlan őrmesteri szerepben. Gyorsan visszanyerte vélt egyensúlyát.

– Jó, majd lehungyozzuk – morogta egy részeg hang a fűben heverők felől, amikor az amazont elnyelte az áldott sötétség. TBT megkereste a hang gazdáját, és mellételepedett. Vologya volt, a csereorosz. Ukrán, jobban mondvá, de ezzel TBT-n kívül senki sem törődött.

– Van még valami pia?

Vologya bólintott, és a kabátja alól csaknem üres pálinkásüveget húzott elő.

– Hol a csudában mászkálsz? Kénytelen voltam egyedül berúgni.

– Ez hanyadik? – kérdezte Tihamér válasz helyett, miután meghúzta az üveget.

– Ne izgulj, csak a második. Van még egy ott a bokor tövében, oda dugtam, hogy ne melegedjen.

– Jó, akkor idehozom, nehogy túl hideg legyen.

Az éjszaka nagy malokereke lassan tovafordult, s már a parázs is alig világított, de nyugodtan ültek mellette, mert Tihamérnak volt még valahol az ágya alatt egy tartalék palackja.

– Mondd csak, hogy van ez, hogy te magyar vagy? – kérdezte Vologya hosszabb hallgatás után, miközben éppen leszállt a bőséges harmat.

– Nagyon egyszerű, dokikám: „Kisbácskai gyerek vagyok, Kisbácskában születtem...!”

– Jól van, ezt értem.

– Jól van a fenét. Századok óta úgy prédál bennünket a történelem, mint rossz ivó a jó bort. Ész, mérték nélkül behabzsolja, aztán fuldokolva kikökádja a ganyéra. Meg nem is érted, mert idestova százhusz éve ti is, kerülők-fordultok, átrándultok hozzánk habzsolni, meg okádni!

– Hagyjuk ezt. A barátom vagy.

– Az egész országotok az, hála istennek...

– Mondom, hogy hagyjuk. Azt akartam kérdezni, hogy mi a csudát keresel akkor itt? Hogyan tudsz itt élni? Én nem tudnék Oroszországban élni, még egy évig se!

– Na ne marhászkodj. Mi úgy tanultuk az iskolában, az újságjaitok is ezzel vannak tele, nálatok akkora egyenlőség van, hogy még cipőből, ingből is csak egy számot gyártanak.

– Én megmondtam a magamét. Te meg csak tanuld, amit a tankönyveid írnak.

– Én is megmondtam, sőt dalba foglaltam neked, drága dokikám, derék ukrán szesztestvérem, a lényeket. Azon a talpalatnyi földön élek, amelyen az apám, a nagyapám és annak a nagyapja és belátható felmenői is éltek, ebben a földben porladnak őseim csontjai, hogy fellengzősebb és igazabb már ne legyenek. Világos? Az összes többi, határok huzigálása, torzsalkodások, ki- és betelepítések, mind smafu, hosszú távon mellékes körülmény, legalábbis addig, míg megvagyok, s amíg meglesz valaki utódaim közül. És ha még kérdésed volna, foglald te is dalba, légy szíves. Énekeld ki nekem a nagy ukrán bánatodat, ilyenkor hajnaltájt már rettentően meg tudok hatódni.

Vologya pedig egy percig szótlánul bámult maga elé, ivott egy hosszú, utánózhatatlan kortyot, majd váratlanul énekelni kezdett. Hangja világos, tiszta tenor volt, meg is hasadt tőle a hajnal azon nyomban.

– Ezt nem értem, de nagyon szép – motyogta TB Tihamér, és csakugyan könnyeket maszatolt ki a szeméből.

A pozsonyi tűzből úgy világzott ki Vologya fiatal, kicsit lányos arca 1977-ből, ahogyan a pozsonyi tűz lángjai fognak tükröződni valahol egy folyóparton egy majdani tűzben, mondjuk 1990-ben. Egyelőre azonban 1981 volt, és a tűznél Schneider Fánira váltottak, aminek következményeként Tihamérnak ismét elment a kedve, hogy belépjen az imbolygó fénykörbe. A homályban maradás mellett szólt az is, hogy a társaság központjában éppen az az öreg trónolt, akivel TBT délután csúnyán összeveszett holmi korsó sörök ügyében. Az öreg volt ugyanis a csapos a csónakházi büfében, Tihamér pedig sűrűn járult becses csapja elé a folyton kiürülő korsókkal. Az egyik fordulónál aztán az öreg eltérést vélt felfedezni a fizetett és fizetetlen korsók számát illetően, amit viszont Tihamér határozottan tagadott. Hangos és kellemetlen szóváltás kerekedett a dologból, de eredmény nem született, mert a csapos egyre dühöttebben követelte a pénzt, Tihamér pedig biztos volt benne, hogy igenis minden korty sörért rendesen megfizetett. Mindketten feldühödtek, és pulykavörösen, szitkozódva váltak el, meg azzal a bosszantó érzéssel, hogy egy marha elrontotta a délután-

jukat. Tihamér tehát a sötétben maradt, és néma ellenszenvvel figyelte az operettrészleteket mézesmázas ripacssággal előadó gitárost és buzgón kornyikáló társaságot. Az öregnek különben szép ősz haja, szimpatikus bajusza és megnyerően fiatalos tartása volt, nyilván jó magyar embernek számított egy olyan országban, ahol még kísértett az árnyéka egynémely kollektív magyarüldözésnek.

(Tihamér akkoriban Grendelt még nem ismerte, és nem is igen hitte volna, hogy az övéhez hasonló „nemzetiségi antiregény” ott és pont azokban az években napvilágot láthat. Megismerte viszont Pozsony polgármesterét, aki vendégeinek, az öt-hat országból összesereglett külföldieknek teljes másfél órán át tudott a város történetéről – nagyon szívélyesen – beszélni, anélkül hogy akár egyetlen elejtett célzást is tett volna magyar vonatkozásokra.

– Ez már művészet, és nem is akármilyen – fortyogott Tihamér a nagy birodalmi címer alatt, amely éppen a feje felett ágaskodott. Egyik pillanatban elvörösödött a méregtől, a másikkban pedig csaknem felnevetett az ünnepélyes csendben, mint mindig azóta is, ha efféle száználmas komédiát lát, vagy ilyenről olvas.

– Kész röhej napról napra látni, hogy az utódállamok a mai napig saját létezésük bizonygatásával vannak leginkább elfoglalva, ennek megszállottjai, csúrik-csavarják a történelmet, vagonszám gyártják a jelszavakat, militáns beszédeket, holott rajtuk kívül már szinte eszébe sem jut senkinek megkérdőjelezni azt – magyarázta TBT az első szlováknak, aki a fogadáson közelébe került, egyik kezében ingyenszendviccsel, a másikkban finom ingyensörrel.)

A tűzben még mindig Vologya ücsörgött, nagy türelemmel, mint egy fark, nyilván Tihamért várta, hogy melléje telepedjék. Vologya egyébként bármennyire is ukrán volt, úgy ivott, mint az orosz, s amikor hazájából elindult, alaposan felkészült a hosszú útra. Két dögnehéz bőröndje volt (Tihamér első nap segített az egyiket cipelni), amelyek tartalmáról semmi áron nem nyilatkozott, a faggatásra csak titokzatosan, szelíden mosolygott. TBT azonban viszonylag hamar részese lett a titoknak, nevezetesen akkor, amikor először vállalták el közösen az éjszakai ügyeletet. Tulajdonképpen csak Tihamérnak kellett volna átvirrasztania az éjszakát az olaj- és szalonnaszagú portásfülkében, de amikor elcsendesedett a szállás, Vologya önként csatlakozott hozzá. Tihamér megkínálta pálinkával (a sárga színű, gyenge helyi egyszerűfőzettel), de elhárította, és ravasz-kás mimikával jelezte, hogy valami jobbal fog előrukkolni. Hosszú kabátja feneketlen zsebeiből először is egy ormótlan konzervnyitót rakott ki a kimustrált, összefirkált iskolapadra, amelyen a portás szokott újságpapírból szalonnázni, aztán hosszabb matatás után egy kerek és lapos konzervet gurított Tihamér elé. A java

azonban még hátravolt: diadalmas mozdulattal (itt már elmaradt a keresgélés) egy hétdecis bontatlan vodkásüveg került az asztalra. Tihamér kíváncsian vette kézbe a palackot, betűzte a cifra írást, még sohasem ivott igazi orosz vodkát. A szívélyes biztatásra ki is tekerte a nyakát s húzott belőle egy kortyot. Kellemesen melegítette a nyeldekklőjét, elismerően csettintett, Vologya azonban rosszállóan a fejét csóválta.

– Nem így kell – mondta, de egyelőre félreállította az üveget és nekilátott a konzerv felnyitásának. Kemény munka volt, még az otromba vágószerszámmal is.

– Valódi szovjet tankacél – magyarázta vigyorogva, amikor végre befejezte a küszködést. A dobozban körkörösén elhelyezett, gusztusos haldarabok voltak egyenesen az Északi-tengerből. Egy falat hal után Vologya megmutatta hogyan kell bánni a palackkal.

– Így mifelénk legfeljebb a vizet isszák – szolt elismerően Tihamér, de a derék ukrán megelégedett arcára tekintve meggondolta magát. – Vagyis inkább a fröccsöt.

A szertartás azután minden másnap megisméltődött. A soros ügyelesek szíves örömet adták át helyüket a portásfülkében, utóbb már a napiparancsban is Vologyát meg Tihamért olvastak a páratlan napokon, közmegelégedésre, kivéve HF-két, aki sziszegve bár, de egyelőre szintén hallgatott. A háttérben pedig továbbra is Vologya tekintélyes bőröndjei álltak: az egyik rogyásig tele az említett kerek konzervekkel, a másik pedig néhány gatyá és egy pizsama társaságában hétdecis vodkáspalackokkal. Az ügyeletséghez mindkettőből csak egy-egy adag járt, s ha az elfogyott, egyikük az asztalra, a másik meg az öreg heverőre dőlt, amíg a falubeli tehéncsorda diszkrét kolompolással és a tehenészlányok annál fülsértőbb rikoltozásával fel nem verte őket. Akkor aztán nyújtózva, csuklóikat ropogtatva átsétáltak a közeli csehóba, ahol kifogástalan barna öltönyében már várta őket a helyi pap meg néhány betérő kaszás kávéra és sörre. Mire a tábor felébredt, ott álltak a sok csipás, álomtól kóválygó lakó között a sorban, frissen, üdén, mosolygósan, amitől HF-két szemmel láthatóan majd megütötte a guta. Az éles, lesújtó tekintetekre válaszul viszont leplezetlenül rokonszenvező pillantásokat vetettek HF-ke reggeli frissességükben dagadó bimbóira, amitől a csaj még inkább begurult, persze joggalanul és teljesen hiába.

A baj csak az utolós hajnalon következett be, a szupernóva-tábortűz teljes elhamvadása után. Vologya vodkakészlete már napokkal azelőtt kifogyott, és fitymálva, kérkedve iszogatta a helyi szilvát, amit TBT kigyóvádszatai alkalmával a hegyről szerzett be korlátlan mennyiségben.

– Ezt tényleg úgy kell inni, mint felétek a vizet, azaz a fröccsöt – mondta némi megvetéssel, és alig lehetett kívánni, meddig mozog még az ádámcsutkája. Ebből lett a baj, mert bármennyire is rutinos ivó volt, a sárga pálinká-

val elveszítette a mértéket. TBT addig sohasem látta túlzottan részegen, a vodkázások után is biztos járású és vitaképes maradt, legfeljebb kipirult, s szimpatikus, szelíd mélabú jelent meg a szemében. A lányok ilyenkor boldultak érte leginkább. Tihamér már nehezebben állta a sarat, erős volt a tempó, s rendszerint ő volt az, aki óvatossági meggondolásból a portásfülkében az asztal mellett maradt, s azon szundított hajnalig.

TBT készült a nagy tűzre, ellátta munícióval Vologyát, és HF-k megszelídítésébe fogott. Az eseményeket már ismerjük, a következményeket nem.

Az álmos társaság a szállásul szolgáló iskola előtt gyülekezett az immár utolsó hajnalon. Egyesek énekelni próbáltak, legtöbbször viszont fáradtan dideregtek, és várták, hogy végre valaki adja a jelszót az alvásra, legalább a délelőtti busz indulásáig. Ezúttal azonban HF-ke sem vállalkozott ilyen józan parancs kiadására, ellenkezőleg: az éneklést erőltető csoportjához csatlakozott, és lopva gyengéd pillantásokat vetett Tihamérra. „No, mit szólsz hozzám? Elég belevaló vagyok, mi?” – mondta volna a tekintete, de Tihamér kicsit távolabb állt, az iskolalépcső alján, és Vologyát nézte, aki viszont a lépcső legtetijén imbolygott szokatlanul rogyant testtartással és bárgyú képpel miközben erőlködve keresett valamit vagy valakit. Tihamér a hajnali hűvösség ellen állig egy lópokrócba burkolózott, s megértve Vologya szándékát, intett neki:

– Itt vagyok, dokikám, gyere le! – kiáltotta, és a pokrócot, mint denevérszárnyat, meglibbentette a szélben. Vologya részeg arca felragyogott, s a színpadias mozdulatra naprakész asszociációval válaszolt:

– Othello! – kiáltotta, kitérta karjait, és lebukfencezett a hosszú lépcsősoron. Többször is átbucskázott a fején, egy darabig a pofalamezén csúszott, majd súlyos zsákként odagurult Tihamér lába elé.

– Othello! – motyogta még mindig, amikor TBT fölé hajolt, és elvesztette az eszméletét.

A pozsonyi tűz lohadni kezdett, az öreg gitáros is búcsúzkodott. Amikor elvonult, a népes társaság szemmel láthatóan nem tudott mit kezdeni a beállt csenddel és magával. Ekkor lépett közbe Tihamér.

– Hallom, a nyelvünk közös, hátha a zenénk is az – mondta meglehetősen teátrálisan, és pikulát húzott elő a farzsebéből. A nem éppen népi blockflöte piszkált hangjára azon nyomban teljes értékű és hangerejű kórus válaszolt, a csóri kanász éppen olyan ügyesen játszott a botjával, mint amilyen állhatatosan kérte korábban Schneider Fáni az ingerlőt. A teátrális belépő célba talált, aminek a közeli és távolabbi jövőben messzemenő következményei lesznek.

(Folytatjuk)

KÉSZ REGÉNY (II.)

BRASNYÓ ISTVÁN

– Megvirradt? – ámult el. – Fönt van már a nap, – kérdezte meghökkenve, mint aki attól tart, hogy nagyon a szemébe talál majd sütni, s erővel ki akart kémleni az ablakon, botjával lökdösve félre a megsárgult függönyt, kaparászva vele a falat meg az üveget.

– Ott sohasem fog tiszta képet kapni – figyelmeztettem. – Egy éve formán senki sem mosta le azt az üveget. Azon keresztül legföljebb a napfogyatkozást lehetne nézni.

– Nem szeretném, ha így találnának itt – jelentette ki. – Ilyen órában!

– Azon a véleményen van, hogy valaki is keresni fogja? Itt biztosan nem, ahogyan engem sem keres senki. Ha jól számolom, tegnapelőtt este kellett volna hogy jöjjön egy hivatalnok, de az sem éhhozzám. Az lett volna rajta az érdekes, hogy nincsen kése.

– Ha nem magához jött volna, akkor biztosan a cimborájához! – igyekezett elindulni ezen a nyomon, tisztázandó a rejtélyt, amely végül is ide vetette. – Az a maga cimborája egy nagyon rendes ember.

– Mert a hátán hozta? Hozta, akár egy fahasábot vagy tuskót! – kajánkodtam, mert legyen maga a halál is, annyi biztos, hogy most védtelen volt, hiányzott a lendülete, hogy nekifuthasson a dolgoknak, inkább csak topogott, mint aki nagyon nem leli a helyét. A padlón rendezkedett a botja végével, a szalmaszálakat igazgatta vissza a vackába, mert elborították az egész konyhát. Hogy ilyesmivel foglalatoskodjon, amikor én a halált sejtem benne!

– Ketten is támogattak. Az, akinek meghalt a felesége, az az én cimborám, meg a maga cimborája. Rég jutottam már italhoz, és ez megbosszulta magát.

– De meg ám!

– A maga cimborája terítette ide a szalmát.

– Majd ki is viszi. Nekem ehhez semmi közöm. Csak karácsonyra szo-

kott ennyit szemetelni, amikor a kis Jézuskának vackol. Most biztosan megörült, hogy végre fogott magának egyet.

– Azt szeretném tudni, hogy ő hova lett! – ütötte botja szöge hegyét a padlóhoz.

– Mindig eltűnik, és ha nincs más dolgom, türelmesen megvárom, mert itt szoktunk találkozni. Olyan valaki, akivel sehol másutt nem találkoztam még.

– Most is visszajön? – tolta hozzám közelebb a képét.

– Az biztos. Csak azt nem tudom, hogy én minek jöttem vissza. Az embernek föl kell ismernie a helyzetet, ha nincs miért visszajönnie – részleteztem véleményemet, abban a hiszemben, hogy úgysem képes fölfogni a kótyagos eszével. – Ez a mi életünk itt egy hatodrangú dolog – hoztam még ezt is a tudomására.

Aztán valaki vagy inkább csak az árnyéka elsuhand a hályogos üvegű ablak előtt, már szinte segélykérően kiáltani akartam: Gubacs! – hogy vegye át tőlem a hálóvendéget, akiben olyan jó vélemény alakult ki róla, hogy szinte magam is kénytelen voltam idomulni hozzá, hogy mindkettőnknek csak a jó híre járjon, mintha e helyen nyomban újra akarnám kezdeni az életemet, a hatodrangút, akaratosan megváltoztatva eddigi mivoltomat, közrefogottan a kétféle haláltól, mintha rajtuk tenyésznek. Ám fölösleges volt, mert a könyökével már nyomta is befelé az ajtót, valamit hozott, jó összemaréknit, azt is úgy, mintha görbe úton tett volna rá szert, és sebesen el is szeretné rejteni: végül is egy kormos edénybe dugta, mintha ezzel minden vele kapcsolatos gondját elvetné. Ezt követően kerültünk csak mi a látószögébe.

Nézett, és csak mosolygott, mosolygott, miközben egy csomó szalmával a véres kezét törölgette, majd halkán, mintha ügyet sem vetne arra, hogy halott van a házban, kacarászni kezdett, pusztán a maga gyönyörűségére, vagy ahogy elnézett minket, váratlan gyengédség kerítette hatalmába, s jókedvét sem tudta már fékezni, annyira egy kalap alá valónak talált bennünket, talán az eszenciánkat vélte azonosnak, ami sugárzott belőlünk: íme, a halál meg a segédje!

– Boróka! – mondta végül szinte füttyszóval, és ezt nyilvánvalóan rám értette, és azért mégis meg lehetett lepődve, jobban, mintha kóbor macskát látna. – Te aztán alaposan elláttad a világ baját! Csak tudd, hogy még a kemencébe is benéztem utánad! Hogy hátha ott vertél tanyát...

– Csak ne kezdj mindjárt becézéssel, főleg idegen előtt ne – igyekeztem derékba törni a jókedvét. – Hol tartunk a virrasztással? – érdeklődtem.

– Az ám, a virrasztás! – kapott a szón a vén vitéz is. – Be lehetne még kapcsolódni, hogy némileg helyreüssük a hibát?

– Nincs értelme. Becsületszavamra, semmi értelme sem lenne – sóhajtot-

ta. – Hoztam egy kis májat – jelentette ki, lehetséges, csupán azért, hogy fölrázza szunnyadozó éhségemet. Ám rögtön észbe is kaptam, hogy én itt úgysem tudnék enni, amíg ott van előttem az a látvány, amelybe a szomszédos ablakból nyílt betekintésem: mindenfajta evés gondolata a kannibalizmus képében jelent meg előttem, úgyhogy nyomban ki kellett mennem, hogy le ne hányjam az öreg padlóra vetett fekhelyét, s miközben megkerültem, arra gondoltam, vajon állandóra gondolta-e ide a befészkelést, vagy az egésznek ideiglenes jellege van, mert mintha említette volna már, hogy ideje lenne továbbmennie, bár magam is olyasmit állítottam, hogy éppen indulófélben vagyok: nos, mentem is kifelé, kezem a számra tapasztva, hogy még lélegzetet sem vehettem, és csak jó sokára tértem vissza, amikor sikerült magamtól elhessegetni a belsőrészek még húsdarabok evésének a gondolatát, legalábbis arra az időre, amíg valaki ismét szóvá nem teszi előttem; én, aki képes voltam inni a barázdák fekete vizét, és talán még most is sáros volt tőle a szám széle, egyszeriben ilyen szörnyű elfogultságot érzek valami iránt, és már a pusztá gondolatától fölkaivarodjak bensőmben, mintha hirtelen kifeszlett volna bennem a hevenyészve begöngyölt batyu, és ahogy hengergőzni kezdett az éjszaka megivott sáros vízben, minden oda nem illő dolog kiszabadult belőle, s most egyszeriben a számon keresztül kereste belőlem kifelé az útját, és tudtam, hogy képtelen leszek tartósabb ellenállást mutatni vele szemben, mert mielőtt végleg megfélemlítenék róla, bármely pillanatban újra és újra erőszakos módon magára kényszerítheti figyelmemet.

Odabenn azonban közérzetemtől függetlenül előkészületek történtek az imént hozott májdarab elkészítésére, ismét folyt a kések egymáshoz való fenése, csupán arra az időre szakadt félbe, amíg ajtót nyitva beléptem, de nem úsztam meg figyelmeztetés nélkül:

– Csukd már be gyorsan, még meg találják hallani, mégsem illik ide ez a nagy csatazaj...

Az agg halál épp szalmát markolt föl a padlóról, hogy tüzet szítson vele, egészen jól hasznosította magát, az én eszem még véletlenül sem ért volna el eddig, hasamban a mindegyre háborgó, hideg batyuval: vajon mit hordozhatok én magammal vagy magamban, ami mindenáron napvilágra akar törni belőlem: ha formátlan és testetlen, annál rosszabb, kórnak is, meg elképzelésnek is.

– Nemigen értem én ezt – mondtam –, vagy mindig ennyire el szoktak húzódni a temetések? Egyáltalán, igényt tart itt miránk valaki, vagy csupán a háteret biztosítjuk?

– Ugyan ki tartana ránk igényt? – hagyta abba a kések fenését. – Mi itt most mintha megszűntünk volna létezni a számukra, nem tartozunk közejük. Pusztán a helyzetünk folytán rekedtünk itt... Igaz, kissé felemás



helyzet, visszatetsző. – Mérhetetlen volt a hidegvére, a türelme és a higadsága.

A vendégünk közben a kemény körmű mutatóujjával a pipáját tömködté, és készült alagyújtani a tüzet; kissé körülményesen haladt, mintha mindkettőt ugyanazzal a gyufaszállal szándékozna elintézni, a begyújtást is meg a rágyújtást is, a gyufásdobozt mindenesetre már a markában csörgette, majd beleköpött a tűzhely hamuládájába – nem tudom, hol ragadhatott rá ez a szokás, mindenesetre más helyen aligha tűrték volna el, de itt most mindent lehetett, mindenekelőtt a helyzet hatására, amelyik elsősorban őt magát, az agg halált kényszerítette ránk. Időközben a szikkadó sárdarabok kezdtek lehullani a cipőmről, ám ez most nem lehetett közöttünk beszédtema, elsősorban a padlóra szétterített szalma miatt nem, továbbá mert egészen más dolgok is játszódtak le időközben a levegőben, az égre sötét felhőáradat tolult, s mintha a világosság e hiánya valamennyiünket elfedni igyekezett volna egymás előtt is: kora reggeli sötétség volt, amelyet váratlan villám metszett ketté, az is alulról fölfelé cikázott, szemünk előtt világos repedést hagyva, mintha a föld nyílna meg, s mi az égboltról fejjel lefelé lógva szemlélnénk e repedést, s a rengő csattanása azt juttatná eszünkbe, hogyha helyünkben leszakadnánk, bizonyára a mélységeibe zuhannánk, vagyis egyszeriben nem lennénk se lent, se fönt, s ahol tényleg vagyunk, nagyon is átmeneti helyünk, hasonló az agg halál pipájához, aki, íme, azért gyújt gyufát, hogy a tűz fényénél ismerjük föl egymás kilátástalanságát, mintha már nem is gondolnánk önmagunkkal, csupán a meghökkenés maradna, mintha legalábbis a padlóra bezúfolt szalma lobbant volna lángra.

– Korán jelenti magát az idén – szólalt meg az agg halál, becsapva orrunk előtt a tűzhely ajtaját, mintha eleve útját vágná vele lehetséges szabadulásunknak. Eső azonban nem lett, s a tűz is meglepően gyorsan erőre kapott, mintha a másik jelenség tükörképe volna, ők ketten pedig edényekkel kezdtek foglalatoskodni, ide-oda tologálva egymás előtt a tűzhely lapján, mintha ekképpen sakkoznának; valami szabálya azért mégis lehetett, kellett hogy legyen, mert az agg halál hamarosan mattot kapott, és kénytelen volt eloldalogni a tűz közeléből, és ezentúl minden figyelmét a pipájának szentelte, azt is tudakolva tőlünk, hogy nem tudnánk-e valahol eladó jó dohányt, mert a magyar dohányt roppantul erősnek találja, a fejébe száll és keresztbe áll tőle a szeme – még hogy a halál szeme keresztbe álljon a dohányfüsttől!

– Nem – mondtam –, fogalmam sincs, hol árulhatnak jó dohányt. – Még alig sikerült visszanyernem az iménti mennydörgés hasadékába zuhant lélekjelenlétemet, mert mintha még mindig ott morajlott volna fölöttünk a hangja, sehogyan sem akart tovagördülni a mennyezet alól, emitt meg az orromba vert Agg Halál pipájának kénköves füstje, amitől különben csak

fokozódott gyomromban a félig kibomlott érzelmi, vagy mit tudom én pontosan, milyen, batyu hánykódása, s azután az étel is, amit eddig sakkozva készítettek, zöldséget meg azt a májat használva föl alapanyagul, ami szerintem – érzésem vagy előérzetem szerint – roppantul megbízhatatlan eredetű lehetett, és bármiféle belső rész említése is összerántotta volna most a gyomrom, amely ekkorra inkább mennydörgéssel és Agg Halál pipájának szutyokszagával volt tele: hogyan lehet képes valaki ilyen bűdös holmit tartani magánál, s alkalomadtán még a szájába is venni – csodálkoztam.

No, és a pocsolóából inni, sáros bajusszal, akár a messzi vizek partjáról ide vetődött harcsa, az miként lehetséges? – értettem magamra a dolgot, és hogyan lehetséges álló nap meg álló éjszaka nem lenni sehol sem, és végül minden kézzel fogható dolog hiányozzon még a képzeletemből is arra vonatkozóan, hogy merrefelé fordultam meg az alatt a tetemes idő alatt. Most hiába is ér el a kérdés a darabokra vagdalt májcafát fölül, amelynek véres törmeléke az asztal sarkáról mintha éppen felém venné folyását:

– Csak hova az ördögbe voltál képes elbújni olyan hosszú időre? A színedet sem látta senki...

– Elég messze jártam, nem is tudnám megmondani pontosan, hogy hol. Süketpuszta, alighanem úgy hívják azt a helyet.

– Te most itt bolondozni szeretnél? Még ha lenne is ilyen hely, már rég nevet változtatott volna... Senki sem lenne hajlandó születési helyének vagy lakhelyének vallani; süketpusztai: ilyet még sohasem hallottam.

– Pedig éjszakára még ki is világítják, és a közelében van az a hely, ahol megállt vagy még most is áll az idő, valami hasonlót hallottam róla. És embereket keresnek oda.

– Ugyan kitől hallhattad? És épp Süketpusztán?

– Nem tudom a nevét, de kicsi volt, és épp úgy lógott a nyakamon, akár a fakolonc.

– Miért nem csaltad magaddal? Az olyan kis embert sok mindenre föl lehetne itt használni.

– Épp ez az, hogy alig akart elengedni. Előbb sajnálkozott, hogy halott van a házban, de utóbb sikerült tisztáznom magamat, hogy a halott nem hozzám tartozik, és a ház sem az enyém. Másról nemigen beszéltem neki, inkább ő beszélt egyfolytában. Az a kicsike. Így eddig érhetett nekem – mutattam, hogy meddig.

– Talán csak nem harapott bele a szívedbe?

– Nem tudom. Nem hiszem. De még azután is mesélni akart valamit, hogy otthagytam. Eredetileg azt képzelte, hogy ő talált rám, most biztosan ezt meséli valamerre, sok mindent összehazudozhat, nem látszott valami válogatósnak a beszédben.

– Neked kellett volna válogatósabbnak lenned a társaságot illetően –

hívta höl rá a figyelmemet, amikor már semmi hasznát sem vehettem az intelemnek.

– Hol? Ott, a pusztaságban?

– Ha mozogsz, nem állítanak meg. Legföljebb megszólítanak, mire te foghegyről válaszolsz valamit, és iparkodsz tovább. Erővel nem állíthat meg senki, főként egy olyan kicsi nem, mert legföljebb hanyatt lököd, és otthagyszod.

– Akár a hanyatlóki csárdában! – nevetett a vitánkra fél füllel odahallgató Agg Halál. – Jól meggázolod, és azt követően már utánad sem mer nézni...

Mennyire értették ezek ketten a más dolgát! Agg Halál abban a koravén kalapjában, ahelyett hogy szalmacsutakot tűzött volna a szalagja mellé... S az imént még azt sem tudta, miként szökhetne meg a virrasztás elől, vagy hogyan csatlakozhatna észrevétlenül a bóbiskolókhöz, jókora előnyt biztosítva magának már azáltal is, hogy az egész éjszakát végigaludta itt, a szalmán, s odaát most új hangként csatlakozhatna a lankadó szárnyalású kórushoz, hogy „némileg helyreüsse a hibát”, de még mostanra sem mozdult, inkább ártatlan képpel nézelődött itt, akár a szentkép, már csupán a li-liom hiányzott a kezéből az élettelenül alálógatott botja helyett.

Azután az az egész csárdarendszer, ami még hajszálpontosan kidolgozva élhetett a fejében, akár egy térképészeti remekmű, hogy akármerre forduljon is, nyomban tisztában legyen a legrövidebb útiránnyal, keresztül-kasulót határon, s jaj, az idők múltán éppen én álljak elébe ezzel az elképesztő helynévvel, amelyet gunyoros történelmünk különben is egyszer megcáfolt volna: Süketpuszta! Nem lehet ily semmibevehető az emlékezet, hacsak valami új nem ütötte föl a fejét, amit már semmiképpen sem lehet hátrafelé vonatkoztatni, elveszítette minden kapcsolatát a múlt idővel, ez már kimondottan a jelenben van – azért mégis furcsa lenne, ha épp a jelenig nem érne el hármunk esze sem együttvéve! Az, hogy Agg Halál lábnyoma mindenütt ott maradt, még rendjén volna, összemáskálta a világunkat, járatokat taposott benne, amelyek néha egészen messzire vezettek, végső soron valamiféle feledésbe, amit úgy nyomhattak annak idején a fejébe, akár a varázssüveget, s ezt ő maga képtelen most már levenni, pedig a tartalma jelenthetne még valamit, ha csupán annyit is, amennyit egy csapat ábrándos kutyának: ám ha az egyszer megtörtént, itt már kiáll a versenyből, nem hajlandó a majdan történő nyomába eredni, igazából önmagáról sem vesz tudomást, pedig mekkora darab idő! Mekkora darab föld! És Agg Halál mint ennek egy helyre és semleges tartamba sűrített relikviája ennél parányibb és tartalmatlanabb már nem is lehetne, úgyhogy eléggé nagy szó lenne eredetként megjelölni, habár ennél elképesztőbb dolgok is végbemehetnek, avagy nem énutánam kiabálták-e: Te vagy a halott! – egészen pontosan magázott,

aki ezt kiáltotta, ám én mégsem magázhatom önmagamat a magam kivé- szőfélben levő nyelvén, amelynek a létnél is erősebbek és kíméletlenebbek a szabályai.

Agg Halál szemmel láthatóan azt várta, hogy elkészüljön a leves, nyu- godt iramban rágódott magában a semmin, fogatlan állkapcsát próbálgatta vagy pipájának a füstjét rágta, mialatt sűrű fellegű égbolt borult fölénk, és nem is tudnám megmondani, hogy mi is a temetésre készülődtünk-e, hi- szen effajta előkészületeket alig-alig tapasztaltunk, továbbá az alkalomnak megfelelően illett is volna kicsípnünk, vagy legalább a sarat levakarnom a cipőmről – nos, ebben az időben állíthatott be a két ló, épp ott álltak meg az ablak előtt, úgy választva meg a helyüket, hogy egészen jó rálátásuk nyíljon asztalunkra, s egymás tollbóbitás fejét időről időre félrelökve, föl- váltva bámultak befelé a szűk és mocskos üvegű ablakkereten, mintha élet- módunkat tanulmányoznák, s fülük időnként, akár két fölkiáltójel, meredt égne a csodálkozástól, és szemükben is meghökkenés tükröződött, ahogy felső szemhéjuk ék alakban magasán fölszökött, és előtűnt alóla kékes, meghámozott főtt tojásra emlékeztető szemfehérjük.

Hogy társaságunk ekképpen kiegészült, merőben más magatartásra kényszerültünk, mégiscsak valamiféle szerepet kellett vállalnunk, és ezt kö- vetően tartanunk is magunkat hozzá, hogy ne mondjam, össze kellett (vol- na) tartanunk, ha egyszeriben ily visszataszító mértékben színre kerültünk keserves színpadunkon, egy gyászokcsinyi időtlen nézőközönséggel, ezüsttel befújt, faragott angyalokkal, s ezek előtt kellett most kábult, más- napos, kialvatlan fejfel bemutatkoznunk, a legjobb színebn tüntetni föl ma- gunkat, függetlenül attól, hogy ez a helyzetünk tartós lesz-e vagy sem, gyöngéd és törékeny istenünk! Most aztán igazán kijátszva érezhetjük ma- gunkat, mintha egy kártyacsomagból vetettek volna ki valamennyiünket, csak úgy, találmra, hogy melyikünk ugyan mit mutat, és hogy az össze- vissza mennyi is? – gondolkodhatna rajta a nem eléggé gyakorlott fejszá- moló, miközben a levest ismételten félre kellene húzni a tűzről: hát moz- duljon már valaki, mert menten kifut, vagy mindegyikünknek máris ennyi- re a fejébe szállt a gőze, hogy a továbbiakban alig mutatunk iránta érdekö- dést? Agg Halál tolja félre a botjával, hogy meg ne égesse az edény füle a kezét? Mi lesz még ebből, gyöngédségre összesereglett gyülekezetünk!

Hogy az ágyamban bizonyára tészta kel, mintha engem szándékozna be- löle megformálni valaki, hosszan nyújtva lelógó kezemet meg lábamat, s azután egyelőre kicsinyre sikeredett fejemet rángatja az üstökömnél fogva – hogy ugyan mi sülnetne ki belőle, ezen még bizonyára volna képzelődni- valója; nos, hagyjam-e ennyiben a dolgot, ha már úgyis magamról van szó, meg arról, ami az ágyamban kelt meg távollétem idején, avagy ragadjam föl a hegyesebbik kést, s kezdjek el eszeveszetten kaszabolni a levegőben,

hogy majd én! én magam!, senkit sem engedve tésztám közelébe: ez volna az igazi bemutatásra való dolog, amit én formálnék a világnak, közben minduntalan tükörbe pillogatva, nehogy valami elfuserált pofa kerekedjen arcom helyére, vagyis egyáltalán honnan származhat a kenyérsütés ötlete, mintha nem lenne még elegendő az, ami eddig történt, aminek hatására a lovak is szelesen kapkodni kezdik menten a fejüket, ezt sugalmazza nekik máris a józan eszük, csörgetik és rázzák zablakarikáikat, mintha ki akarnák vetni a vasat a szájukból, vagy csupán előadásunk fölött méltatlankodnak, még nem szokták meg a ránk való nagyfokú lélekjelenlétet, amellyel a levegő visel bennünket, még jókor magára öltve, akár valami ruhadarabot, s ebből a helyzetből szemléljük, cselekvésünk alól fölfüggesztett mivoltunkban, hogy mi fog lejátszódni a szemünk előtt, miközben néhány nyúzott ivadék fölhajtott, fekete nadrágszárral keresztülvág a tágas udvaron, olyan képpel, mintha disznót mennének ölni, de csupán kirugdossák az ólak ajtaját, és nekilátnak megetetni a sok tarka szőrű fajzatot, mintha számba vennék őket, miközben vödörket csörgetnek nekik, hordják a moslékukat, nagy lendülettel kavarják, s a vödörök lefelé fordított peremét a vályújukhoz csapdossák, hogy mind kihulljon belőle a félig megerjedt dara, az meg fröccsen szerteszét, közben néhány állat is hozzájuk dörgölözik, nem tudnak rendet tartani közöttük, nagyon is látni rajtuk, hogy önkéntesek, mert az igazi jószággondozónak elsősorban hangja van, fülsértő, s a szitkok elől, amelyekkel bármely határozott cél nélkül él, a kerítés is meghátrálna, ha hozzá intéznék, s a tolózár nyelve rögvest megoldódna – ma ebből azonban semmit sem látni, oly tökéletes csöndben és végtelen fejtelenség közepette zajlik az egész, hogy még a gyászokcsiba fogott lovak sem méltatnák pillantásra, inkább ránk figyelnének az ablak üvegén keresztül, a levesünkre meg a tűzünkre, s hogy a fokozatosan elszéledő disznók időközben összerondítják az egész udvart, az senkinek sem szúr szemet; tehát volt itt ez az udvar, amelyen osztoztunk a disznókkal meg a két fölöttébb békés lóval, ám majd azok is, a gyalázatosak, ott hagyják idővel a névjegyüket, ez itt a realitás, amellyel szembe kell nézni, s ebből a levegőből próbáltam meg én, amely immár oly huzamosan viselt e helyen, hogy mindenestül belezsibbadtam, bátortalanul egerutat találni, útravalót sem kerítve magamnak, mivel kétségkívül fölvetődhetett bennem, hogy kije vagy mije lehetek akárkinek vagy akárminek, ennek az udvarnyi gyászos sztyeppnek, amelyet Agg Halálnak végre sikerült megmustrálnia, valami nevetséges szemlélt tartania fölötte, s már csak arra vártam, hogy kiböki-e valahára az én igazamat, amely valahogy ekként is hangozhatna:

– De szar helyen vackoltatok ti le nekem, no de megálljatok! – Szerencsére nekem alig volt közöm az ő ittlétéhez, ő az előző esti irodista helyett telepedett be ide, a legfőbb vendégfogadóba, ahová mintha úgy kellett vol-

na erőszakkal behurcolni valakit, tanúként talán arra, hogy miként formálódok a kenyéértésztaból, amely a tudtom nélkül került az ágyamba, ahol általában aludni szoktam, ezt a napot azonba átugorva, máris micsoda képlékeny forma – hogy helyettem vagy a helyemben-e, nem tudhatom, ám utóbb, mielőtt még csakugyan rászabtam és hozzáméreteztem volna időmait, meggondoltam magamat, s letettem az anyaggal való ilymódon végbemenő birkózásomról:

– Csináljon belőle más azt, amit akar, és állítsa ki feszületnek, vagy bánom is én, minek! – tört ki belőlem a vad személyesség, ezt hordozhattam a bensőmben kibomlott batyuban is, ha abból még maradt valami, ami érdemes lett volna arra, hogy a napvilágra tárjam, habár ez a levegőből szitáló homályos lappangás, ami oly hosszan képes volt elodázni a valós virradatot, mintha a kezemre játszott volna abban, hogy napvilág híján az egészet önmagam elől is elpalástoljam: Agg Halál ugyan tudhatta, mi megy végbe mindenkor egy emberben, de Gubacs, vagyis Úrfi semmit sem tudhatott, sőt teljes jóhiszeműséggel állította:

– Tüzelőnek készítettem be a szalmát, attól féltém, hogy mind el fog ázni, de azután, hogy csendesedett az eső, smmi értelme sem lett volna annak, hogy visszavigyem.

– Mert azt gondoltad, hogy benn vagyok a kemencében, és alaposan rám ijeszthetsz; magad is mondtad, hogy azzal vótál – ragadott el az ifjonti hév.

– Azt mondtam, hogy ott sem találtalak...

– És kovászból akartál megformázni, mert annyira hiányozhattam neked!

– Jóska bácsi! Hát hallja ezt, Jóska bácsi! – fordult Agg Halálhoz. – Hogy mit be nem képzelne magának!

– Nekem mindenestre kapóra jött a szalma! – ropogtatta az elévült csontjait a vén kushadt. Ezenkívül ki föltételezhetette volna, hogy Agg Halálnak ez a hétköznapi, közszájon forgalomban levő neve, s erre vetve viseli magán a rejtelmet, akár más az ingét, vagy most a levegő a mi magára árnyalt alakunkat.

– Én merő szubsztancia vagyok, nekem erre a helyre őszintén szólva nincs is valami nagy szükségem – kezdtem megint a régi nótát. – Én a tűzön túl is nagyszerűen meglennék, beszorítva akár a kemencébe, ha olyan elképzelés kerítene hatalmába, hogy valami miatt ott a helyem vagy ott kell letanyáznom.

Agg Halál a vállát vonogatta, fogalma sem volt róla, hogy ezeket a szavakat őhöz is intézem-e, vagy csak úgy, mondom a lovak előtt magamra vállalt szerepemet, habár ez idő szerint már kételkedtem abban, hogy éppen bennünket bámulnak a mocskos ablaküvegek fölzavart vízfénkszerű

tömbjén át: jószerevel be sem is láthattak a szennyeződésnek azon a függönyén keresztül, legföljebb a tulajdon elmosódó képmásukat figyelhették meg – mintha tollbóbitájában gyönyörködne fölvaltva a két kurva paripaló! Képeket vágtak az üveg homályos tükre előtt, és mi még azt képzeltük, hogy gondolataikban éppen velünk foglalkoznak!

– Mi vagy te? – ugrott nekem Gubacs, akkora elszántsággal, mintha már az elnyújtott tésztára akarna fektetni, hogy minden ügyességét latba vetve hegyes és kifent késével körülrajzolja körvonalaimat, piros nyelvét nagy buzgalmában az orra hegye felé közelítve. – Itt fogom én meg a te szubsztanciádat! – és kapkodott meg nyúlkált összevissza, mintha csakugyan valami fogódzót keresne rajtam. Ám én kisiklottam a keze közül, és bevettem magamat Agg Halál háta mögé, azzal számolva, hogy őt talán csak nem fogja kínvallatásra, s ott, a jelentéktelen árnyékában kezdtem is már magamhoz térni.

– Sokat mondtam – jelentettem ki Agg Halál válla fölött mutogatva. – Csupán egyéni elképzeléseim vannak magammal kapcsolatban. Vagy még azok sincsenek. Mintha másvalakinek a bőrében lennék...

– Azért viszed akkor oly könnyedén meg lelketlenül vásárra! – igyekezett még mindig elkapni, megragadni valamimet, de csak egészen jelképesen, mintha nem is fülene igazából a foga az inzultushoz. Hogy Agg Halál, ez a bizonyos Jóska bácsi miként érezhette magát félig fedezékként, félig meg ostromlottként, s mi lehetett erről a véleménye, egy szóval sem közölte, nem is biztos, hogy tisztában lehetett azzal, mi játszódik le körülötte, vagy hogy pontosan mibe is keveredett: nem volt olyan egyszerű elmenni rajtunk, kettőnkön.

– Ejnye, no, ne taszigálj már azzal a késsel, vagy mi a fene van nálad – meresztette megszeppenve égnék a pipáját meg a pipája füstjét –, nem is tudom, hogy melyikőtöknek mondjam, annak-e, aki előttem áll, vagy annak, aki a hátam mögé bújt.

– A háta mögött nincsen senki! – igyekeztem tisztázni magamat, és közölni vele az általam föltételezett tényállást. – Belőlem mostantól semmi hasznuk!

– Eddig se volt! – mondta, ám mégsem merte rászáni magát, hogy neki nyomjon a falnak. Pedig nyugodtan megtehetette volna, legföljebb falhoz állítom, mert engem úgysem talál akkorra már a helyemen, ellengtem volna onnan a pajzsként magam elé tartott árnyékának védelme alatt. Csak álltunk ott, egy bokorban, mintha egy töről fakadnánk, az ablakon bebámuló röhögő lovak szeme láttára – ők legalábbis így gondolhatták –, s odakinn a reggeli disznócsorda özönlött el az udvart, futkostak föl-alá, de mégis valami kiszámítottsággal, mintha komoly tétű játék folya közöttük, mások meg a kerítés tövét túrták: egyenesen föltűnő volt, hogy ezek mind csinál-

tak valamit, szemben az én mindigtól tartó és örökös lézengésemmel: nem lett volna csoda, ha egészen elkorcsosodom, és csak olyan leszek, mint valami falra akasztott mézesbáb, mellem közepén kis tükörrel, vagy végül is ez sült volna ki a tésztából; még az a szerencse, hogy fölhagytam, mert nem lett volna hozzá türelmem, a magam megmintázásával, és másnak sem engedtem – hadd dagadozzon az a kovász, amíg csak tele nem lesz vele az ágyam!

Hogy valóban kimondottan szubsztancia voltam-e, vagy másutt kellett volna eredetem és származásom után kutatnom, érzelmi vagy fenomenológiai útvesszőkben – nem voltam-e elég behemót ahhoz, hogy erről letegyek? Simán másra terelődött bennem a figyelem, elterelődött magamról, külső jegyeim meg idegen külső jegyek tolakodtak szakadatlanul előtérbe, mintha nem is lenne magamról semmi mondanivalóm, másrészt meg egészen biztosra vehetem, hogy nem is volt. Nem volt itt semmi olyan, ami netán más minőségben föltételezett volna, én e fölött képtelen voltam elmélázní meg révedezni, sehol sem akadt bennem fölhúzott rugó, mintha mindegyik ebben a pillanatban járt volna le, s elégedetten hagyhattam oda képtelen munkálkodásom színterét: végtére megszabadultam, szabad voltam, amitől rosszabb is jöhetett volna rám; mondjuk meg úgy, ahogy van, ugyan mi turkálnivalója lehetett volna bennem ennek a rövid lejáratú időnek, időszaknak, ami attól kezdve telt, hogy az estében (tegnapelőtt, azt hiszem) az irodista érkezésére vártunk, aki a bogaras emberek elővigyázatosságával távol tartotta magát tőlünk, és – ha máskor talán nem is – ez egyszer valóban igaza is lett, egészen mostanáig, amikor Agg Halál hátamögött lapulva várom, hogy sorsom valami fordulatot vegyen a fölhevült levegőben, amikor védnököm gondolatát olvasva már itt is van a gyászokcsi, s most azzal tisztelhetnének meg leginkább, hogy föltelepítenek a bakra, és ebben a fordulóban magam lehetnék e látványosság parádés kocsisa, akár nyúlós tésztából is odaépítve, ostorheggyel rebbenteném szét az előtódult disznó-falkát vagy valami egyéb rendkívülit művelnék, kitöltve az élesztőgombák savanyú szénsavszagával, esetleg kép lehetnék templomi lobogón, melyeknek előrszegezett dárdáival e viharfelhők ellen indulnának rohamra ide-lenti, temetésre összegyűlt vén boszorkányok, s én hírnökként verdesnék a levegőben, amíg a szélverés ketté nem hasítana, hogy végre előkerüljön bensőmből a sáros batyu, elázott és elmosódott, foszladozó papírok göngyölege, mintha már régtől fogva ezen éltem volna, s most kiöklendezem emészthetetlen zsákmányomat, és az irreális általam válna valóssá, aki magam is mind kevésbé vagyok kézzelfogható, amennyiben rejteknek használhatom az Agg Halál árnyékát, akinek ragadozómadár-szemével vizslatok körül, fejemet akár 180°-ban is elforgatva, elsősorban épp ebben a semmitmondó időben, amely szerteárad a falakon, mintha seszínüvel festené

át vagy az egyáltalán nem létezéssel, és csak a szalmakupac maradna, amit most már ugyanaz a szél borzol – csoda, hogy mostanra föl nem kapta és el nem vitte az egészét.

No, hogy ennyire el legyek én telve önmagammal meg azzal, ami a jelen pillanatban kitölt: a batyuval – de ha máris kiesett belőlem, bele, az út sarába, lovak patáitól megdagasztott fekete kovászban a patkónyoma; azok meg tartanak csak egyre Süketpuszta felé, neki az ott lapangó megállt időnek, és vajon látszanak-e majd onnan a kivilágított vilanypóznák?

Tehát hogy mégiscsak a levegő kapjon a szárnyára, ennek agyafúrt roham, pedig a legmegfelelőbb hely a számomra Agg Halál árnyéka lett volna, onnan akármit – úgy éreztem akkor – képesnek bizonyulnék végignézni, míg a többi, ami időközben szóba került, részint képzelgéseim, részint meg a mégiscsak belőlem eredő papírgöngyöleg okfejtéseinek alaposága hánytorgatta előttem: ezek az iratok, ha egyáltalán léteztek, nyilvánvalóan az irodista kalligráfiájához hasonló vijjogó szárnyalásokkal voltak beírva, mintha a vonásokat kerecsentollal idomították volna vadászatra – hát milyen eredménnyel, kérdezem, amikor én öt lövésből sem tudnék egyetlen agyaggalambot sem eltalálni, mivel kétségkívül arra teremtődtem, hogy mindent sorra elvétek, mert nézzük csak elsőnek a távozásomra tett kísérletemet. Arra a most lezajlott süketpusztaira gondolok, amelyből az imént tértem meg, és még mindig azt szeretném, ha valaki is komolyan vehetné, mert mégis, ami véleményem szerint megtörtént, azt nem lehet olybá venni, hogy nincsen semmi alapja, az nem kötelezően egyszeri, hanem akár többszöri menetelés is lehet, ha más-más is mindahányszor a menetelő, az érzékelés nagyjából megegyező körülmények között föltétlenül azonos, akárki is legyen az érzékelő, a szemlélődő vagy a tájékozódó, a jelenség objektív és állandó, és csupán a hangulat lehet az, amit a szél lenget, ahogy most is gyülekeznek a lobogókra az időtlenség elcsapott markotányosnői, emelik magasra a dárdákat, melyeknek hegyében kicsattant, érett magházként csörtög a kelmére festett, mitikus alakokon a már törékennyé aszott és összeropedezett, rideg vért, nem is olyan utolérhetetlen gyöngyhákszínben, amelyet a magasban mostanra kikezdett a rozsdá, mintha ezek a vitézek kívül viselnék a föld alatt már megrozsdásodott bordáikat, és a magasban csapdosó lobogókon mindegyre a süketpusztai álló idő után sóvárognának, türelmetlenül ránganak a lobogók dárdája hegyén: mit szólhatnék én erre, aki legföljebb kovással vagyok odakenve? Kovással a levegőre... Agg Halál árnyékára!

Közben minden bizonyosság szerint megfőtt az a leves is, talán még csupán egy maréknyi rizs hiányzott belőle, s végül egy kanál ecet, de azt majd ké-

sőbb, mert a gőzzel együtt mindenbe bevenné magát, átítatná az ember bőrére, nem is maradna másnak a szaga a pórusaiban, olyan lenne épp, mint halottmosdatás után:

*„Egyik nő elköbögte
magát s a nagy ecetes-szivacsot*

Az arcon hagyta...

– és csorogna most bele a rohadt pofádba, mi? Amellett meg mi értelme volna itt egyre-másra radirozni Agg halál árnyékát az ecet szertepárolgó szagával, még sebesen ki-be lélegezni, mintha tisztára szeretnének súrolni valamit, amikor az erőnkől meg az elszántságunkból már az ablaküvegre sem futotta, inkább szertefutnánk rajta, akár a szennyeződéstől elfakult jégen, s mostanra már milyen testtartással, kérdem én – mintha ruhaakasztóról lógnának alá tagjaink, csupán a függeszkedés helye bizonytalan, ha tekintetbe vesszük azt a rövid távot meg alaposan lelassult elméleti sebességünket; a jég, az biztosan megolvadna alattunk, igazodva az időjáráshoz, és tekintettel arra, hogy milyen idők járnak fölöttünk, kétségkívül túlságosan is sebesek, olyannyira, hogy mozdulataink, akár az óramutatók, és az itteni idő mindenképpen túl rövid a mi számunkra, s ebben a tetszőleges rövidségben kellene valamire jutni a megátalkodott cselekvés révén. Akárki mindenképpen kísérletet tenne arra, hogy leváljon Agg Halál jelenségéről, és megszüntesse a vele való párhuzamát, előlépjen az egykori falra vetülő idegen árnyék mögül, és csodálkozva kijelentse:

– Húha, hogy megnövekedett ez a helyiség, mintha dinamitot robbantottak volna az ember fülében!

Agg Halálú Jóska bácsi most aztán elmondhatná végre a dinamit frontarcosokat illető tömör legendáját, hogy az kályhában eltűzelhető, nagyjából ugyanolyan, mintha szappant égetnének, már-már arra terelődik a szó, hogy ehető-e vagy nem ehető-e véletlenül: nos, ezt az űrt mindenképpen rágnia kellett valakinek, nagy űr támadt az érzésekben, sok malter meg mész ropogott a fogak alatt, mindezt el kellett hogy nyeljük a félhomályban, hanem mégis köpködkettek a pelyvától, mivel a fal tapasztása innentől kezdve egészen Volhíniáig pelyvás sár, föltétlenül ezt söpri ki belőlük a szappanállagú dinamit – volna-e valakinek hozzátennivalója, netán akinek volna, az ismét háborút szeretne főpróbának – hanem ezek már addig el sem tudnának menni, hosszú botra tűzve szárogatván útközben a fehér hosszúgatyájukat, kétágra verdeső, vakító zászlajukat, s már nem akadna hatalom, amelyik hadizsákmányként ezzel büszkélkedne, e madárlátta hadi jelvényekkel: ha egyszer a jégen állva ütött rajtuk a nyár, mi mást tehettek,

hogy miután beestek a vízbe, s nagy nehezen partra vergődtek, nekiláttak szárítkozni, majd végül mintha búcsúzkodnának, lengetik silány jelvényeiket, s ekként érkeznek meg, hova máshova, ha nem ide, sorakozván halottas menetbe – hányan is volnátok most összevissza, öreg pulykák? Akik e kora tavaszon helyet szorítanak maguknak a borzasztóan terjedelmesre tárgult helyszükében, vagyis tulajdonképpen szükében vagyunk-e a helynek, vagy bővében, fönnállhat a kérdés, hogy mi is a valódi helyzet azzal a dinamittal?

– Ez a dinamittal az utolsó szóig áll – ekként nyilatkozik az ügyben Agg Halál, s ha az ő csontjain nem furulyázott a robbanás füstje, mi csak, itt jelenlevők, gondoljuk nyugodtan azt, hogy a miénken sem fog? Fogna talán, csakhogy, íme, nem tudjuk elképzelni, nem vagyunk képesek belemenni ebbe a fejtágításba, különben is abból indultunk ki, szó szerint az merült föl valahonnan, hogy „mintha”, és senki sem volt itt kíváncsi magára a dinamitra, sem tűzifa közé rejtve, sem másképp: a robbanás napját minden esetre elváltaszjuk most a temetés napjától, mielőtt a detonáció csakugyan a falra kenné kenyértésztából megmintázandó alakomat, de most az gyszer úgy, hogy már el se lehessen távolítani, lefeszgetni két késünk közül az egyiknek – a hegyesnek vagy a tompának – a pengéjével, csupán a bizonytalan rajzolat maradna, mintha váratlanul a borús, szabad égálgra nyílana kilátás, föltehetőleg Süketpuszta irányába, mintha arrafelől érkezne a jó hír.

– Ki látott már ilyen huzatos hírverést csapni? – húzódtam félre e föltételezés várható útjából, s helyként inkább választottam volna egy nem kevésbé borongós másik napszakot, amelynek már az iménti szellemi robbanást megelőzően is tágas helye kellett hogy legyen az emlékezetemben, elsősorban süketpusztai közelsége miatt, a mulandóság perspektívája még nem farghatta filigránná, caplatott a sarkamban lompos kóbor kutyaként, s ha egy időre még el is maradt tőlem, meg-megszaglászta nyomomat, hogy de vidáman vagyok! Talán hazafelé tartok, s azért nézek oly mereven a szemhatárra!

A fejem fölé tartott esernyővel jókora távolságra megálltam, ahová csak a nyirkosságtól földre vert füst szegélye ért el: szétterült, mintha ezzel szeretnék álcázni magukat, ahogy többen is fontolgtatva álltak körül egy háttára fordított, leölt állatot – négy lába egy-egy karóként meredt az égnek, elkerítve a talaj egy darabját; hogy maguk végeztek-e vele, vagy valami még nagyobbnak a martaléka volt-e – ezt nem lehetett pontosan kivenni, de kétségtelenül munkálkodtak rajta, mintha hajótestet mélyítenének, bárddal, baltával törték és repesztették a csontjait, s késeikkel inakat vágtak át, s amint egyikük sebesen végzett az esedékesnek talált művelettel, nyomban vissza is lépett, egy másikat juttatva ugyanily kiszámított cselekvéssorozat-

hoz: jégkori vadászok szertartása lehetett ez, hogy mindannyiuknak véres legyen a keze meg a szája, vállalva a ráeső részt, s mintha e zsákmánynak a szagára érkeztem volna én, ólálkodó, akit figyelmeztetni nem érdemes, hanem a legtanácsosabb elkergetni a nyomában szaglászó kóbor kutyával együtt, mert csakugyan, ott volt-e az a kutya, felgömbített háttal dideregve, feketén, mint a fekete határ, mintha mindketten koncot várnánk, azért maradvá egymástól is a befogható látószögön kívül, s a biztonságosnak vélt távolságon túl egy lépéssel sem közeledve hozzájuk, mintha nem szeretnék belepillantani a mélyen kivájt állati hajójuk belsejébe, ahonnan mintha szivárványos jeget bányásztak volna, kimondhatatlanul mély titokban, s én egy más, még csak nem is sejtett kort képviseltem volna a szemhatáron, amelyről olyasmit föltételezhetnének, hogy alattomban zsákmányolni szeretne magának valamit az ő neveltséges jelenükből, ami mostanra határozottan a múlt, vagyis hogy lejárt-e ez az idő valahol, a tulajdon visszájára fordulva, gonoszságát határozottan jóindulatnak tüntetve föl, mert ők valamennyien kifejezetten még amazt a jégkorszaki időt éltek, én meg már lát-szatra is a koratavaszt akartam volna rajtuk végrehajtani, tökéletlen módra, a saját fejem által idevetődve, de tehetetlenül a fagyos kor bárdjával, baltájával meg késeivel szemben, a szellem fölsőbb szintjén képzelve magamat, ám mi lehetett szemükben a kor neveltséges szelleme? A sűrű, áthatolhatatlan füst, amely lábam elé verődött, s amely mögött úgy-ahogy meg lehetett volna bújni, ez alatt a minduntalan a magasság felé türemelni szándékozó szürke ernyő alatt, amelynek mértéktelenné való növekedését elfojtotta a megátalkodott borulat, mely hozni ugyan semmit sem hozott a morózus hangulaton kívül – a leendő, tésztából kelesztett fejem azonban ezt képtelen volt érzékelni, csupán a duzzadás élt máris bennem, amivel a világra kelesztett másnak a szándéka: talán mégsem az elhatalmasodott magányosság érzete volt ez máris, amikor én olyan jól megvoltam egymagamban! Ha nem kellett beindítanom a beszéd gépezetét, amely képes volt eluralkodni kiegyensúlyozatlan mérlegelésemen – vagyis mekkora sületlen cipó legyen az, amelyik idekerekedett belőlem a mások szeme elé, káprázatnak vagy netán épp fenyegetésnek, amíg félre nem csapja a kalapját a nyugati szél – hát megfázott lelkem tésztája, isten kenyérkéje, ezzel már aligha lehetne valaki előtt is dicsekedni! Nem erre az égaljra vagy ezen a hemiszférán termett örlemény a részbeni anyaga, csupán a barázdákból hozzá vett sáros vizet hordozta meg atlanti magasáramlat! Ez szorítja le most a füstöt a jégkor szintjére, amelyből az állattetemből formázott csónakján kihajózni vágyik az itt próbára fogott harcias egység – avagy dehogy is hagyná pislákoló tüzét, inkább azt szeretné, hogy valaki idegen szítsa nekik vagy alájuk, mutatná végre magát a rég látott tűz, akár béka is főjön az üstjükben – ők meg csak néznek, mint valami egykor alkoholt tartalmazott palack belsejéből az

üvegfalon át: vajon hogy tudhatnak-e rólam valamit, azt találgatják, az üveg hibás öntése nyomán a fénytörés torzulását mutató képükkel, vagy hogy ezek valójában is ilyenre sikeredtek volna? Mert akkor semmi értelme sincs rejtegetnem előlük a magam mindinkább megkelő cipőfejét, amit egyensúlyozva cipelek az esernyő alatt, mintha a fejemre téve vinnék valami eléggé súlyosat, kosárban hoznám netán táplálékukat, amit így védenék a bármelyik pillanatban eleredni kész esőtől, hogy magasra emelném esernyőmet, már-már szinte jelzéseket adva le vele, mert nem lehetek benne biztos, hogy a szivacsos tésztába fúló hangom eljuthatna-e hozzájuk, s hogyha rám kellene figyelniük, ezzel is csupán föltartanám őket szorgos tevékenységükben, habár kénytelenek tudomásul venni, miszerint valami módon megközelítettem őket, és ott káprázok a szemhatárukon, máris utamba estek, és ettől nem vagyok hajlandó tágítani, sem eltérni inkább a formájukat tanulmányozom minden tekintetből, leguggolva, majd magasba nyújtott nyakkal, mintha ezáltal akarnék a magaméra következtetni: nos, nem valami előnyös, akarom mondani, hozzájuk képest nem a leelőnytelebb, csak ne vinne annyira a fejem, most feléljük-e vagy elfelé tőlük, mert mintha a füst felszínén lebegnék.

Aztán hevesen integetni kezd az egyikük, még kocog is felém néhány lépést: hívnak, menjek oda hozzájuk, beszédük volna velem, ezeknek a döglött csónakosoknak, a levegőn hanyatt csúszott képükkel meg testtartásukkal, ám a markuk mégis irigylésreméltó: szerszámok huzamos használattól megkopott nyeléhez idomult már az idők kezdetétől, hamar és sebtében fölforgathatnak velük az egész látképet, ha talán épp nem elhagyni készülnének állati csónakjukon, habár a valódi szándékukat kétséges ily messziről kiismerni, a szállongó füsttől beláthatatlan terep van mögöttük, mintha ezzel álcáznák, majd amikor a közelükbe érek, fölhagynak a hejgetéssel, s kinezetemen meg sem lepődve flaskát rántanak elő valahonna, szalmaboglya oldalából itallal kínálnának, majd látván vonakodásomat, egyre csak biztatnak, maguk is kortyolva előbb, hogy kövessem a példájukat:

– Jó ez, misebor! – intézi egyikük a szavait keletlen tészta képembe. – Egy hete ha van, hogy szereztük...

– Nem most tartom én a nevem napját – igyekszem értésükre adni –, hanem majd valamikor később, Szent Iván táján jön csak el az a nap, de akkor sem szoktam iszogatni.

– Talán zöld almával dobáltatja meg magát? Hogy azért mégis emlékezetes maradjon... – nevet rajtam az egyik gumicsizmás félnadrág, kezében a flaskával: hát erről biztosan a kutyák hasogatták le valahol a nadrágja alját, mert ráéreztek orcátlanságára, de csak pimaszkodjon, engemet is követ egy kutya, ha ők még nem is látták a szerteszivárgó füstben, ahhoz odébb kellene menniük, hogy legalább a fejük kilegyen belőle, ahogyan a víz felszínére bukkanna.

– És ha ez valakinek mégis az ünnepe – nyúltak többen is a palack után, de Félnadrág odébb ment vele, és nem adta tanújelét annak, hogy szívesen továbbadná –, kész sértés visszautasítani, mert olyan, mintha utálná, és egykettő megvan a harag! – ám Félnadrág mintha épp az ellenkezőjével akart volna haragot támasztani, mert esze ágában sem volt átengedni nekik a palackot.

– Kapd el már, Bekecs! – biztattak egyet maguk közül, hogy talán az fusson utána – Tanítsd meg már az illemre! – sürgették, rövid időre egészen meg is feledkezve állati hajójukról: belülről csupa borda volt, ahogy beleléztem.

Azután mégis Félnadrág nélkül jöttek vissza, sajnálták meg szidták a borukat, ledobált szerszámaikat keresték, megjegyezve közben: – Ha egyszer úgysem iszik! – s ezt rám értették, aki még mindig ott támolyogtam a közelükben a ritkás füstben, majd az egyikük a bárdjával nekiesett az állat fejének, mintha túl hosszúnak találná a hajót, és így rövidítene rajta, és szerencsésen le is vágta, hogy már-már attól tartottam, nekem fogja ajándékozni, és bármennyire is nem akarom majd elfogadni, magammal kell cipelnem, ujjamat a szemüregébe akasztva vagy a fülénél fogva, és jó sokáig nem hajthatom el, mert figyelik majd az utamat, néznek utánam merőn, találgatva, hogy ugyan honnan jöhöttem, és ami még érdekesebb, vajon hová tartok?

– Ez a nagyszerű társaságuk! – mondtam végül, hogy szóljak valamit. – Mindig így össze szoktak tartani?

De már figyelemre sem méltattak, valami külön megegyezés alapján, szótlánul értekeztek egymással; a tetem fejét egy halom szalmára dobva, most egyszerűen két baltás állt elő, s az egyik baltája élét az állat koponyacsontjának feszítette, valahol a tarkójánál, hogy szimmetrikusan hasadjon széjjel, a másik meg a balta fokát kezdte ütni a sajátjának a fokával: lassan haladtak a homlokcsont felé, és erő kifejtésüknek jó ideig semmi eredménye sem látszott, csupán az ornyergyen túl sejlett föl az egészből valami vaskos képtelenség: az állat agya, a hasítékon keresztül, odabenn a fészkében, még érintetlenül; hát mit mondjak? Mintha ezért szorgoskodtak volna ily végeláthatatlanul, ennek a látványnak a hosszadalmas sejtéséért, amit most áhítatosan körülálltak, de még mindig szótlánul – talán a jelenléteimet találták itt fölöslegesnek, mert ha most érkeznék, esetleg azzal lennének, hogy onnan támadtam, abból a föltört csontmedencéből, csak honnan kerülhetett a kezembe ilyen hirtelen a fölnyitott esernyő? Nem volna-e máris összecuknom, tisztelgés vagy üdvözlés vagy köszönés, esetleg a velük való kapcsolatfölvétel szándékának jeleként?

Ezzel aztán megoldoztunk!

Hát a szalonnáját talán az égboltra, a kapufélfára vagy egymás pofájába kenjük majd?

Jézus Isten! Csak hol vegyünk itt kapufélfát? Száz éve nem állott e helyen kapufélfa, ki lett volna bolond ráállni oly mérhetetlen veszteglésre? Fejszével vágta volna ki tőből, amint hidegre fordult azóta már hányszor is az idő! Mások az út menti fakeresztet sem átallják kiásni a földből, kőből kell rakni miattuk, mert ha az rájuk zuhan, bizony, azt már nem fogják túlélni, meg legföljebb nehezek lehet belőle a sírjukon, hogy a jobb idők beálltával ismét elő ne másszanak – ezen kívül másra sem igen használható. Beledobni talán a kútba, hogy följebb jöjjön tőle a víz szintje?

Félnadrág is visszamerészkedik most az üres flaskával, de alig, alig-alig teszi le a boglyára, már kapja is föl egyikük, és hajítja utána, hogy csak úgy sedereg a levegőben, mintha postát küldenének benne, jókora magasságban: ez itt az első szellemi művelet, amiben én is részelek, „hogy csapna beléd az istennyila” – ilyesmit kiáltoznak közben, mialatt az én eszemben inkább a levél szövege járna, a palackba tett láthatatlan, az érzékektől elzárt szellemi tartalma, s hogy a borosüvegben, majd ha odazuhan a barázdák közé, mint várakozik sokára bekövetkező fölnyitásának idejére, ó, amiről csupán ábrándozhatunk: ki sejthette volna előre, hogy ilyen ábrándos fejem fog kelni a tésztábol, amelyet teljesen céltalanul kovászoltak, borogtatásnak a levegőre vagy a képemre – ez idő szerint nagyjából egyre megy, csupán kiformalatlanságomat mutatja –, majd bolond is lettem volna különben ezeken az áttételeken nekivágni a világnak, ezért a látványért, ahogyan a palack áttetsző teste repül: Félnadrágra nézve még mindig jobb, mintha balta vagy bárd repülne utána, és számomra is, az üzenet szempontjából, sokkalta megfelelőbb a palack, még ha semmit sem tartalmaz, akkor is, mint a balta foka, amivel majdan is csupán ütni lehet, míg a palackban akadhat ennél megfelelőbb és árnyaltabb közölnivaló – jelenleg ugyan még ismeretlen, nos, épp ezért is üres a borosüveg, miként jobbára az egész határ, mert mostanra elvonult innen mindenki, rém kevesen kerültek, akik úgy vélték, hogy még valami keresnivalójuk lehetne errefelé. Hah, de ezek itt képezték ki tanyájukat, mintegy besáncolván magukat a leendő korok ellen, kései jégkorszaki mivoltukban, ám ekkorra jobbára már zsákmány nélkül, majd utóbb a rideg állattartásról is leszoktatták őket a körülmények, az újonnan, a fülük mögött kialakult, habár magukra nézve jó sokáig nem kötelezőnek tekintett rezsimek a példátlanak mondható, de félreérthető, majd a hatalom viszonylatából a végsőkéig félremagyarázható törvényeikkel – úgyhogy végtére is igen helyesen ismerték föl az istentől való elrugaszkodottság állapotának előnyeit, és ebbe tértek meg esténként a fészükre, két vagy három kutyát hagyva hátra egészen fölöslegesen őrszemnek, mivel azok is elcsatangolnak, bele a pusztaságba, és csak a saját nyomukat szaglászva képesek visszatalálni virradat felé, ha időközben a szagokat nem verte el az eső.

Egy cseppet se tartson tőle – igyekeznek jóra magyarázni Félnadrág irántam tanúsított hebehurgya magatartását –, nem bolond ez, csak ilyenre nevelődött.

– Éppen örömet lelem benne – mondtam, de inkább a palack nagy ívű elhajítására értve –, közel állok ahhoz, hogy föllekesültségemnek adjak hangot.

– No, akkor maguk ketten egy pár. Már régen szeretünk volna valaki játszó cimborát találni neki. Ha megbarátkoznak, akár össze is járhatnának – közölte Bekecs, bárdal a kezében.

– Majd úgy intézem, hogy sikerülhessen – helyesltem, ám azt már csak kérdezhettem volna tőlük, ugyan hol képzelik ezt az összejárást, talán a keresztútnál?

– Akár az esernyője alatt is lehetne – vágta elébe gondolataimnak; az észjárásuk kétségtelenül fürgeségre vallott, kénytelen voltam elismerni, hogy még én is lekésheznék a vonatjukról. – Az a fontos, hogy tető legyen az ember feje fölött!

– Meg hogy a hasa tele legyen – érvelt ezen állítás mellett Bekecs, pedig nem is ő volt itt a szószóló.

– Mert, nézze csak, mi baja van a boroshordónak? – hozakodott elő az egyik ezzel, mint valami példával. – Látott már valakit is, akinek jobb dolga lenne a boroshordónál?

– Nem én! – szabadkoztam. – Sőt, hogy egészen őszinte legyek, igazából még boroshordót sem láttam.

– Áh! – méltatlankodott. – Nem lesz magából nevelő, nagyon messziről jön ahhoz! Ezt a maga párját meg nem lehet messzire elengedni, mert az első adódó helyen a sárga földig leissza magát. Volna kedve a hátán cipelni?

– Az kissé megerőltető lenne. Legföljebb üzenetet hozhatnék felőle, vagy arról, hogy mi újság a boroshordóban. Majd aztán maguk kopogtatnának rajta. Szabad?, kérdezhetnék, és ha üresen kongana, akkor biztosra vehetnék, hogy benne van. Különben meg ne is próbáljanak meg áltatni a bolondságaikkal! – fortyantam föl, és már kész is voltam sarkon fordulni: ezek itt mind egyformák, azt az egy semmirekellőt is, aki után a palackot hajították az esedékes, még egyelőre magam előtt is ismeretlen üzenetemmel, csupán az öltözéke alapján tudom tőlük megkülönböztetni, meg talán emezt a bárdjáról és a koszlott bekecséről. Az időt viszont, amelyben vagyunk, semmihez sem tudnám viszonyítani. Borongós, szinte szennyes.

– No, csak egy kis terepere volt, időhúzásnak – békítgettek máris. – Inkább azt akartuk kifejezni, jól jönne a segítsége. Nem mintha nem volnánk elegenden: és elkezdték felsorolni a családfájukat, de egynél elakadtak, és ebből megint majdnem vita lett.

Agg Halál, ette volna meg a fene, hanem honnan tudhattam volna, hogy

épp ő hiányzik innen, a vén kígyófarok, és ennek a helyére akarnának állítani, tréfás, kikezdhető figurának, mert ez az egy kereket oldott, és úgy sajnálták, mintha a foguk tört volna ki – micsoda rokad volt ez a hátam mögött, játszódtott le úgyszólván a szemem láttára, csak hol kerülhettük el egymást útközben a kétségtelen egyenes mentén? Erre ha van válasz, akkor az az időn belül lejátszódó robbanás, amit késve, másnap reggel éreztem meg, akkor csattant bele a képembe, raggatva mindenfelé a kovászt, és ami maradt belőle, az csak egy nagy lisztfelhő, ami talán sohasem fog elülni, kiszámíthatatlan alaptermészete szerint önrobbanásra várakozik: épp ez benne a lutri, mert nem tudni, végül is mikor következik be, mely körülményei vagy körülményeim hatására?

Egyszeriben itt az alkalom, hogy idegen névnapot vagy más ünnepet végre a sajátomként ünnepelhessek!

Óltetek gödölyét? Ha ez nektek gödölye, mert szerintem inkább szertecsatangolt mamutok borjúja: nem is csoda, hogy éhen veszett e rejtelmes és borzasztó kopárságban!

– Disznóölés ez! – üvölti a misebortól mostanra kipirult és megvadult Félnadrág. – Kergetheted a feje nélkül! – és már lépdél is a mennyország irányába, a levegő lépcsőjén, csak bele ne verje az orrát, mert aztán mindent összevérez, több vére lehet, mint a disznónak, s ha beszabadul a házba, még a falakra is mintát csapdos vele.

– Erre épp kíváncsi lennék! – suhint csontra a bárdjával Bekecs.

(Folytatjuk)



Radmila Radojević: Tányér, 1966

BOGDAN ČIPLIĆ VERSEI

A KOMP

A tiszai komp
mindegyre oda-vissza jár,
naphosszat hozza-viszi
kocsistul-lovastul a parasztokat
és a kocsiderékban az ekéket.
A fehér gatyás parasztok
Bánátból jönnek.
A vízen túl van a földjük,
a Gyöngyszigeten,
itt aratnak és szántanak.
A kompon egyszerre hét kocsinak van helye,
de ha összébb szorulnak, kilenc is elfér rajta.
Amikor a komp feneke ráfekszik a vízre,
a révész Milovan kákót ragad,
és ha még a parasztok is
puszta kézzel fejni kezdik a drótkötelet,
sokkal könnyebben és gyorsabban halad.
Ám a nép nemigen iparkodik a földekre,
úgyhogy csak ímmel-ámmal húzzák a kötelet,
mert szégyen, gyalázat, hogy Milovan egymaga húzza,
habár neki ez a dolga.
Azért jut idő ezt-azt szóba hozni.
Hogy Milovan révész,
az olyasmi, mintha borbély lenne,
száz hírt hordoz a két part között.
Tegnap a temesvári püspök kelt át a komppal,
ma meg Torontál vármegye főispánja,
valamelyik reggel pedig Doroganovné

ment átal a Tiszán jajveszékelve –
 Macát, a lányát kereste.
 Maca a csendőrtől állapotos maradt,
 és szégyenében világgá ment,
 azóta se híre, se hamva –
 talán a Tiszába ugrott,
 amikor átért, messze a falutól
 a túlsó, bácskai partra.
 A nap perzsel, a Tisza hömpölyög
 a komp hídlása alatt.
 A lovak nyugtalanok, horkantanak, farkukkal csapdosnak.
 A parasztok figyelnek és hallgatnak.
 Van, aki rágyújt, van, aki a fejét csóválja.
 Egyikük a csikót szabadítja ki a hurokból,
 mert fölzaklatottan a kancák közelségétől,
 belelépett az istrángba.

SZÉLMALOM

Van egy szélmalom Becsén a temető mellett,
 meg tudok még négyről-ötről a csúrogi határban,
 és Komán mellett is, Bánátban, annyiszor láttam őket
 kiterjesztett szárnyakkal, mint széttárt karokkal,
 ahogy integetnek az elhaladó vonatok után és a kitérült égnek,
 és lengetik tépett vitorlájukat.
 Néhol sikerült megtartaniuk mind a négy kétségbeesett karjukat,
 néhol meg csonkán maradtak egyetlen pár szárnyal,
 s ahogy ekként járnak a szélben, oly búsak és gyászosak,
 elárvultan a mezőben e néma özvegyek,
 amint puszta karlendítéseikkel az égre kiáltanak.
 Szörnyen féltém tőlük gyermekkoromban –
 azzal voltam, boszorkányok raktak bennük fészket,
 és hogy láthatatlan hatalmakkal küszködnek,
 elkeseredésükben integetve s fenyegetve iszonyatosan.
 És fölött koromban is tartottam tőlük,
 hogy a közelükbe menjek és az árnyékukba álljak,
 s lelkem mélyén valahányszor összereztem, ha egyik szárnyuk
 súlyos, nyikorgó fordulattal felém közelített a magasból,
 és furcsa könnyedséggel ismét az égbe tartott.
 Széltől s esztendőktől megtépázott vitorlaik vászna

magasan száll, verdesve rongysebeivel,
mint törött karok fészlő pólyáival.
Ó, mint nyög favázuk a fájdalmas lendületben,
s hogy sikong a szél, mikor a vászonra csap,
de a bak nem hagyja helyéből mozdulni a sebesült szárnyat,
hanem a földbe cövekelve vadul magához vonja,
ilyenkor a tető ördögi gerendája kacag,
és csiklandja a Göncölszekér tüzes tengelyét,
sőt maga is játékbá kezd esetlen örömeiben,
hogy hiába a szél mardosása – őrlésre ma sem kerül sor,
mert nincs mit fölönteni a garatba,
minden étket fölmorzsolnak a hengermalmok telhetetlen üregei.
Hiába tárja az ajtót szélesre a szélmolnár,
és kínálja malma szélből forgatott köveinek munkáját,
csak gondolatban hallja a főtengely iszonyatos döngését
a súlyos kövek fölött, hajtva a felső meg a sebes kereket,
és a fogazott koszorú vad fogcsikorgatását –
és mintegy álmában látja, ahogy a liszt vastag sugárban
ömlik lefelé fehér vérként a deszkacsatornán.
Most a szélmalom a nyílt mezőn áll a szabad ég alatt,
szeme sarkából kíséri félholtan a fellegek útját,
a nagy, lógó esőfelhőkét és a fehér, szelíd báránnyelűket
– képtelenül arra, hogy haladtukból a széljárást megjósolja.
Csupán a mesék az ördögökről, a tündérekről és a táltosokról,
akik a fellegek és a viharok csapadékát meg a szeleket hozzák,
ömlenek alá a magas falakon az eső sávjaival,
míg a boszorkányok a fönti ablakokból lesekszenek,
és titkon arra az oldalra fordítják a tető kupoláját a vitorlákkal,
amerről sosem látott, csak nekik ismerős vihar vágat,
és a felhőket számlálják a sík fölött.

BRASNYÓ István fordításai

A SZÉLMALMOK ÉS KOMPOK KÖLTŐJE

Bogdan Čiplić (1910–1989) emlékére

Egy forró, szinte trópusi júniusi napon elment a régi Vajdaság utolsó költője. Elfeledetten és észrevétlenül vált meg tőlünk Belgrádban. Senki sem siratta meg. Úgy emlékszem – bár vele kapcsolatban semmi sem állítható bizonyosan –, több könyve volt, mint amennyi éveinek a száma. Ugyanúgy járt, mint Voltaire: hatalmas életmű-terhét nem tudta átcipelni a következő évszázadba. S az sem mellékes körülmény, hogy Čiplić előtt éppen a XXI. század állt. Čiplić, aki saját sorsához is ellentmondásosan és negatívan viszonyult, tisztviselőlogikával rendelkező környezetében csak író volt. Örökké rótt a sorokat. Valamiféle megkésett barokk regényeket, valamiféle hosszú, mindig ugyanolyan intonációjú panaszleveleket, állandóan saját sorsán siránkozva, konokul követelve magának a díjakat, elismeréseket, kiténtetéseket. Különös figura volt. Festett is. Megörökítette barátait és a dubrovniki tájat, valamint a híres csúrogi szélmalmokat. A belgrádi utcákon csak éjjelente sétálgatott. Amerikában Ulmannéktól is váratlanul, semmivel sem törődve odábbált, tettei kiszámíthatatlanok, véletlenszerűek, ő maga sokak szemében marginális jelenség volt. Szerkesztette a *Slobodna Vojvodinát*, felújította a *Stražilovót*, és nagy nyitásunk idején, a negyvenes évek végén az úvidéki Szerb Nemzeti Színház igazgatta. Hagyományainkkal ellentétben pedig Andrić példáját követve, ő is mindig elhagyta regényeinek első bekezdéseit.

Mégis szerencsésnek mondhatta magát. Soha egyetlen írónak sem volt olyan különösen sokrétű és következetes alakmása a képzőművészek között, mint neki. Nem más volt az a festő, mint Stojan Trumić, aki képeinek gazdagon burjánzó színeivel, előreláthatatlan elképzeléseivel és bizony, felfedezéseivel is Čiplićre emlékeztetett bennünket. És soha egyetlen élő költőnek sem volt olyan értő és ragyogó tolmácsolója, mint neki Radomir Konstantinović személyében. És éppen ő volt az, aki a népélettel eljegyzett Čiplićet egy másféle metafizika felé irányította. Nem tudok nemzedéktársai közül senkit, akiről olyan

meleg hangon és annyi szeretettel írtak volna, mint róla naplójában és visszaemlékezéseiben Aleksandar Tišma és Pavle Ugrinov.

És volt még egy szerencsés pillanata. Abban az időben, mint Domanović Stradiájában, amelyet Krleža Ady Endre Hunniájával és a saját Pannónia-élményével rokonított, akkor tehát, amikor mindenki az elismerésekért és az érdemrendekért tülekedett, ő egészen alternatív korszakát élte. Titokban azonban mindig is vágyódott a hivatalos kitüntetések után.

A kompok és a szélmalmok költője nem tudta megtalálni, mint híres versében, a halál elleni orvosságot. Nem baj. Aleksandar Tišma ihletetten írt róla háborús és háború utáni naplójában. És mélyen értő sorokkal beszélt róla, a kései Čiplićről, aki éjjelente odasettenkedett a kivilágított belgrádi kioszkokhoz, egy kiváló moholi író, Pavle Ugrinov. Čiplić éjt nappallá téve írt, folyóiratokat és lapokat szerkesztett, festett, fordított (többek között Petófit is), remeteként élt, szinte száműzetésben. Lehet, hogy a régi Vajdaság költőjének így kellett eltűnnie erről a romantikus térképről, ilyen csöndben, majdnem titokban, észrevétlenül. Nem sokat tudunk róla még mindig. De az, amit örökül hagyott ránk episztoláiban és verseiben, melyekben örökké a távozására készülődött, annak a sorsa másmilyen lesz: szünni nem akaró és feledhetetlen.

T. É. fordítása

DRAŠKO Redep



Marina Sujetova Kostić: Váza, 1970

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

AZ ABSZURD ELŐREJELZÉSE

Gozsdu Elek: Kőd

V A J D A G Á B O R

Mivel eddig tudtommal senki sem vállalkozott rá, hogy Gozsdu Elek *Kőd* című regényét elsősorban önmagában, illetve az alkotói törekvéssel való összefüggésben értelmezze, ezért dolgozatunk fokozottabban igyekszik „műközelben” maradni.

Gozsdu Elek, a századforduló magyar társadalmi és kulturális viszonyainak megfelelően, a tragikus életérzés írója. Ezt novellái és regényei egyaránt bizonyítják. Közöttük azonban elsősorban a *Kőd* az, amely jelentős esztétikai színvonalon ad formát az emberi élet kilátástalanságának. Ezzel azt is állítjuk: a mű tételelessége, hangsúlyos mondanivalója a műfaj lehetőségeivel összhangban teremtett forma által jut kifejezésre. Ha a Gozsdu által kedvelt orosz írók (elsősorban Turgenyev) felől olvassuk a *Kőd* című regényt, vagy ha az akkori magyar valóság „hiteles” ábrázolását kérjük rajta számon, akkor minden bizonynyal kételkedni fogunk az értékében. Akkor járunk helyes úton, ha felismerjük: a *Kőd* átmenet a hagyományos és a modern próza között, ha tehát vízióról, emberképről beszélünk vele kapcsolatban. S hogy preegzisztencialista lenne-e? Annyiban igen, hogy a naturalizmust és a szimbolizmust az ember magányra ítéltségének kidomborítására alkalmazza, s hogy nem a létnek a feltételeit, hanem magát az emberi létet tartja megoldatlannak. Aligha van tehát mű a magyar irodalomban, amely közvetlenebbül vezetné be Füst Milán művészetét, mint a *Kőd*.

Gozsdu hősei egymás nem-megértésére ítéltettek. Egyesek (Iván, Márta, Olga) érzelmesek közöttük, mások (Viktor, Ágnes) érzéki természetűek, de az erkölcs képviselői is jelen vannak (Gábor pap, Dahó tanító), s az esztétikai idealizmusnak is van hangoztatója (Raabe orvos), az anyagi érdekekről nem is beszélve (Rozgonyi uzsorás, Penge Gerő). Gozsdu hősei tehát alkatuknál, meggyőződésüknél fogva nem felelhetnek meg egymásnak. Ez ad magyarázatot arra, miért olyan gyakoriak a félreértések a regényben. Viktor és a hatása alá került Olga nem is sejtik, nem veszik tudomásul, mi zajlik Mártában; hogy tehát

kialakuló szerelmük meggyorsítja az asszony testi-lelki romlását. Humorosságában még szembetűnőbb Raabe doktornak Ivánnal szembeni sokáig tartó értetlensége, s a Viktor és Olga közötti kapcsolat jellegének félreértése. Az viszont már kettős tragédiához vezet, hogy a fölényérzetébe beleszokott Viktor nem tudja, nem akarja tudni Iván erkölcsi és anyagi süllyedésének okát, képtelen azonosulni annak szörnyű bosszút érlelő lelkivilágával. S aki tud, az sem ért eléggé. Gábor pap egyoldalúan elítéli Viktor és Márta kapcsolatát, pedig azt is láthatná: Márta menthetetlen, s befelé fordulásában különben sem kerülhetnének közel egymáshoz Viktorral. S a gyerekek világával könnyedén, pedagógusi bölcsességgel azonosuló Dahó Sámuel is formába merevítene az eleven életet, ha az ősi hagyományok tiszteletben tartásáról van szó. Mindennek ellenére tehát a fokozódó rezerváltságok nem vezetnek nyílt drámai helyzetekhez, a szenvedélyek kiélése ugyanis eloszlatta volna azt a „köd”-öt, amelyet az író a bizonytalanság, a tévúton járás metaforájaként sokszor említ vagy megjelenít művében. Ha Márta vagy Olga idejekorán szemrehányást tett volna Viktornak, ha útját állni igyekeztek volna a csábítónak, akkor idő előtt valamiféle megvilágosodásra kerülhetett volna sor, s az írónak is állást kellett volna foglalnia ott, ahol nem lehet egyértelműen véleményt nyilvánítani. A lényeg ugyanis abban van, hogy nem lehet határozottan igazságot tenni. Igaz, az olvasó Iván pártján van, s Viktor elítélésére hajlik, ami annak a következménye, hogy ezért a végzetzerű pusztulásorozatért Viktor a felelős, hiszen ő döntött még a mű elején a maradás mellett, felesége makacs könyörgése dacára határozva így. Ám Gozsdu szemléletének teljességigényére vall: Márta egy szóval sem tiltakozik, amikor férje városi életük nyomorára, boldogtalanságuk elhagyott színhelyére emlékezteti. Más szóval Viktornak is igaza van, amikor a végzetüket megsejtő Mártát múltja, illetve a még választható másik lehetőségük reménytelenségére figyelmezteti, vagyis a visszatérés értelmetlenségét hangsúlyozza.

A végzettség s annak stíluseszközei a *Ködben* nem más, mint az alkotó életlátásának esztétikai formája. A végzet nyomatékosítása révén válik szemléletessé, átélhetővé az, ami a mindennapok mélyén feltáratlanul lappang, ám hatásában mégis meghatározó erejű. Mivel azonban természettudományi műveltségű íróról van szó, ennek a szinte folyamatosan sugallt végzetnek racionális összetevői vannak, még ha ezek nem nyernek is olyan közvetlenül hangsúlyt, mint az író ezután (a 80-as évek közepén) íródott elbeszéléseiben. Nem a „társadalmi komponensek elsőbbsége” jut itt kifejezésre (miként Lőrinczy Huba állítja a Gozsdu-regények tágabb összefüggéseit tárgyaló tanulmányában), hanem inkább az a bizonyos (a régebbi kritikusok által már kimutatott) „egyoldalú biologizmus csapdája”. Ennek azonban kevés köze van a zolai naturalizmushoz, vagyis csak a szó tágabb értelmében nevezhetjük naturalistának. Az ok: Gozsdu stílusa nem túlzottan részletező, hanem lényegláttatón tömörítő, s nem figyeli vagy tanulmányozza, hanem teremti (viszonylag sokol-

dalúan), megjeleníti hőseit: inkább sejteti, mint közvetlenül érzékelteti a bennük rejlő állatiasságot. E mértéktartás azonban nem a társadalmi motivációk elfogadásához vezet, hiszen egy kifejezetten romantikus Jókai-regényben is játszhat legalább olyan befolyásoló negatív szerepet a pénz (hiánya), mint amelyet Gozsdu művében tölt be. Nem a lukácsi szótárból vett kifejezéssel (az anyagiasság „hagenströmi” princípiumának hangsúlyozásával, a Buddenbrook-házzal való párhuzammal) jut tehát Lőrinczy közel az igazsághoz, hanem amikor Iván tragédiájával kapcsolatban a következőket írja: „Nem a »vér-alkat« teperi le őt, hanem a korszellem, amellyel – vesztére – túl korán szembesült, s nem csupán ő maradt alul itt, hanem az erkölcs, az ideál és a megannyi szöszölőja is.”

Igen, a „korszellem”, mint ahogyan szintén ez a kísértet adott lehetőséget hajdan Iván ősenek, hogy a most diadalmaskodó Rozgonyi-Fixelnek apját, a jámbor házaló zsidót kutyákkal kergesse ki udvaráról. A tragédiákat okozó „korszellem”-nek Viktor a másík megtestesítője. Íme a narrátornak a rá vonatkozó minősítése, amely az életet a régi egyensúlyból kibillentő hőst jelentős mértékben felmenti a személyes felelősség alól, s egy énje fölötti hatalom függvényévé teszi: „Viktor minden lehetőt elkövetett, hogy Olgát megnyugtassa, de nem volt meg benne a képesség, hogy vigasztalni tudott volna. A vigasz szavai feltételezik a jóság bizonyos tőkéjét, bizonyos hajlamot a költészetre; Viktor pedig elvesztette valahol azt a kis tőkét, a költészetre való hajlamát pedig elfojtotta, mert nevelésének találta.” Bizonyos képességek hiányáért nem vagy alig vagyunk felelősek, s a jóság „bizonyos tőké”-jének elvesztése miatt sem vagyunk feltétlenül bűnösök; a „költészetre való hajlam” elfojtása viszont már egyenesen feltételévé vált a létfenntartásnak az elanyagiasodott világban. Mert – s ezt ismét Gozsdu mondja – „... az élet jogait ki merné tagadni?” Hogy Viktor magatartásában a kiszolgáltatott embernek az önvédelmi érdeke legalább annyira jelen van, mint az önző közönyösséggel támadóé, a gátlástalan önérvényesítőé, az a következő közvetlen (egyébként Ivánnak szóló) vallomásból derül ki: „Ti mindnyájan romantikus emberek vagytok... szinte nevetséges. Látszik, keveset jártál a világban. A nagyvilági embert mindenekelőtt a nyugalom jellemzi. Az étellel meg kell alkudni, édes barátom, minden helyzettel ki kell békülni. Ha én nem gondolkodtam volna így, már régen föbbe löttem volna magam. Szerencsére volt elég nyugalmam kibékülni az étellel!” Más szóval: aki a legügyesebben, legrugalmasabban alkalmazkodik az idő követelményeihez, az diadalmaskodik – még ha csak látszólag és átmenetileg is, mint ahogy azt a *Köd* befejezése példázza. Azonban a lényegét, a kíméletlen harcot nem az idő, a „korszellem”, a „társadalmi fejlődés” hozza magával, ez (ezek) ugyanis csak a formát teremti meg és az erőviszonyokat határozza meg. Ha Gozsdunak más lett volna erről a véleménye, akkor nem csupán Ivánt ábrázolta volna patriarkális beállítottságú indulat-, de főleg szívembernek, hanem az apját is. Márpe-

dig az Ivánt kisémmiző Rozgonyi sem annyira kíméletlen, mint amilyenek egy nemzeti konzervativizmusra hajlamos író ábrázolta volna, hiszen az ő sikeres törtetésében erkölcsi elégtétel is rejlik. Azaz: az emberi életnek, mint végső soron önmegsemmisítő, esztelen küzdelemnek a bemutatásán van a hangsúly Gozsdu regényében. Az ábrázolás annál inkább hatásos, mivel a hősök (az egy – mint legvégül kiderül: naivan viselkedő – Viktor kivételével) uralkodni igyekeznek önmagukon, legalább a látszatát megőrizve annak, hogy nem érzik magukat veszteseknek az ösztönöktől meghatározott harcban.

A kezdettől fogva domináló erő, mint Viktor erotikus ösztönének szublimált formája, szellemi fölényként van jelen. Viktor hatalma franciás műveltségében, könnyed társalgási modorában jut kifejezésre. Valójában ő a változatos-ságot, az újdonságot képviseli a mindig rendkívüliségekre vágyó nők szemében. Így aztán a kiváló fizikumú, de műveletlen és őseinel puhább lelkű Iván „Szinte összeborzadt Viktor kék szemének hatalma alatt.” A világfi megjelenésének démonikussága elválaszthatatlan sajátos szabadságfelfogásától; attól, hogy Viktor nem áldozata azoknak a függőségeknek, amelyeknek a vidéki lelkek (ki örökölt szokásból, ki pedig tudatos meggyőződésből) ki vannak szolgáltatva. Képzeljünk el egy teljesen kiegészett, antiromantikussá lett Anyegint, aki a városi életforma okozta csömörében és anyagi nyomorúságában rokonai vidéki birtokán keres változatosságot és biztonságot, ám eközben nem ő hívja ki párbajra a barátját (s nem is ő lesz az összecsapás eldöntője), hanem őt az, akit magánál alsóbb rendűnek tartott. Ha itt befejeztünk tekintenénk ennek a modernizálódott, immár csak a szexnek élő Anyeginnak a történetét, akkor ezzel Gozsdu hősenek lényegét is feltártuk. A turgenyevi regényalakokkal való párhuzama azért kevésbé sikeres, mert az orosz író „felesleges” emberei, ha gerinctelenek is, rendszerint jó szándékúak, s többre hivatottak, mint Viktor, aki nem lát túl saját individualizmusán.

Hogy az emberek leginkább a saját alkati-szemléletbeli korlátaik között élnek, azt Iván menthetlensége, alkalmazkodásra való képtelensége által érzékelteti Gozsdu. Pedig nem csupán Raabe orvos nyújtja neki a kezét, hanem Viktor is, aki nem fölényeskedni jár át hozzá Gajárra, hanem hogy segítőtársra találjon benne élvhajhászásában. Jó cimboraként együtt iszogatnak, s eközben mintha Iván jelleme is átalakulna. A beszédmodora ugyanis ugyanolyan léhává válik, mint a gyűlölt világfié. Az alkohol mámorában úgy viselkedik, mintha belenyugodott volna vereségébe, s magáévá tenné Viktor életelvét. Mint legvégül kiderül, ez csupán látszat, ám hogy mégsem a meghasadt tudat kettősségével vagy kiszámított színészi produkcióval állunk itt szemben, azt Iván többször is átgondolt kezdeti törekvése jelzi: ő, mint az életben felsült, önmagával meghasonlott ember, önuralomra, emberi méltóságra vágyik, sérthetetlenséget akar mímelni azok előtt, akik megalázták. Az Ivánban zajló folyamatokból az író csupán annyit tár fel, hogy hőse (árulkodó anyagi romlása ellenére) leplezni

akarja vereségét, s derű mögé szeretné elrejtetni melankóliáját. Hogy az önvédelemnek ez a formája mikor és hogyan alakul át támadó szándékká, sőt gyilkosság és öngyilkosság tervévé, azt a Gozdsu rendelkezésére álló ábrázolási eszközök már nem tudathatják velünk. A pszichológiai értelemben elmélyültebb emberkép hiánya azonban nem csupán a *Köd* írójánál, hanem az előtte bizonyos vonatkozásokban példaképet jelentő Turgenyevnél is megfigyelhető. Ha azonban eltekintünk ettől a történetlen igényünktől, akkor Iván tragikus cselekedetével kapcsolatban nem előkészítetlenségről, hanem inkább tömörségről kell beszélnünk. Annál is inkább, mert az ilyen tetteket előkészítő, belső „minőségi” átváltások már nem a ráció döntései, Gozdsu stílusa és emberképe viszont még innen van a dosztojevszkiji polifónián.

Még innen van, ám ez nem jelenti ezt, mintha nem közeledne hozzá. Haladása abban jut kifejezésre, hogy a *Ködben*, de főleg Iván magatartásában – miként Ács Margit állítja – „az egyéni és nem az osztály-törvényszerűségek érvényesülnek. Az emberi szenvedély vigasztalanságát példázza.” Azonban nem bölcselkedések formájában, mint a későbbi egzisztencialista regényekben, hanem a tüntetően vállalt romlásban, a pusztulás külső tényeiben, ám az emberi integritás látszatának megőrzésében. Míg az egzisztencialista regények tettei vagy reménytelen helyzetei mögött olyan okok állnak, amelyeket csak hosszadalmas filozófiai, társadalomtörténeti és pszichológiai magyarázattal lehet a ráció fénykörébe emelni, addig Iván végső döntését csupán ez a megfogalmazatlan indulata kényszerítheti ki: „Velem jössz, kutya, a másvilágra!” Annál is inkább, mert Iván, eltekintve a már említett mámoros hangulatoktól, önmagánál erkölcsileg alsóbbrendűnek tekintette győztes vetélytársát, irigysége ellenére is, annak műveltségében csak jogtalan harci eszközt látva. Ivánnak a bőréből kellett volna kibújnia ahhoz, hogy vagy Viktor elvárásaihoz idomuljon, s így – magyar dzsentri prototípusára már jobban hasonlítva – kíméletlen legyen másokkal szemben s a „Vigan megyünk tönkre!” szállóigét tűzze zászlajára –, vagy pedig a jóindulatában naiv német Raabéra hallgasson, és a művészeti önelvelésben keressen vigaszt és lehetőséget a felemelkedésre. Végül, persze, mindkét lehetőséget elveti, s a halált választja.

Vajon az ember felemelkedésének lehetetlenségét példázná a sorsa? Gozdsu logikája szerint: igen. Részben függetlenül attól, hogy a naiv Raabe kimondja vele kapcsolatban a kornak azokat a naturalista közhelyeit, amelyek az ősemberrel és egy degenerálódott osztály képviselőjével egyenlítik ki a melankóliájába fulladó vidéki földesurat. Azok a kutatók, akik magától értődően használták a „naturalista” minősítést a *Köd* című regénnyel kapcsolatban, megfeledeztek róla, hogy ez az értékelés a többször is melléfogó s ezért már-már humoros Raabe doktorhoz fűződik. Noha Gozdsu nem cáfolja hősét, az ő szemlélete átfogóbb, mélyebb. Szerelmi témájú víziójában már ekkor az a darwini tétel érvényesül, amely kiválasztódásban, erők összecsapásában látja az élet lé-

nyegét, s éppen ezért az ún. humánuról nem vehet tudomást. Ivánt még humánus, romantika „terheli”, ezért nem lehet helye az élők sorában.

Ez nem jelenti azt, mintha innen tekintve ellentmondást észlelnénk egyfelől a regényben alkalmazott írói eszközök és stílussajátságok, másfelől pedig a mű „irodalmiatlan” alapgondolata között. Gozdsu alkotói készségét éppen abban látjuk, hogy stílusa révén szuverén valósággá formálta azt, ami a kor természet-tudománya által támogatott felismerés volt a tudatában. Éppen ezért a *Köd* c. regénnyel kapcsolatban jogosnak érezzük a Lőrinczy Huba által kétségbe vont „naturalista-szimbolista” minősítésnek a használatát, nem függetlenül attól a tényről, hogy minden igazi műalkotás többé vagy kevésbé fából vaskarika, vagyis olyan elemeknek a szervesítése, amelyek a művön kívül nem látszanak együvé tartozónak. Konkrét esetben: Gozdsu „szimbólumait” (metonímiáit, metaforáit) csak darwinista alapkoncepciójával összefüggésben értékelhetjük, s így az eredmény nem lesz sem naturalista, sem pedig szimbolista, hanem naturalista-szimbolista.

Ennek megfelelően nem tiszta szimbólumokkal teremődik meg a mű költői többlete, következésképp nem csupán a tragikus végkifejletre, hanem az állatvilággal való párhuzamra, illetve az eltérő szinten folyó küzdelmek lényegbeli azonosságára is találunk utalást Gozdsu regényében. Íme, hogyan alakulhat át a hasonlat metaforává: „Márta, az idősebb nővér, úgy nézett ki mellette, mint egy gubbasztó, haldokló madár. A szükség elsorvasztja a testet, a titkos fájdalom betegé teszi a lelket. Hogyan versenyezhet egy halálra gyötört, pipelő kerti fülemüle egy széles jókedvében fényes szárnyait a napsugárban csattogtató aranyrigóval?” Viszont már nem képzeletbeli, hanem valóságos, s ezért némileg lírai színezetű (Turgenyev természetélményére emlékeztető) az a helyzet, amelyben Gozdsu hőse felismeri a béna madár és saját sorsának azonosságát: „Iván észrevette a gólyát. Meg sem mozdult, hanem úgy, amint könyökére támaszkodott, nézte a rabot. Egyformán szomorú, egyformán beteg mind a kettő; egyik bajának sincsen orvossága. A gólya kiterjesztette szárnyait, és félig ugorva, félig repülve kedvenc helyére, a ház mögé sietett. Onnan még egyszer visszatekintett, megrázta szennyes tollait, egyik lábát felhúzta, felborzolta tollait, és szomorúan nézett le a völgybe.” A rab madár akkor mutatkozik egyértelműen a végzet (elsősorban Tar Iván pusztulásának) szimbólumaként, amikor a cselekmény tragikus végkifejlete előtt elpusztul, s ezzel előrejelzi az eseményeket.

A természetbeli folyamatok és az emberi történések egyezése, végső egybeesimulása nagyobb lírai töltést is kaphat: „Ködös őszre borult száraz idő; a kartali park hársfáin már csak itt-ott pirult, sárgult néhány levél, előbb egyenként, azután nyalábonként tépte le őket barátiatlan hideg ujjaiával az ősz. Nesztelen, csendes temetés volt a bükkösben; nesztelen, csendes temetés a parkban; nesztelen, csendes haldoklás a kastély egyik földszinti szobájában.” Az ősz, az el-

múlásnak mint elégikus hangulatnak ez az ősi toposza, mielőtt életjel-fosztó „hideg ujjaival” megszemélyesülne, a „ködös” jelzőt kapja. A szótó önmagában (miként a mű címe is mutatja) és különféle toldalékokkal gyakran szerepel. A címben – ahogyan utaltunk is már rá – a végzetszerűségnek, a viszonyok áttekinthetlenségének, a haladás lehetlenségének a jelképe. Ismerve Gozdsu szélsőségre hajló pesszimizmusát, akár a semminek az allegóriáját is láthatjuk benne. Am ez mégis túlzás, hiszen a tudományosságának a tapasztalaton túlitól való elfordulása (miként a kantianusok tanítása, a pozitivisták koncepciója tanúsítja) még nem jelent nihilizmust. Véleményünk szerint Gozdsu Elek saját regényének alap gondolatához s ebben a köd szó jelentéséhez jár közel, amikor (mint narrátor) a következőképpen interpretálja Raabe doktor zenei fejtegetését: „... Chopin költészetében a miszticizmus tulajdonképpen a szerelmi érzetet fejezi ki... A valódi szerelem... éppen olyan titok, mint az élet vagy a halál. Az ember a sötétben tapogatózik, bizonyos köd... veszi körül az agyvelőt, ha az ember ez örök kérdések mélyére akar hatolni, és ezért Chopin is, a szerelmet a maga misztikus valójában... fejezte ki a zenében.” A regény olyképpen konkretizálja ezt az elméletet, hogy benne a szerelem csak alkalomtól függően átszellemült állapot; lényegében romboló erő. Eltávolítja egymástól a két testvért (mikor például Olga látszólag veszélybe kerül a viharban, Márta „önfenntartási ösztöne”, a múltó hangulatban, testvére halálát kívánja); az anyát (átmenetileg) a gyermekeitől, Viktort a valóságérzékeléstől, Ivánt a megszokott életformájától idegeníti el.

A ködnek mint jelképnek az értelme szerint az ember a szenvedélyeinek, az ösztöneinek kiszolgáltatott lény. A tudata, amivel irányítania kellene önmagát, ködben van; a test és a szív tehát csak önmagát, saját pillanatnyi szükségletét érzékeli. A szó ezt a viszonylag tág értelmezhetőséget akkor is megőrzi, ha hasonlatként egy konkrétabb jelentésárnyalata, mint pl. a féltékenység okozta kétely, fokozottabban előtérbe kerül: Márta „Lelke megmenekülne a sötét gyanútól, amely férje és közte már hónapok óta, mint a köd a napsugarakat, úgy fogja fel a hitvesi szeretet fényességét.” S tovább, a köd mint metafora is a rossz, baljós kedélyállapotot tükrözi: „Az a dermesztő köd, amely lelkét, szívét most fojtogatja, még sötétebb, még sűrűbb lesz, még jobban el fog benne tévedni, pedig menekülést várt.” Ha a köd képzelet természeti jelenségekkel kapcsolatban merül fel, akkor kontraszként is jelezheti a meg nem felelést a természet pillanatnyi állapotának: „A vihar kitombolta magát. Iván kinyitotta az ablakokat, és belebámult a csillagos égbe. Forró homlokának jólesett az üde levegő – de mégsem hozta meg neki a nyugalmat, mert ott ült, ott gubbaszkodott a kastély minden szobájában a lelket ölö köd, és akik eltévedtek benne, azoknak nem volt pihenésük!” S néhány oldallal hátrébb: „Verőfényes, napsugaras volt a nyár, de Iván lelke olyan borús, olyan bánatos volt, mint egy hideg, ködös, bús őszi nap. Az atléta lehorgasztott fővel járkált ősei házában.” A köd, a

hagyományos erkölcs vállalójának, tehát egyfajta gerincesség képviselőjének (Gábor papnak) esetében, a lefojtott gondolatokból eredő rossz közérzetet is minősítheti: „Az okoskodás, a szeretetteljes mentegetés elhazudta azokat az összefüggés nélkül való gondolatokat, melyek úgy, mint a köd, nehezedtek tiszta, erkölcsös öntudatára.” A köd akkor hordozza a legátfogóbb (címadó) jelentést, ha nem a költői képzelet eszköze, hanem a mű objektív valóságának eleme. Ekkor érzékelhetjük legvilágosabban a mű naturalista-szimbolista alapjainak az egzisztencialista létélménnyel való összefüggését: „A sűrű köd, mint valami óriás polip, rátapasztotta alaktalan testét a kastély fényes ablakaira, mintha kíváncsian bele akart volna nézni a szobákba, rá akart volna lehelni az emberekre, hogy elrejtse őket, mintha érezte, tudta volna, hogy mindenki, aki abban a kastélyban lakik, egyedül szeretne lenni, láthatatlan akarna lenni, hogy a másikkal ne találkozassék.” Itt még csak nem is állandóan terhesnek érzett átokként, hanem az elrettentő hasonlat (polip) ellenére is segítőként jelentkezik, mivel azt juttatná érvényre, ami törvény, amibe az emberek már különben is beletörődtek. Ilyenformán a magányok feloldhatatlanságát, a sorsok kiigazíthatatlan eltévelyedtségét jelképezi.

A köd gyakran, különféle formában és eltérő összefüggések között ismétlődő motívuma az alkotói alapgondolat kidomborításának eszköze. Hogy a viszonyok determináltak, az a cselekményből, a küzdelem lefolyásából látszik. Hogy azonban eközben a szereplők (Viktor kivételével) szenvednek, hogy szorongás terheli lelki életüket, azt Gozdu Elek elmélyült pszichológiai ábrázolás helyett kivetítés formájában (mint ködöt) ábrázolta. Ilyenformán a szóban forgó szókép írói vallomás az embernek a világban elfoglalt helyzetéről, nem csupán a külső feltételekről, hanem a belső körülményekről is. Az állandó és kínos bizonytalanságról amiatt, hogy a kötelesség és a vágy, az élet és a szerelem, a szeretet és a szexualitás egymással összeférhetetlen princípiumok. Mivel mindegyik abszolútumként kínálja magát Gozdu hőseinek, s minthogy egymással összeférhetetlenek, ezért a választás öncsonkítással, sőt önmegsemmisítéssel jár. Ezt elsősorban Iván esete példázza, hiszen a reménytelen szerelem választása egyben az élet elutasítását is jelentette. Azét, amely (Raabe doktortól támogatottan) egy igazi felemelkedés lehetőségét kínálta. Erre a választásra azonban nem tiszta egzisztencialista szituációban kerül sor, mint ahogy Viktor is csak a divatosan élő, problémátlan világfikhoz igazodva illeszkedett bele a csábító életformába. Tehát a döntés mikéntje a hőseivel szemben distanciát tartó narrátor miatt (de legalább ennyire az írónak az ember ontológiai megoldatlanságáról vallott nézete következtében) ismeretlen marad számunkra, hiszen az idegélet szintjén került rá sor: az ösztönök és a tehetetlenség függvénye. Így aztán Iván „választása” egészen természetesnek, spontánnak tűnik előttünk, még akkor is, ha személyében nem a részeges, tömzsi és gőgös dzsentri tér vissza, ahonnan érzelmei egy időre kiemelték. Egy, a szó szoros

értelmében vett nemes indul el azon az úton, amely azonban korábban sem állt távol tőle, mivel képtelen volt korszerűvé tenni gazdaságát.

Gozsdu a sodródás, az inerció filozófiáját olyképpen engedi érvényre jutni művében, hogy önmaga által semmisíti meg e magatartást. Nemcsak akkor boldogtalan az ember, ha akár a nemesi tradíciónak, akár a polgári igényeknek megfelelően parancsol magának, ha tehát magasabb eszményt követve, szenvedélye megfékezésére fecséreli energiáját, hanem akkor is, ha a kor kínálta könnyebbítés csábításának enged, és vállalja ösztöneit. Gozsdu képzetében tehát az ember a formális etika és a belső szükséglet között őrlődő abszurd lény. Akkor sincs megnyugvása, ha (miként Olga és Ágnes) valamiképpen átvészeli a nagy próbatételt. Mert noha Olgából, „a szerelmes asszonyból gyöngéd anya lett, akinek sohasem jutott eszébe, hogy ő mostoha”, s Ágnes sem esett kétségbe, amikor hajlamainak és anyagi szükségletének megfelelően a pesti aszfalra került, kettőjük találkozását az író a következőképpen jeleníti meg műve befejezésében: „Mind a kettő elpirult. Az egyik hazasietett sírni; a másik összeszorította pirosra festett ajkát, meggyorsította lépteit, és elsietett, eltűnt a homályos ködben.”

Végző soron tehát „a kartali kastélyra ránehezült... lelket ölő köd” a létfeltételeknek és a létélménynek a szimbóluma. A viszonylag egységes és hiteles életforma kialakításának leküzdhetetlen akadályára utal. Meggyőző hitelességgel, s ezért Gozsdu művét a magyar próza kimagasló értékei között kell számon tartanunk. Nélküle kevésbé lenne folyamatos az átmenet a hagyományból a korszerűbe.



Mojak Aranka: Három kék hal, 1974

KÉT ESSZÉ

CSORBA BÉLA

SZIRMAI KÁROLY KÍSÉRTETEI

A „boldogtalan tudat” bácskai fenomenológusa a tigris évében született. Az ilyen lélek elsőnek indul a harcba, és a megszokott, az elcsépelten elsőnek dob be új ideált. A szívében lángoló hideg, racionális szenvedély a legfőbb akadálya, hogy boldog legyen. Hazája az erdő, a nyirkos, ködös éjszaka. Vezérlő csillaga a hold... Ezt írja a távolkeleti horoszkóp a tigris évében születettekről. Aki olvasta Szirmai Károlyt, az tudja, miért mondom ezt. Aki hosszan, mélyen belenézett Szirmai Károly démonainak szemébe, az többé nyugodtan nem alhatik. Szirmai Károly démonológiája a melankólia jegyében teremtett. Különös, hogy miközben a posztmodern életérzés divatjával szinte párhuzamosan ismét a melankóliára terelődött a figyelem, Szirmai prózájának nem született meg egy ennek megfelelő, korszerű olvasata. „Valami felfelé tapogatózik – ablaküveg zörren... Vékonyhangú karcolás súrol végig. Éles, kemény köröm. Mindenki egyszerre kifelé fordul. S iszonyba torzuló tekintettel merednek a sötét ablakra, ahonnan üvegre tapadó sárga arccal és borzalmas szemekkel néz be rájuk a rettenetes Csend” (Vesztgőz vonatok a sötétben). Szirmai prózájában – ahogyan a domináns színélményünk a szürke – az alaphang, a legfőbb, minden mást elnyomó zene maga a csend. „Más szóval a zene a démoni” – írja egy helyütt Kierkegaard. A csend tehát az abszolút zene, a csend, Szirmai csendje is, az abszolútummá transzponált démonikusság.

Szirmai *Dzin-dzin, don-don, gau-gau...*-jét olvasva jutott eszembe újra Kierkegaard. A Nagy Csend Vízióinak e kevésbé ismert, szecessziósra stilizált novellája – érdekes módon erről teljesen megfeledkeztünk, pedig Jung Károly is, én is több alkalommal foglalkoztunk az ún. Próteszilaosz-mítosz folklorisztikai és irodalmi, filológiai kérdéseivel – indíttatását felismerhetően a Lenoremondakörből nyerte, illetve, bár a kettő tulajdonképpen összefügg, néhány motívuma egészen a Laodameia-szerelem antik ősképig nyúlik vissza. A *kísértetszerető* képzelete az egész modern irodalmat megfertőzte.

– *Jaj, de szépen süt a hold,
Elevennel még a holt,
Nem fész, kisangyalom? –*

A népköltészetből (a magyar, a délszláv, de lényegében az egész európai folklórból), s persze Bürgerből ismert bájosan kísérteties mondatok Aranynál, Reviczkyknél, Adynál visszhangoznak.

Ady:

– *Jaj, be szépen süt a Hold.
Leszünk-e még pirosak
S fölkelnek-e a dalok,
Nem fész, Lédám? Nem biz én.*

Szirmainál e lenorei szituáció így tárul elénk:

„A leány lopva rápillantott s megremegett a megváltozott, mozdulatlan, fekete sziklaarc láttára.

S megkapaszkodó jobbkarja egészen észrevétlen reszketni kezdett.

Már sok ideje mehettek a rájuk dermedt hallgatásban, mikor a leány újra megszólalt:

– Milyen különös nálatok, édes, a hold. Egészen világoszöld. S hogy nézeget le reánk. Mint az álmában is hunyorgó macskaszem. Szinte érzem, hogy figyelve kísérget bennünket. S hogy tud hallgatni! Milyen titokzatos, mint aki mindent lát, mint aki mindent tud, csak éppen nem beszél.”

De Lenore – igaz, olykor Laodameia jelmezében – ott bolyong, sóvárog és kísért Babits Mihály, Wispiański sőt egy Edgar Allan Poe művészi gondolatvilágában is. Ami viszont a mi számunkra különösen meghökkentő – hiszen éppenséggel nem indokolatlanul neveztuk ki Szirmait a „boldogtalan tudat” vidéki fenomenológusának – az az, hogy Kierkegaard Csábítója is beépíti szerencsétlen szerelmi stratégiájába a bürgeri balladát. „Tegnap este egy kísérlettel bizonyosságot akartam szerezni Cordélia lelkének rugalmasságáról. Tanácstalan voltam, hogy mit javasoljak Edvardnak: Schiller verseit kölcsönözze-e neki, hogy véletlenül ráakadjak Thekla dalára, amit aztán felolvasok neki, vagy Bürger verseit. Ez utóbbit választottam, mert *Lenore* című verse kissé túlfeszített, bármily szép is egyébként. Felütöttem a Lenorét, és hangosan, minden tőlem telhető pátozzsal felolvastam. Cordélia megghatódott, sietve varrogatott, mintha Wilhelm őerte jönne el.” (Kierkegaard: *Vagy-vagy*. A csábító naplója).

De Lenore bizonyos értelemben csupán az ógörög Laodameia preromantikus alteregója. Laodameiáé, aki ágyában maga mellé fekteti a halott Próteszilaosz viaszból vagy bronzból készített hasonmását. Zeusz életre kelti majd a szobrot, de Laodameiának követnie kell férjét a halálba. „Éjfél már rég elmúlt,

mikor dideregve, különös neszre riadt fel a leány. Álompókhálósan nézegett körül, míg tudatára ébredt annak, hogy a sivatagban fekszik ura mellett.

Különös izgalom fogta el, hogy rá gondolt a késő éjszaka ismeretlen ízű, fájdalmas gyönyörére. És kíváncsian fordult arcával a férfi felé, aki őt a föld minden gyönyörűségével megajándékozta. De mint este is már többször, úgy most is félelemmel lepte meg szerelmese, ki mint valami odafektetett, kiszáradt, sötétbarna faszobor feküdt mellette. Nem látta emelkedni mellkasát s nem hallotta lélegzetvételét. Oly mozdulatlan volt s oly halottnak látszott, mint az a világ, melybe saját akaratából került bele. (...)

A hold majdnem merőlegesen a feje felett állott s fénye oly tündökölve folyt végig a kerten, hogy szinte vakította a szemet.

Ilyesmit eddig még sohasem látott.

Szinte kísérteties volt a világítása.

S a kert csupa érthetetlen titokzatosság. Mozdulatlanságba dermedt kertmarionett.” (Dzin-dzin, don-don, gau-gau...)

Kevesen tudják, még a görög mitológia kiváló ismerői között is, hogy a Laodameia- (és persze a Lenore-) monda archetípusa Perszeophoné elrablásának mítosza. Hádész elragadja Perszeophonét és a birodalmába viszi, aki ettől fogva a holtak királynője. Kerényi Károly vette észre csupán, hogy az antikvitásban laodameia a halottak királynőjének a mellékeve. Annyit tesz, „a népeket leigázó”. Ugyancsak Kerényi állítja a *Halhatatlanság és Apollón-vallásban*, hogy Perszeophoné azonossága a holddal úgyszintén lehetséges...

A „boldogtalan tudat” bácskai fenomenológusa a tigris évében született. Az ilyen lélek elsőnek indul a harcba és a megszokott, az elcsépelet ellen elsőnek dob be új ideált. A szívében lángoló hideg, racionális szenvedély a legfőbb akadály, hogy boldog legyen. Hazája az erdő, a nyirkos, ködös éjszaka. Vezérlő csillaga a hold...

Aki olvasta Szirmai Károlyt, tudja, miért mondom ezt.

Temerin, 1989. október 21-én

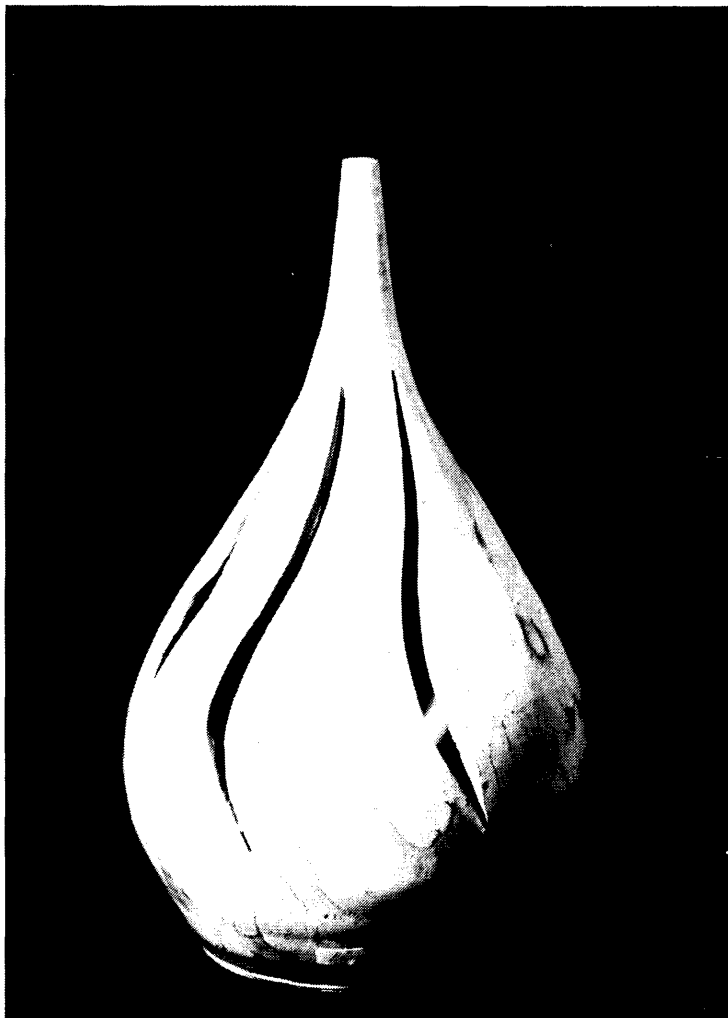
A REMÉNY ABSZURD ELVE

Míg Németh István *Díszudvarát* olvasom, talán a könyv elején található tengerszagú lírai vallomások hatására, amelyben, lám, ismét, immár ki tudja, hanyadszor, a közép-európai lélek mediterrán-nosztalgija támad fel újra, egyre ellenállhatatlanabban, egyre kivédhetetlenebbül tolu elém egy régi emlékem a távoli Vis szigetéről. A hasonló nevű kisváros lakossága egyre fogy, a fiatalok perspektíva híján a „szárazföldre” vágyakoznak, a teraszos szőlőművelésből sok helyen immár csak a hegyoldalba vajt, diszkrétén zöldülő hatalmas lépcsők

maradtak. A városka egyre szaporodó lakatlan házaival szinte hibátlanul őrzi XVI. századi virágkorát, a reneszánsz büszke, emberléptékű szellemét. Négy templomot és egy kolostort számoltam össze az alig kétezer lakosú településen, és a legfiatalabb is legalább háromszáz éves. És a fiatalság mégis megy, nem őrzi meg sem a táj, sem a múlt, sem az édes dalmát beszéd. Hacsak a kábítószer nem vonz majd ide kilátástalanságból kilátástalanságba menekülő megtört lelkeket. Mert Vis a kábítószerélvezők egyik titkos hazai paradicsomává lépett elő az elmúlt években.

A kikötőben sétálgatva, a nagy, szürke borgyűjtő állomás tőszomszédságában, melynek falairól még most sem koptak le a jókora, vörös festékkel fölpingált jelszavak, gondolom, évenként újrafestik őket a háború vége óta, hogy a közeledő hajókról már messziről olvashassák: PRETVORIMO VIS U NOVI KRONŠTADT, amiről énnekem rögtön a kronstadti tengerészlázadás jutott eszembe, meg Trockij, Lenin, egyszóval egy tévútra terelt forradalom – nem véletlen talán, hogy a következő alkalommal Kotorba vitt az utam, ott is volt tengerészlázadás: dalmát, német, cseh, magyar forradalmárokat lövetett halomra a karrierjének majdhogynem az elején tartó fehér lovastengerész – szóval a kikötőben sétálgatva döbbsentem rá, hogy a kollektív tudatalatiból származtatott tengerélményünk, de egyáltalán minden tájélményünk, vágyakozásunk és nosztalgiánk mennyire szubjektív, mennyire csak a miénk. A gyerekek hoztak össze bennünket – ő is kislányát sétáltatta, akárcsak mi a haditengerészet egyik tisztjével, mellesleg, mint kiderült, a felesége temerini – ezen már meg sem lepődtem, mert eddig még mindenütt belebotlottam egy-két temerinibe, azt gondolom, az eszkimók között is vannak, inkognitóban. Ebben az emberben szinte ugyanazt a melankolikus, szomorkás sóvárgást tapasztaltam meg a síkságon, a Bácska hatalmas kukoricatáblái, fogyatkozó lovai, emberei, világa iránt, amit önmagamban, magunkban, mihelyt megcsap bennünket a tengeri füvek rothadásának illatát eszünkbe juttató dunai, tiszai levegő. Számára a tenger egyhangú, a sziget kihalt; ami nekünk ábraillat, az neki miazmás kagylók bűze (íme, a disznószarzagú Bácska mediterrán ekvivalense), ami nekünk antik istenek csöppentett aránya, az neki provincia, jövőtlenség és gyökértelenség, úgyhogy már kérvényezte áthelyezését a dunai flottillához. Hogy miért mondom el mindezt, éppen most, Németh István írásai kapcsán, azt tulajdonképpen nem is tudom. Talán azért, mert a visi temetőben – a lét micsoda finto-ra, micsoda csodálatos metaforája, hogy ez temető egy ógörög színház romjaira épült –, itt láttam életem legemlékezetesebb sírkövét, egy strucctójás nagyságú kerek mészkövet, rajta pirossal a halott neve s az életútját behatároló két évszám. Ennyi az egész. Ime, a testet öltött ősi, univerzális mítosz: a *Kalevala* kacsatójásának édestestvére, az öröklét, a föltámadás, a remény szimbóluma. A remény abszurd elve. Én ettől fölemelőbbet és szívfájdítóbbat nem láttam soha.

Hogy mi köze mindennek Németh István lírai mementóihoz, múltó, repedező vajdasági világunk e kacsatojásforma sírköveihez? Lehet, hogy semmi. Vagy éppen ellenkezőleg.



Togyerás Irén: Váza, 1975–1976

A KISHEGYESI KERÁMIA-MŰVÉSZTELEP TÖRTÉNETE

B E L A D U R A N C I

Amióta az ember megszelídítette, szolgálatába állította a tüzet, azóta állandóan fellelhetjük művészetének agyagba égetett jegyeit is. A kerámia évszázadokon át kettős szerepet töltött be az ember életében: egyrészt használati tárgy, másrészt művészi alkotás volt: néprajzi tárgyként a kézművesek, műalkotásként pedig a művészek keze nyomát őrzi. Minden gyermek – aki nem az aszfalt és beton civilizációs-„áldásai” között született megcsodálja saját ujjainak sarat formáló, titokzatos hatalmát. A kezdet kezdetén a gyermekhez hasonlóan az ember is az agyagot formálva juttatta el a jövőbe üzenetét.

Az agyagba égetett művészi jelek kimeríthetetlen kincstárából ezúttal a modern kerámiával foglalkozunk, pontosabban vajdasági jelenlétével a századfordulón és ma, immár az újabb századvéghez közeledve.

A néprajzi színgazdagságból, a gölöncsérek ősi tapasztalatából, a technológiai fejlődéssel és a művészek alkotói nyugalanságából a századfordulón megszületett a szintézis eszméje, ami az építészetben a Zsolnay-kerámia sokrétű alkalmazásában nyilvánult meg. A szabadkai városháza és a Raichle-palota az építészet és az iparművészet szintézisét példázza; nemzetközi rangú műemlékké vált. Mellettük azonban a vajdasági piacokon és vásárokon jelen voltak a gölöncsérek is, emlékeztetve arra, hogy messze földön híresek például a temerini fazekasmesterek is.

A múlt gölöncsérei és a jövő keramikusai, Temerin és Szabadka között felelősen találjuk Kishegyest. Nincs különösebb okunk említeni ezt az ősi pusztát s a Krivaja folyócska mellett, a Telesckai dombok között meghúzódó kis falut, hacsak a bácskai síkság végtelenjében küzdelmes sorsukat élő parasztjai miatt nem. 1462-től, amikor először jegyezték le a Hegyeshorult nevet 1780-ig, a téglából készült templom felépítéséig a telepítés kora a legjelentősebb. A vajdasági puszták benépesítésekor a mai kishegyesiek ősei 1769 táján érkeztek ide, főleg Békés megyéből, s ekkor újult meg a település. Száz évvel később, 1869-ben nyílt meg az első könyvtár és olvasóterem, s nem sokkal később, 1876-ban

létesült az első téglagyár. Senki sem sejtette, legkevésbé a napszámosok és a kubikosok, hogy valaha is az agyagnak köszönhetik kapcsolatukat a világgal, amely még a falun át kanyargó nemzetközi útnál is többet jelent majd.

Egyébként a kerámiának a századfordulón megkezdődött virágzását, amikor például Zsolnay „pirogránitja” az építészetben a márvánnyal is fölvette a versenyt, megszakította a háború és a mind agresszívabb funkcionalizmus. A homlokzatokról száműzték a díszítő plasztika virágait és a csodálatos mázak koloritását. A gölöncsérek sem tudták állni a versenyt a sorozattermékkel. Csaknem száz évnek kellett eltelnie, hogy újra felismerjük az égetett agyag maradványát, a színek változatlan melegét, a vidékünk természeti adottságaihoz kiválóan illő kerámiát.

Jugoszláv viszonylatban Hinko Juhn (1891-1940) szobrász volt az, aki korszerű értelemben újította fel a kerámiát. A Zágrábi Képzőművészeti Akadémián 1921 és 1924 között kerámia szakot vezetett. Az első újítók közé tartozott Ivan Tabaković (1898–1977) festő is, aki később, már újvidékiént, Baranyi Károllyal társulva megszerzi az első nemzetközi elismerést az itteni kerámiának. A zágrábi akadémián tanult szobrászatot Lujo (Lajos) Bezerédi, (1898–1979) a két háború közötti jugoszláv kisplasztika egyik legkiemelkedőbb alakja is, akinek a második önálló kiállítása 1929 októberében kerámiatárlat volt, valószínűleg nálunk az első. Vlada Maleković egyebek között ezt mondta róla: „1928-tól 1936-ig jelentős kerámiai opust hoz létre, amelyben túlnyomórészt kisplasztikákat találunk; erősen hajlik a groteszkre, a szociális érzésre és a politikai célszerűságra, ami akkortájt a Zemlja csoportot jellemezte”.¹ Bezerédi kisplasztikái tehát könnyen felismerhetőek, akárcsak Balázs G. Árpád (1887–1981) grafikái, aki szintén elkötelezett, szociális tematikát kedvelő alkotó volt a két háború közötti vajdasági képzőművészetben.

A két háború közötti vajdasági kerámia nem követte a művészetnek ezt a haladó áramlatát. Az első itteni kerámiakiállításra majd csak 1934 őszén került sor, amikor Baranyi Károly és felesége Zlata Markov mutatkozik be az újvidéki közönségnek, főleg üzleti céllal. „Ezen a kiállításon eladtunk mindent az utolsó darabig, úgyhogy a kiállítás tartama alatt újból kellett égetnünk, hogy kielégítsük a keresletet.”² – mondták a művészek. Mindenesetre ez is tanúsítja, hogy élénk volt az érdeklődés a kerámia iránt. A művészek azonban ezt mégsem ismerték fel. Baranyi Károly (1894–1978), aki elsősorban szobrász, a húszas években terrakottával is foglalkozott, Baranyiné Markov Zlata (1906–1986) a férje mellett mindinkább a kerámiával kezd foglalkozni. Ivan Tabakovićot és Baranyi Károlyt 1937-ben a díszítőművészet nemzetközi kiállításán Párizsban festett kerámiapannóikért nagydíjjal és diplomával tüntették ki. Példájukat

¹ *Likovna enciklopedija Jugoslavije*. Miroslav Krleža Lexikográfiai Intézet, Zágráb, 1984. I. 120.

² *Baranyi Károly*. Az előszót írta Baranyi Markov Zlata. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1974. 74. l.

azonban senki sem követte, így hát a Baranyi házaspár maradt ennek a művészeti ágának az úttörője és akkori egyedüli művelője nálunk.

Belgrádban Baranyi Károlyhoz hasonlóan szobrász, Dušan Jovanović-Đukin (1891–1945) foglalkozott terrakottával. Ivan Tabakovićyal, Milan Nedeljkovićyal és Đorđe Krekić építésszel együtt népszerűsítette a kerámiát az 1938-ban megnyílt belgrádi Iparművészeti Iskolában. A második világháború után, 1948-ban ebből a belgrádi iskolából jön létre az Iparművészeti Akadémia. Ugyanabban az évben Újvidéken is megalakult az Iparművészeti Iskola, ahol Baranyiné Markov Zlata kerámiatagozatot hozott létre.

A továbbra is népszerű festészet, a lényegesen kisebb mértékben jelen levő grafika és szobrászat mögött a kerámia leghátul kullogott, és ritkán bukkant fel a háború utáni tárlatokon. Majd csak az ötvenes évek elején kapcsolódik be néhány keramikus az ilyen jellegű tevékenységbe itthon és külföldön. Baranyi-Markov Zlata közös tárlatokon vesz részt. A belgrádi Iparművészeti Múzeum 1954-ben rendezi meg a jugoszláv kerámia első seregszemláját; Mila Petričić (1908–1968) keramikusnő 1955-ben jelentős elismerést kap Cannes-ban az első nemzetközi kerámiakiállításon. Ugyanabban az évben rendezték meg Zágrábban az első triennálét, amelyen a későbbiek során is jelen lesz a kerámia. A következő években a jugoszláv keramikusok mind gyakrabban mutatkoznak be a nemzetközi szemléken (Ostende, Genf, Faenza, Prága stb.), illetve önálló tárlatokat rendeznek, mint például Tabaković 1955-ben Belgrádban.

A vajdaságiak 1952-ben Palicson láthattak emlékezetes kerámiatárlatot. A vajdasági magyar képzőművészek kiállításának keretében (1952. június 26-ától szeptember 30-áig) többek között Lujó Bezerédi is bemutatkozott. A katalógusban ezt olvashatjuk a nevénel: „*Síratás* című monumentális terrakottája (2x3 m) a csáktornyai temetőben áll, *Anyá* című 2 méteres, egy darabban égetett kerámiája pedig a csáktornyai gyermekotthon előtt látható.³ A palicsi kiállításon kisebb méretű szobrokat mutatott be: az *M. K. portréja* (terrakotta, 1948, 38 cm); a *Kompozíció* (majolika, 1946, 26 cm) és a *Színésznő, gótikus változat* (terrakotta, 1950, a méret megjelölése nélkül) címűt.”

Bezerédi a felszabadulás után az elsők között rendezett önálló kiállítást, 1945 decemberében a csáktornyai közönség láthatta kerámiaszobrai; ismert volt vajdasági magyar értelmiségi körökben is; impozáns terrakottája Zentán van Thurzó Lajos költő sírján. A palicsi kiállításon festőként részt vett a kishegyesi Dévics Imre is.⁴

Már a palicsi nagy képzőművészeti seregszemle idején bejelentették a zentai művésztelep megalakulását (Ács József, *Magyar Szó*, 1952. július 27-én). A következő évben, 1953 szeptemberében megalakult a topolyai művésztelep is. Itt

³ A Vajdasági Magyar Képzőművészek Kiállítása. Palics, 1952. jún. 26–szept. 30. (Katalógus)

⁴ Uo.

már 1956-tól kezdve egyértelműen kialakul a „kis szintézis” programja. Ács József és Miloš Bajić falfestményekkel díszíti a kishegyesi Ady Endre Általános Iskola előcsarnokát; az építészet és a képzőművészet kis szintézisének e korai példáját később Zoran Petrović *Család* című vasszerkezete egészíti ki.

A szabadkai városháza egykori „nagy” szintézise nem szolgált példaként a topolyai „kis szintézishez”. Nagy József topolyai társadalmi-politikai tisztségviselő, valamint Dévics Imre, a művésztelep vezetője felismerte a kedvező társadalmi légkört, amelynek köszönhetően létrejöttek a művésztelepek. Nekik is, akárcsak a művésztelepek résztvevőinek, mély meggyőződésük volt, hogy a művészet az ember joga és szükséglete, mind a központokban, mind vidéken. Törekvésük arra irányult, hogy a képzőművészek hozzájárulásával megnemessítsék az ember környezetét. A „kis szintézishez” való kreatív hozzájárulásnak nem voltak korlátai, az anyagot pedig a körülményekhez mérten, takarékosan választották meg. Az esztétikus és maradandó anyag, amely versenyképes a többi „nemes” anyaggal, s azokhoz képest olcsóbb – a kerámia! Ezt az állítást számos korábbi példa igazolta. Nyersanyagot – anyagot pedig bőven találhattak ezen a vidéken.

Ezt felismerve Petar Mojak, az újvidéki iparművészeti iskola néhány végzett növendékével együtt még 1955-ben javasolta, hogy a kishegyesi iskola mellett kerámiaműhely hozzanak létre. Ács József, az iskola igazgatója és a tanárok: Aleksandar Lakić, Boško Petrović, majd 1956-ban Jovan Soldatović, illetve Radmila Graovac támogatták a javaslatot, s a műhely kísérletképpen két nyáron át dolgozott. Szakértőnek Baranyi Károlyt szerették volna megnyerni, de nem vállalta a megbízatást. Mojak Aranka 1956 áprilisában lépett munkaviszonyba a kishegyesi mintaiskolában, és a tanulókkal elkezdett kerámiát készíttetni. Molnár Géza igazgató az első eredmények láttán ösztönözte az új tanárnő munkáját; a férj, Petar Mojak tervrajzokat szerzett, amelyek alapján elkészült az égetőkemence az iskolában, amelyet Csernai Lajos ismert kishegyesi kőművesmester épített meg. 1958–59-től kezdve a Mojak házaspár részt vesz a topolyai művésztelep munkájában is, s a kerámia mind gyakoribb téma lesz Kishegyes és Topolya kapcsolatában.

A kerámiaműhely létrehozásának ötlete ugyanakkor arról is tanúskodik, hogyan viszonyultak a kerámiához mint művészeti ágazathoz. Szó szerint „alkalmazott” művészetnek tartották, a műhelynek pedig azt a szerepet szánták, hogy művészileg megformált asztalilámpákat, fali díszeket, tányérokat, vázákat, sőt kerámialapokkal díszített asztalokat gyártson. Ugyanakkor hittek a piaci értékesítés lehetőségében, s abban, hogy a kerámiaműhely kiszoríthatja a giccset a piacról, és értékesebb formával helyettesítheti. A műhely azonban az akkori körülményekhez mérten túlságosan merész elképzelésnek bizonyult, és Petar Mojak minden erőfeszítése ellenére sem jött létre. Mellesleg a művésztelepek is alig egy évtizede eresztettek gyökeret.

A műhely létrehozásának ötlete kétségtelenül egybefonódik a „kis szintézis” víziójával, amely 1954 óta van jelen a topolyai művésztelep tevékenységében. Petar Mojaknak a műhely megalakítására vonatkozó törekvése nem valósult meg, de a kishegyesi égetőkemence megléte minden bizonnyal hozzájárult a művésztelep megalakításához.

A résztvevők emlékezései mellett létezik egy dokumentum, amelyet ritkán említenek. Hosszú megbeszélések eredményeként a művésztelepet ugyanis a kishegyesi községi Népbizottság oktatási és művelődési tanácsának értekezletén hozták létre, s a határozat a 3253/I. iktatószámot viseli 1958. június 11-ei dátummal. A dokumentum még „szabályokat” is tartalmaz: „a kerámia művésztelep... társadalmi közösség, amelynek a keramikus művészek és a kulturális-művészeti téren tevékenykedő aktivisták önkéntesen válnak tagjaivá...” stb. A kishegyesi kerámia-művésztelep szabályzatát a kishegyesi oktatási és iskolatanács is megerősítette 1958. augusztus 15-ei ülésén (iktatószám: 3253/2–58).

Abban az évben azonban semmi sem történt!

A következő évben a IX. Nyári Művésztelep meghívóiban, amelyeket a résztvevőknek a topolyai Járási Népbizottság oktatási és művelődési titkársága küldött szét, a szokásos szöveg mellett a következő bekezdés is olvasható: „A Járási Népbizottság Művelődési Tanácsa az idén tagozatokat szervez néhány községben, illetve mezőgazdasági birtokon. Egyebek között az idén a kishegyesi községgel együttműködve megalakítjuk a keramikusok külön csoportját, azaz két csoportot három-három résztvevővel (festővel és szobrásszal) a Pobeda és Pannónia mezőgazdasági birtokon.

Ezeknek a csoportoknak a tagjai szintén a topolyai művésztelephez tartoznak, és közösen állítanak ki.”

A Petar Mojaknak küldött meghívóra Dévics Imre saját kezűleg írta rá: „Bácstopolya–Kishegyes, július hónap. Párhuzamosan gondoskodjon a kishegyesi szervezésről.”

Petar Mojak 1961. február 15-én szintén saját kezűleg írt beszámolót: „1959 nyarán első ízben működött a művésztelep, amelynek munkájában három tag, Mojak Aranka, Kosta Đorđević és Kalmár Ferenc vett részt. Mintegy húsz napot tartozkodtak itt.”

A művésztelep résztvevőinek első kiállítását a kishegyesi Ady Endre iskola előcsarnokában rendezték meg 1960. április 24-étől 30-áig. Mojak Aranka, Petar Mojak, Kosta Đorđević és Kalmár Ferenc mutatta be alkotásait. Szerény katalógust is nyomtattak. A kiállítást ezután Zentán mutatták be 1960. június 5-étől 20-áig, a nyilvántartás szerint 4573 látogatója volt. A topolyai művésztelep egy hónappal később megrendezett tárlatát ugyanabban a helyiségben 2905 látogató tekintette meg.⁵

⁵ *Zentai művésztelep – Umetnička kolonija u Senti*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980

1960 nyarán a művésztelep munkájában az alapító tagok közül Aranka és Petar Mojak, valamint Kalmár Ferenc vett részt, továbbá ott volt Mira Jurišić és Matija Vuković belgrádi szobrász és Deák Ferenc fiatal újvidéki keramikus. Az alkotásaikat bemutató kiállítást 1960. november 19-e és december 1-je között rendezték meg, a tárlatot ezután Szabadkán (1960. december 23–1961. január 4.), Zentán (1961. január 7–16.) és Topolyán (1961. február 13–21.) is megtekinthették a látogatók. A kerámia-művésztelep résztvevői falidíszeket ajándékoznak a feketicsi egészségháznak, s ezáltal csatlakoznak a „kis szintézishez”, Matija Vuković szobrász pedig beleegyezik, hogy Njegoš-szobrát Lovćenaccon állítsák fel.

A harmadik évben Mojakék és Kalmár Ferenc mellett a művésztelepen alkot Kalmár Magda, Radmila Radojević és Togyerás József. Érdekes és mindenképpen érdemes hangsúlyozni: Kalmár Magda és Togyerás József az első művésztelepi részvételük után váltak a kerámia híveivé!

De nem az a célunk, hogy felsoroljuk a művésztelep valamennyi adatát e jubiláris évig, a művésztelep fennállásának és eredményes működésének harmincadik évfordulójáig, aminek köszönhetően a kerámia Kishegyes minden napjának részévé vált. „Nem véletlen – írja Sáfrány Imre 1963-ban – hogy a művésztelepi mozgalom már néhány éve ösztönzi művészeink kezdeményező kedvét, s így a kishegyesi kerámia-művésztelep jelentős eredményeket mutat fel. (...) A sikerek sorozatába tartozik az ifjúsági otthonban vasárnap megnyílt kiállítás is. Ez az idei művésztelepen részt vevő hat művész eredményeit összegezi. Ana Bešlić, Fekete Edit, Kalmár Ferenc, Radmila Radojević, Mira Sandić és Togyerás József vettek részt a munkában. (...) A kísérletezés a legmegfelelőbb szó, amellyel jellemezhetjük az idei kishegyesi kiállítást. Ebben a művészeti ágban ugyanis a művész számára a kísérletezés csakis dicséretes lehet. A kerámiának ugyanis az ízlésformálásban nagy és összetett szerepe van. (...) Éppen ezért e kiállítás szemmel láthatóan nem téveszt célt; olyan környezetben népszerűsíti ezt a művészetet, amely mindig nyílt szívvel várja a művészek eredményeit.”⁶

A számos résztvevő közül némelyek hűek maradtak a művésztelephez, mások vándormadarakként elmentek saját műtermekbe, ahol égetőkemencét építettek, majd az újabb művésztelepek, a reseni (1973), az arandelovaci (1974), az iloki, majd a našicei (1979) megalakulásakor ott vendégeskedtek, de visszatértek az elsőhöz is, ellátogattak Siklósra, Kecskemétre, és máshová, kezdeményezték az újabbak megalakítását, és terjesztették az alkotói barátkozás eszméjét. *Kosta Đorđević* (1927), aki a kishegyesi művésztelep első évében rendezte meg első önálló tárlatát is, nem tér vissza többé oda, viszont eljut az 1962. évi párizsi nemzetközi kiállításra és ott ezüstplakettet kap. *Kalmár Ferenc* (1928)

⁶ Sáfrány Imre: A kerámia. 7 *Nap*, Szabadka, 1963. szept. 13.

továbbra is a szobrászathoz ragaszkodik, de ösztönzi a kerámia is; *Deák Ferenc* (1938) fiatal keramikus hamarosan sokkal ismertebbé válik költőként, novellistaként és drámaíróként; *Matija Vuković* (1925–1985), a nagy tekintélyű szobrász a kerámiát csupán kitérőnek tartotta; *Mira Jurišićot* (1928) szintén szobrászok „váltották fel”, *Mira Sandić* (1924) és *Ana Bešlić* (1912); *Radmila Radojević* (1929) több évig kutatta a festészet a kerámia összhangját. Egyesek elmentek, újabbak jöttek... a keramikusok művésztelepe a jugoszláv kulturális térség alkotóinak forrásává és ihletőjévé vált.

Miután 1962-ben családja Újvidékre költözött, Mojak Aranka (1932) a művésztelep vezetőjének és egyúttal háziasszonyának a szerepét átadta Nemes Fekete Editnek (1944), a kishegyesi iskola kerámiától elbűvölt egykori tanulójának, aki az Újvidéki Iparművészeti Iskola elvégzése után visszatért a művésztelephez. Mojak Aranka ma Kamenicáról, Nemes Fekete Edit pedig Szabadkáról jön évről évre Kishegyesre, hogy tovább gazdagítsa a művésztelepen születő alkotások számát. Dijana Mojak (1962) a kétségtelenül életképes művésztelep legfiatalabb nemzedékének tagja, Petar Mojak (1933) pedig inkább a festészethez ragaszkodik, és ritkábban foglalkoztatja a kerámia, de nem mondott le a „műhely” gondolatáról. Mojakékhoz hasonlóan a Togyerás családnak is saját „családi” égetőkemencéjük van. Togyerás József (1930) díszlettervezőnek tanult, a művésztelepen vált kiváló keramikussá, az 1961-ben Belgrádban megrendezett első önálló tárlatán elsőként mutatta be a fővárosban a kishegyesi kemencéből kikerült alkotásokat. Kalmár Magda (1936) szintén a kishegyesi művésztelepen vált művészetkedvelőből igazi keramikussá. Azokkal együtt, akik hamarosan követték példájukat, és Simon Pál gölöncsér, valamint az őt felváltó Szabó Ferenc segítségével ők teremtették meg az első és sokáig egyetlen kerámia-művésztelep tekintélyét; később más művésztelepek munkájában, külföldi találkozók, hazai és nemzetközi kiállításokon vettek részt, ezzel is népszerűsítve a művésztelepi mozgalmat.

Kétségtelenül a kishegyesi kezdeményezések hatására, kereken egy évtizeddel később, 1968-ban Szabadkán megalapították a Jugoszláv Kerámiai Triennálét. „A Kerámiai Triennálé nem véletlenül kötődik Szabadkához. A századforduló művészete ebben a városban juttatta érvényre a kerámiát az építészetben és a díszítő szobrászatban, s e város ma is jogosan büszkélkedik jó néhány szecessziós épülettel, amelyek stílusességéhez csak akkor juthat el az építészet, ha a formák a hagyományokon alapulnak és tiszteletben tartják annak a tájnak a szükségleteit, amelyből kinőnek.

Az égetett földből készült tárgyi emlékekben is megnyilvánuló pannon kulturális örökség gazdag hagyományait őrző egész Vajdaság, amelynek nyugodt, termékeny síkságát ma is számtalan téglagyár füstölgő kéményének vertikálisa szakít meg, s különösen Szabadka, ahol még a járda is kerámiából van, továbbá a művésztelepek sora, és főleg a kerámiában élen járó kishegyesi művésztelep

játszott döntő szerepet abban, hogy a Triennálé Szabadkára kerüljön, s hogy ebben a nálunk mindenképpen egyedülálló épületben nyissuk meg...” – írta a katalógus előszavában dr. Katarina Ambrozić.⁷

E kiemelkedő szemlén, amelyet 1968 október 6-a és november 10-e között rendeztek meg a Raichle-palotában, a művészek közül többen is feltüntették a művésztelepen való részvételüket. Ana Bešlić, Kosta Đorđević, Olivera Galović, Kalmár Magda, Mira Sandić, Mojak Aranka, Nemes Fekete Edit, Radmila Radojević és Togyerás József neve mellett nem mindennapi tekintélyű művészek országos gyülekezetében esló ízben olvashatjuk, méghozzá kilencszer, Kishegyes nevét! Nebojša Delja, a Triennálé nagydíjának nyertese elfelejtette feltüntetni, hogy 1967-ben részt vett a művésztelepen; Ivan Jandrić abban az évben először volt a művésztelepen, s talán korainak tartotta az odatartozását kiemelni; Vékony Lajos csak később válik a kishegyesi művésztelep hú látogatójává. Matuska Ferenc, az újvidéki Iparművészeti Iskola gölöncsére, a kishegyesi művésztelep későbbi tagja az életrajzi adatai között megemlíti, hogy 1961-ben részt vett az ifjú keramikusok pacséri találkozóján! Ez a kis följegyzés rendkívül nagy jelentőségű, mert arról tanúskodik, hogy a kishegyesi iskola és művésztelep égetőkemencéjének melege rendkívül gyorsan és hatékonyan áradt szét a keramikusvilágban.

Szemmel láthatóan célszerű volt a kishegyesi művésztelep megalakítása. Sugárzása eljutott az iskolapadokba is, ahonnan, reméljük, a támogatók nemzedékei nőnek fel. Nehezen hihető, hogy az agyaggal való csodálatos barátkozásnak, a gyermekei határtalan képzelet megvalósulásának az emléke teljesen eltűnik felnőtt korban. A művésztelep résztvevői pedig sajátágos poetikát teremtő alkotókká fejlődtek, akiknek a legjobbakkal társaságában van a helyük. Alkotásaik nemcsak a topolyai „kis szintézisbe” épültek be, hanem más környezetekbe is, a művésztelep gyűjteményeiben levő műveik pedig mindenképpen felülmúlják az anyagi ráfordítást.⁸

A művésztelephez mintegy hatvan keramikus neve fűződik. Jelentőségéről az is tanúskodik, hogy a második kiállítás megnyitójára 1960. november 19-én, a már idős Ivan Tabaković eljött. Baranyi Károly, a háború előtti keramikusok doajenje, a hatalmas tapasztalatú alkotó a következőket írta az emlékkönyvbe: „A kishegyesi kerámia-művésztelepet feltétlenül fenn kell tartani, de nem a jelenlegi állapotban, hanem fejleszteni, illetve korszerűsíteni kell mindaddig, amíg nem válik ismertté és külföldön is. Ily módon a kerámia-művésztelep a

⁷ *Prvi trijenale keramike*. Szabadka, 1968. X. 6–XI. 10. (Katalógus)

⁸ A Dévics Imre Kerámia-művésztelep tulajdonában több száz műalkotás található. A résztvevők kötelezik magukat arra, hogy egy-egy munkájukat a művésztelepnek adják, de a gyűjtemény tárgyai között ajándékba kapott vagy felvásárolt tárgyak is találhatóak. A művésztelepnek gazdag archívumanyaga is van (levelek, katalógusok). Néhány tányéron vagy más módon a művészek megörökítették az ott járt írók sorait, így Fehér Ferenc és Miroslav Antić verseit is. A kishegyesi kerámiamúzeum létrehozásának gondolatát a *7 Nap* 1989. júl. 21-ei számában jelent meg.

kultúrközpontok egyikévé válik.”⁹ 1969. augusztus 8-dikán jegyezte ezt le, s a következő évben, ha rövid időre is, ellátogatott a művésztelepre feleségével, Baranyi-Markov Zlatával együtt, aki művésznőként és pedagógusként a vajdasági keramikusok nemzedékeinek adott útbaigazítást.

A jugoszláv kulturális és művészi térségben az alkotói kapcsolatokat szilárdítva – amely valamennyi művésztelep elsődleges célja – jelentős számú tekintélyes keramikus tartózkodott rövidebb ideig Kishegyesen. Csupán néhányukat említjük: a sztrumicai Gligor Betyarov, a priština-i Engjel Berisha, az újvidéki Budžarov Ágnes, Marina Sujetova-Kostić és más vajdasági keramikusok, valamint Nađa Efendić Szarajevóból, a magyarországi Gerle Margit, a belgrádi Dragan Milošević és más fővárosi alkotók, Karel Zelenko Ljubljánából és mások.

A kishegyesi művésztelepnek is a művészek egy kisebb csoportja a magva, és körük csoportosulnak azok, akiknek a találkozás támogatást nyújt ahhoz, hogy megtalálják eredeti hangvétellüket. A már említettek mellett elszakíthatatlan szállal kötődnek a művésztelephez a következő alkotók is: Sinkovits Erzsébet (1934), Vékony Lajos (1946), Togyerás Irén (1942) és Németh Anna (1940), aki következetes a művészi, de funkcionális tárgyak formálásában. A ma Chicagóban élő Vera Gavrilović időről időre szintén visszatér a kishegyesi művésztelepre. Az utóbbi években jelen van Drago Handanović (1939), az iloki és a našicei művésztelep tagja, a törökbecsei szimpózium résztvevője, aki keramikusként rendkívül érdeklődik a formatervezés iránt, és összhangot keres az építőanyag-gyártókkal. Hasonló érdeklődést tanúsít Milorad Josimović (1949), akit az építészetben használt kerámiai formatervezésért tüntettek ki. Maradandóan él a művésztelep résztvevőinek emlékezetében a topolyai Bakos Mihály gölöncsér, aki 1971-től egy teljes évtizeden át segítette a művészeket az alkotások kivitelezésében.

A művésztelephez ragaszkodó alkotók fokozatosan kivívták e művészeti ág tekintélyét és a művészetkedvelők megbecsülését. Törekvéseik igazolást nyertek mind a hazai, mind a külföldi szemléken, önálló tárlatokon, elismeréseket és díjakat szereztek, s meghívásokat fogadtak el a többi művésztelepre: Ilok, Resen, Arandelovac, Našice, Kanizsa, külföldön pedig Siklós, Kecskemét, Obidos, és más városok művésztelepe köszöntötte az ittenieket.

Persze mindezt még nem sejtette Dévics Imre (1922–1971), a kishegyesi művésztelep megalapítója. S azt sem, hogy minden bizonnyal az ő úttörő törekvésük hatott arra, hogy Szabadkán létrejöjjön a kerámiatrienálé, Arandelovacon megrendezzék *A kerámia világát*, Kikindán megalakuljon a Terra, amely lehetővé tette nagy méretű terrakották készítését is.

Dévics Imrét kezdetben nem a „műhely” létrehozásának a gondolata foglal

⁹ A művésztelep emlékkönyvéből. Aláírás: K. B.

koztatta, ahol iparművészeti alkotások és emléktárgyak készültek volna, hanem a művésztelep víziója, a „telepé”, amely olyan művészek gyülekező helye, akik alkotói képzeletükkel a „korlátlan lehetőségek” felé törekcszenek, akárcsak a századelő művészetének egykori látnokai.

Az újonnan megalakult művésztelep kibontakozásának éveiben, amikor minden a résztvevők lelkesedésétől és önfeláldozásától, Molnár Géza, Kovács József, Oláh Béla, Komáromi, Vígh, a mindvégig jelen levő Szőke József és mások támogatásától, Ács József meggyőző erejétől, és Dévics Imre kitartásától függött, a „műhely” ismét időszerűvé vált. Az iskolával együttműködve módot kerestek arra, hogy állandó jelleggel gölöncsérmestert alkalmazzanak, s végre (az eredményesen működő művésztelep fennállásának immár hatodik évében) beszerezzenek egy korongot.

A művésztelep arculatát felvázoló Dévics Imre 1964-ben a következőket írja: „A művésztelepnek nincs semmilyen helyisége. (...) Néhány művészi jellegű számottevő eredményt, néhány kísérleti példányt (...) egyáltalán nem őriznek. A következő évig ezek eltűnnek, s a művésztelep évről évre újrakezdi az életet. (...) Nyomok is alig maradnak, amelyek ennek az érdekes művésztelepnek a fejlődési útjára utalnának. (...) A művésztelep a községhez tartozik, mindannyiunké. (...) Bennünket segít, rendszerünk érvényesüléséhez járul hozzá. (...) A képzőművészek ingyen díszítették az iskolát, lelkesülve egy ilyen oktatási közösségért, amely kész vállalni a kísérletező rangot. Mivel az iskolát »mintaiskolává« nyilvánították, a képzőművészek voltak az elsők, akik ezt nemes hozzájárulásukkal igyekeztek hangsúlyozni. (...) Ha az iskola egy keramikusmestert alkalmazhatna, és magában az iskolában berendeznének egy műhelyt, a művésztelep megszervezése sokkal egyszerűbb, kifizetődőbb, és jobb lenne.”¹⁰

Habár kezdettől fogva szélesebb körű jelentősége volt a művésztelepnek, s a szervezők nem helyi érdekeket tartottak szem előtt, nem élvezte a művészeti egyesületek támogatását. A segítség nehézkesen érkezett, és a művészek áldozatvállalása mind nagyobb lett. A gondok azért, szerencsére, mind álhathatosabbakká, kitartóbbakká tették a keramikusokat és híveiket. Időközben 1971 utolsó napján elhunyt Dévics Imre, a művésztelepi mozgalom reneszánsz alkatú, minden iránt érdeklődő kezdeményezője és szószólója. 1973-tól a kerámiai művésztelep az ő nevét viseli, adózva Dévics Imre emlékének, aki nem nyugodott bele abba, hogy a kultúra vereséget szenvedjen a vidéki környezetben, s hogy a művészek alkotó-találkozó lehetősége elsikkadjon. Egy évtizeddel Dévics Imre halála után, 1982-ben a művésztelep végre a kishegyesi Bácska építőanyaggyár segítségével helyiséghez és munkafeltételekhez jutott.

¹⁰ Imre Dević: Izgradnja fizionomije kolonije – predlog. Kishegyes, 1964. (A művésztelep archívumában)

Visszatekintve a megtett útra s mérlegelve az úttörő szerepű művésztelep jelentőségét, egyre tisztábban rajzolódik ki az érem mindkét oldala. Egyrészt a kifejtett erőfeszítés: több mint két évtizedig tartó mostoha munkafeltételek; a kitartó részvevők és házigazda, Kishegyes kérelmei; kezdeményezések sora, hogy megteremtsék az érdekeltek együttműködését a formatervezés területén, hogy (1974 táján) kibontakozzon a kerámiaközpont távlatja, s hogy számtalan kérvény s hosszas várakozás után megérkezzen a társadalmi közösség anyagi támogatása is, másrészt az elért eredmények és a megvalósított célok: végre megfelelő munkafeltételek a modern üzemben; megnyílt a formatervezőkkel való együttműködésnek, továbbá az egész országból érkező résztvevők egyéni, szabad alkotó tevékenységének a lehetősége.

A művésztelep megvalósította azokat a feladatokat, amelyeket akkor tűzött ki, amikor a kerámia alig volt jelen a vajdasági képzőművészetben; Kishegyesnek elvitathatatlan érdemei vannak a jugoszláviai kerámiaművészet népszerűsítésében és fejlesztésében. A ma élen járó keramikusok között többen is vannak, akik az itteni égetőkemence mellett találták meg egyéni stílusukat. A népszerűvé vált kerámia sok kishegyesi fiatalt mozgósított, közel áll a Bácska munkaszervezet dolgozóihoz és a helybeliekhez is. A művésztelep példáját más, távoli környezetek is követték, a később megalakulók felhasználták az itteni tapasztalatokat, s megfelelőbb munkafeltételek közepette, korszerűen felszerelt műhelyekben nagyobb lehetőségük nyílt a nemzetközi együttműködésre is. Szabadkán létrejött a Jugoszláv Kerámiai Triennálé, amely „kétségtelenül vidékünk kerámia művészetének legátfogóbb rendezvénye” (Svetlana Isaković, 1986).¹¹

Az eredményeket éppen a triennálé kiállításai mutatják a leghívebben. Az eddigi hét triennálén a Dévics Imre Kerámia-művésztelep úgyszólván minden résztvevője bemutatta alkotásait, köztük a Kishegyesen készült műveket is. Természetesen közülük sokan kiállítottak különféle szemléken Isztambultól Párizsig, Prága, Faenza, Valencia és Budapest tárlatain, de nem utolsósorban évről évre Kishegyesen, az újvidéki Forma Galériában, Zentán, Szabadkán, Topolyán, sőt Zágrábban, a kerámiai világkiállításon is – amelynek vízióját felfedezhetjük már Dévics Imre társadalmi támogatást sürgető kérésében, hogy váljék lehetővé a művésztelep „nagyobb hatásköre nemcsak jelentőségét, hanem funkcióját illetően is. A kerámián kívül felölelhetné a kisplasztikát is, a szobrászat e rendkívül érdekes ágát”.¹² A kerámiai világtriennálét 1984-ben rendezték meg Zágrábban, míg Dévics Imre és a kishegyesi művésztelep résztvevői már 1964-ben áhítoztak olyan műszaki feltételek után, amelyek lehetővé tették volna a kisplasztikai művek alkotását is, tehát tudatában voltak „érde-

¹¹ *VI trijenale*. Svetlana Isaković előszava a katalógushoz. Szabadka, 1986. május–szeptember

¹² Dévics Imre idézett javaslata

kességének”. A kis méretű alkotások koncepcióját az is indokolja, hogy a világ alkotói szükségesnek érzik a kölcsönös megismerést, hiszen „A kerámia az embernek a földdel való kreatív találkozásáról fennmaradó ősi nyom, amely univerzális és nem ismer korlátokat. Jellegénél fogva a békét is jelképezi. Nagy figyelmet, tudást és ügyességet követel a megalkotása, de a megőrzése is, hiszen könnyen széttörik...” – olvashatjuk az 1987. évi II. zágrábi treinnálé katalógusának előszavában.

Az egyik korábbi célkitűzés azonban még mindig megvalósításra vár. Ki tudja hanyadszor, megismétlődik a IV. jugoszláv kerámiatriennálé előszavában is: „A városrendezők és az építészek nem terveznek művészi kerámiát a környezet megnemesítésére, nem szerepel az építészet szintézisében, nem látni a modern épületek homlokzatán, nincs az ember környezetében, mert a kerámiaipar sem tanúsít érdeklődést a művészi formatervezés iránt. A hagyományok és az alkotói potenciál ellenére az építészeti kerámia és a porcelángyártás nagyvilági példákat utánoz, és a legtöbbször a kispolgári ízlést szolgálja ki.” Pedig Szilágyi Gábor, az előszó írója hiteles adatokat is felsorol: „Vajdaságban 20, Bosznia-Hercegovinában 4, Horvátországban 73, Macedóniában 10, Szlovéniában 17, Szerbiában 60 keramikus alkot.” 1983-ban, az V. triennálé alkalmával Zoran Markuš újfent tényként közli, hogy „a művészi gyakorlat és az ipar között igen laza a kapcsolat, s a szükséges és köteles együttműködésre, cserére még sokáig kell várni. (...) Azzal hogy kizárólag az egyedi darabok felé fordulunk, s elhanyagoljuk az ipari formatervezést, megcsoorbítjuk-e az iparművészet társadalmi és kulturális rendeltetését? A válasz igenlő lehet. Minőségével és hiányosságaival az V. triennálé kifejezi a kerámiát a 80-as elején övező társadalmi légkört.”¹³ Svetlana Isaković a VI. triennálé előszavában egyebek között arra figyelmeztet: „A kerámia világában járatos személynek nem kerülheti el a figyelmét, hogy mind több az olyan kiemelkedő keramikus, aki mind hosszabb időszakban kizárólag eladásra dolgozik, elkerülhetetlenül a művészi követelmények feláldozásával. Ez a veszély nyilvánvalóan a társadalmi és gazdasági válságból ered, amely a művészeket, életfenntartási gondjaik miatt és a szellemi támogatás hiányában a kommercializmusba taszítja, s azalatt fenyegeti, hogy megfosztja őket egyéniségüktől, művészi közös hitvallásuktól, amelyek pedig a művészi csúcsteljesítmények előfeltételei.” Vajon ezek a gondolatok a kerámia sorsát sejtetik, amely már Baranyi Károly és Zlata 1934. évi tárlatán is megmutatkozott?

Végül Dušan Milovanovićnak a VII. triennálé alkalmából írt előszavából idézünk: „A művésztelepek részvétele évről évre nagyobb, s az arandelovaci A kerámia világa elnevezésű mellett, amely mindenképpen élenjár, szép eredményt mutathat fel a többi hat is, amelyek közül kettő a legutóbbi triennálé óta

¹³ V *trijenale*. Zoran Markuš előszava a katalógushoz. Belgrád-Szabadka, 1983

alakult meg.”¹⁴ 1968-ban még a kishegyesiről írták, hogy élenjáró, míg 1989-ben már „a többi hat” között említik névtelenül, habár a kiállításon Milorad Josimović, Sinkovits Erzsébet, Drago Handanović, Németh Anna, Ana Popov, Nemes Fekete Edit, Nada Efendić, Mojak Aranka, Cservenák Erzsébet, Csernus László és Dijana Mojak alkotásai is láthatók, a művésztelepi válogatás mellett pedig természetesen mind a tizenketten egyénileg is bemutatkoztak.

Vajon ez a Dévics Imre művésztelep színvonalának csökkenését, a kitarító, önfeláldozó résztvevők fáradtságát jelenti? Semmiképpen sem, sőt! Három évtizeddel ezelőtt éppen a kishegyesi művésztelep alkotói kívánták e művészeti ág kibontakozását, hogy a kerámia méltóbb helyett kapjon a képzőművészeti színtéren és a művészetkedvelők tudatában.

A jugoszláv művésztelepi mozgalomban a Dévics Imre Kerámiai-művésztelep az elsők között jött létre, szinte egyidejűleg az alapvető vajdasági és jugoszláv képzőművészeti történésekkel. Ma már-már feledésbe merülnek az egykori úttörő kezdeményezések, száznál jóval több művészeti találkozót, festészeti és egyéb művésztelepet, szobrászszimpózionot, kerámiai és más szakosított központot, grafikai műhelyt, és az alkotók találkozásának egyéb hasonló helyeit tarthatjuk számon. A sokkal népszerűbb festészet, a látványosabb szobrászat és a rendkívül kommunikatív grafika mögött a kerámia saját zárt körében létezett. Elsődleges funkciója az volt, hogy edényként szolgáljon, később díszítőelemként ragyogott fel a szecessziós épületek homlokzatán, hogy utána letűnjön a képzőművészeti színtérről, s valóban reménytelen helyzetbe kerüljön. Az újvidéki Iparművészeti Iskola végzett keramikusai szó szerint csak az iskolákban tanárokként kaphattak munkát. A „műhely eszméje” nemigen számíthatott az ipar érdeklődésére, az esetleges vevők pedig semmi más nem kerestek, csupán dísz tárgyakat.

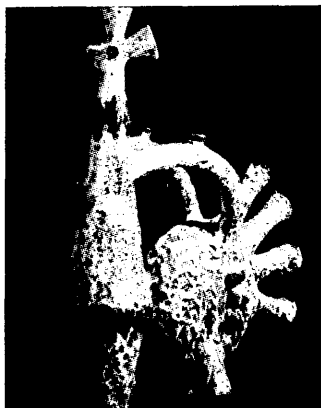
A kishegyesi művésztelep úttörő szerepének jelentősége és merészsége a fentiek ismeretében még inkább megnövekszik, s habár a fejlődő falunak terhet jelentett a művésztelep, s minden elismerés megilleti a kitarító művészeket, akik állhatatosan bíztak a község fejlődésében. A Dévics Imre Kerámiai-művésztelep és Kishegyes község kölcsönösen ösztönözték egymást, így érkeztek el a harmincéves jubileumi rendezvény választójához: vajon hagyni, hogy a művésztelep a „dicső múlt” fényével csöndesen elsorvadjon, vagy pedig a műhely régi ötletével, de új kezdeményezésekkel, a Bácska munkaszervezettel közösen elfogadni az új alkotói kihívásokat? Az idei tárlat résztvevői, Mojak Aranka, Nemes-Fekete Edit, Sinkovits Erzsébet, Kalmár Magda, Kalmár Ferenc, Petar Mojak, Németh Anna, Mira Sandić, Ana Popov, Milorad Josimović, Drago Handanović és Dijana Mojak olyan műveket mutattak be, amelyek tapasztalatról, alkotói feszültségről és ifjonti lelkesedésről tanúskodnak, néhány alkotó-

¹⁴ *VII trijenale*. Dušan Marković előszava a katalógushoz. Belgrád–Szabadka, 1989

nál pedig az építőipari formatervezés iránti kifejezett érdeklődés is megnyilvánul. A Bácska munkaközösségével együtt megteremthetnék az ipari formatervezés műhelyét, amely lehetővé tenné a kísérletező csapatmunkát, de az üzem műszaki feltételei elősegíthetnék az egyéni elképzelések megvalósítását is. Együttesen, „műhelyként” talán lenne kedvük és erejük hozzá, hogy ismét felkeltsek az építészetnek és a művészi mesterségeknek, a képzőművészetnek, különösen az építészetnek és a kerámiának a szintézise utáni örök vágyát. Talán még nem késő, hogy századunk végén kialakítsuk vidékünk épületeinek felismerhetőségét, s alkotói szenzibilitással a földet ismét az ember környezetének legfőbb esztétikai értékei közé emeljük. Csernus László az üzem és a művészek „találkozásából” vált fiatal keramikussá. A Drago Handanovičnak odaítélt díj is több egyszerű elismerésnél, hiszen a Bácska munkaszervezettől kapta annak jeleként, hogy megszüntethető a „termelő” és a „művész” közötti esetleges gyanakvás, hiszen mindkettő azonos célokat szolgál.

Az 1956-ban a mintaiskola diákjainak kezébe adott „sárnak” s annak, hogy a gyerekek felismerték a formálás hatalmát, külön jelentősége van ma is, amikor Cservenák Erzsébet irányításával dolgoznak a diákok. A kerámiának a gyermekszemekben tükröződő fénye azt bizonyítja, hogy jó kezekben van az anyag. A művésztelepeknek ugyanis utánpótlásra van szükségük. Abban az időben jöttek létre, amikor maradéktalanul bízunk a jövőben; a közösség erejének köszönhetően kitartóan működtek válságos időszakokban is; még soha ennyire nem testesítették meg az egységes jugoszláv kulturális térség eszméjét; megbízható menedékei az alkotói társulásoknak; meggyőzőek, mint a művészi alkotás, mint az embernek időben és térben megmaradó alkotása mint az agyag, amely csupán a tűz ölelésének megpróbáltatásában válik maradandó emberi alkotássá.

KARTAG Nándor fordítása



Togyerás József: Kakas

DOKUMENTUMOK

SZIRMAI KÁROLY ÜGYVITELI NAPLÓJA

Adalék az életrajzhoz

Engedjék meg, hogy ezen a mai emléknapon* ne elsősorban a műről, Szirmai Károly irodalmi munkásságáról beszéljünk – hisz lesz erre alkalmunk jövőre, amikor születésének századik évfordulóján tudományos tanácskozást is szervezünk –, hanem hétköznapjairól, hanem cukorgyári tisztviselősködésének néhány részletét világítsuk meg. Tesszük ezt annál inkább, mert irodalmi körökben sem egészen ismert, mi is volt Szirmai Károly feladata ott a gyárban, mit dolgozott, mi volt kenyérkereső munkája. Éppen egy évvel ezelőtt a verbázi ünnepségen, az akkori Szirmai-díjas Tolnai Ottó ihletett esszéjében hangzott el a következő: „Sokszor tűnődtem – mondta Tolnai –, Te, a fődokumentátor, mit dokumentáltál a cukorról mint olyanról. Te, a szögletes, keserű, megkeseredő ember, mit az édesség lényegéből?” Vajon mit is – töprengtünk még a temetőbe menet is, hogy meglátogassuk öröknek hitt nyugvóhelyét, amely, mint kiderült, mégsem az, mert e régi sírkertet fölszámolják, és az ő hamvait is egy másik temetőbe költöztetik, hogy már jövőre, azon a centenáriumi ünnepségen oda vigyük egykori barátainak, tisztelőinek és nem utolsósorban olvasóinak nevében a hála koszorúját.

Mit dokumentált tehát Szirmai Károly a cukorgyárban? Amikor nyolcvanadik születésnapjára megírta önéletrajzát, amelyet azon nyomban meg is jelentettünk egy szerény kis füzetben, abban is csak annyit volt hajlandó a maga titkolódzó hangján elárulni, hogy 1925-ben jogászdoktorként került a gyárhoz apja egykori barátjának, Dunderski Gédónak, a cukorgyár részvénytársasága elnökének protezsálására, s mint írja, „kezdetben ideiglenes minőségben, a répaosztályra... majd 1927-ben egyszobás kendergyártelepi künnlakással állandósítottak, s osztályfőnök lettem. Hatásköröm alá tartozott a számottevő expedíció intézése, a mintegy 30 padlásszobányi helyiségben levő sokesztendő

* Elhangzott 1989. október 21-én a Szirmai-díj átadásakor

gyári irattár s a vállalatot érintő rendeletek és törvények fordítása, valamint azok pesti központunkhoz való azonnali elküldése.”

Ezen a nyomon kellett tehát elindulni, hogy választ kaphassunk erre a rejtélyesnek tűnő kérdésre. Hogy ma már valamivel többet tudunk Szirmai Károly cukorgyári tevékenységéről, az emlékbizottságunk tagjának, Fábíán József főmérnöknek köszönhető, aki a gyár dokumentációjában megtalálta és rendelkezésünkre bocsátotta Szirmai Károly ügyviteli naplóját. Igaz, mindössze egyetlen év, az 1930-as esztendő naplója került elő, de annak minden lapja hiánytalanul, sőt kemény fődél közé kötve. Ez a napló másolati példány, mert az eredetit a posta vitte mindennap Pestre dr. Aczél György úrnak, a cukorgyári részvénytársaság alelnökének.

A napló, mint címéből is kiderül, a gyár életéről, ügykezeléséről tudósít, de szinte regényszerűen tárja szemünk elé az eseményeket, s mi sem természetesebb, hogy magán viseli az író keze nyomát. S már első oldalán, a január elsejei és másodikai jelentésben ott egy lehetséges válasz Tolnai Ottónak is. Igaz, itt nem a cukorról, hanem a répaszelettel kapcsolatos problémákról van szó, de tanúbizonyságaként annak, hogy írónk mindent tudott, pontosabban munkája végzéséhez tudnia kellett mindent a gyárról. Csupán ízelítőül olvassunk bele: „A gyakori reklamáció miatt Alelnök úr kívánsága folytán ma Swartz igazgató, Novaček igazgató és Fellner cégvezető urak együtt megtekintették a raktáron levő összes szeletet. Megállapították azt, hogy az idei szelet tényleg jobban morzsálódik, és több port tartalmaz, mint más években. Novaček igazgató úr a répának, illetve a kilúgozott szeletnek a minőségére vezeti ezt vissza. Semmi körülmények között sem lett a szelet jobban kiszáritva, mint más években. A poros szeletnek az elkülönítése és belföldi célokra való felhasználása ma még azért jár külön nehézséggel, mert szeletraktáraink teljesen zsúfolva vannak, és csak az ajtónyílásnál van rakodási lehetőség. Ide az a szelet zsúfolódik össze, amely a campagne végén állítatott elő rosszabb minőségű répából és fúvás által is a magasból való hosszú legördülés miatt nagyobb morzsálódásnak van kitéve...”

Ne idézzük tovább a jelentést, amelynek lényege, hogy „az exportra kerülő szeletnél a zsákolásnál jobban fognak vigyázni”, és hogy „a poros szeletet a hazai fogyasztóknak” fogják eladni. Bár ismerősen csenghetnek ezek a mondatok ma is, nem folytatjuk citálásukat, mert hosszúra nyúlna ez az ismertetés, ha minden érdekesebbnek vélt részét felidézni, de jelezzük, alkalomadtán érdekes dokumentumgyűjteményt lehetne belőle összeállítani. Mi viszont az író szeretnénk felfedni a napló mögött, s azok a részletek kötik most le a figyelmünket, amelyek írónk élményeiről és a hozzájuk fűződő gondolatairól, érzéseiről tanúskodnak. Mert a szűkszavú tárgyilagosság mellett ilyen is található a naplóban: részletek, melyekben az író, a maga leíró-mesélő szenvedélyével tudósít. Január 13-án például Szirmai azt jelenti a központnak: „Novaček igazga-

tó úr jobb kezének középső ujját inficiálta, erős gennyedésbe ment, óriási fájdalmak keletkeztek, a kézfej egész a könyékig megdagadt. Ma délben a Hetzlszanatóriumban felválták ujját, valószínű 2–3 napig kell a szanatóriumban maradnia, ha komplikáció nem jön közbe.” Itt már mintha az írói képzelőerő is dolgozna, hiszen aligha hihető, hogy a napló írója első kézből kapta az információt, inkább csak a rábizott feladatot teljesítette. A következő napon egyébként is kiderül, „az igazgató úrnak a fájdalmak enyhülnek, az orvosok hét nap alatt teljes felgyógyulást ígérnek”, s lehet, hogy „Alelnök urunk maradandó kívánságára még a héten Budapesten lesz”.

Hogy vérbeli novellista a napló írója, nem lehet kétséges. Bárhol üjtük föl e könyvet, az író csuklógyakorlatait találjuk benne, az elmesélésben vázát egy-egy novellának, riportnak. Az augusztus 25-ei jelentés például így kezdődik: „Vasárnap este 1/4 12-kor Kiss Károly éjjeliőrünk egy ingujjas alakot vett észre a gyárból kismenni. Azt hitte, hogy valami tolvaj, és utánament, azonban a kormosötét éjszakában a gyanús alak eltűnt. Akkor vette észre a másik ór, hogy a gyári főépületből füst tódul ki. Rögtön leadták a vészjeleket, riadót fúvattak, tűzoltóságunk néhány perc alatt a helyszínen volt. A főépület második emeletén levő finomítóban, a szárítókamrában keletkezett a tűz. Minden jel arról szól, hogy gyújtogatás történt. Az elmúlt héten elbocsájtottunk szolgálatából egy Strunk nevű ácsot, elsősorban arra esett a gyanú...” – fejezi be izgalmas napi jelentését Szirmai, s ott alatta Swartz Jenő igazgató saját kezű, ha nyelvtanilag nem is a leghelyesebb, de a lényegét tömören kifejező kiegészítő mondata, miszerint „A biztosítónak a szükséges intézkedéseket megtettük”.

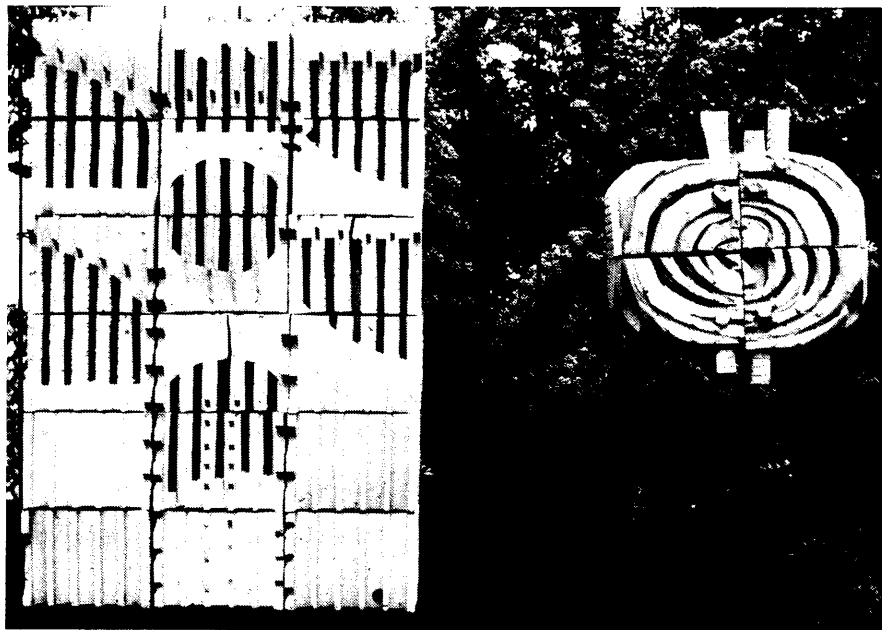
Természetesen sok apró-cseprő napi, ám nyilván fontos események leírásából tevődik össze ez a napló. Érdekessége, hogy mindig időjárásjelentéssel kezdődik, feltüntetve benne az éjjeli és a nappali hőmérsékletet, és raktárjelentéssel ér véget. A nyár végétől a meteorológiai jelentést vízállási egészíti ki. „Mától kezdve – olvassuk augusztus 27-én – minden nap jelenteni fogjuk a csatorna vízállását, és pedig a mindenkori számok a csatorna Stapar–Vrbas-i szakaszának a zsilipről a gyár felé eső részére vonatkozóan. Tájékoztatásul szolgáljon, hogy a csatorna normális vízállása 83 m 35 cm-t tesz ki a tenger színe felett. A mai vízállás 83 m 39 m.”

A naplónak, bár nincs közvetlen irodalmi vonatkozása, egy érdekes részletre azonban fölfigyelhetünk. Szirmaitól tudjuk, hogy amikor Szenteleky halála után átvette a *Kalangya* szerkesztését, a folyóirat anyagi gondjait nemegyszer a cukorgyári kasszából oldották meg. Méghozzá bizonyos „titkos” alapból. Hogy ilyen alap már előbb is létezett, szintén kiderül a naplóból. Egy helyen ezt olvassuk: „Jelentjük – írja Szirmai –, hogy eladtunk Pivnički srbobráni marhakereskedőnek 45 drb. hízó ökröt kg-ként 9,25 dinárért. Megjegyezzük, hogy a kalkulációnkban az eladási árat 9.– dinárral vettül föl.” Képzelnék el, hogy kétvagonyi árun mekkora lehetett a 25 parás különbség!

Ilyen részletesen számol be naplójában a pesti központnak a szerződéskötésekről és azzal kapcsolatos problémákról, a vetésről, a növény fejlődésének minden szakaszáról, rendszeresen kitérve a répbarkó elleni védekezés módjára, hogy aztán a kampány kezdetétől a végéig pontos leírást adjon annak menetéről. És itt vannak a jelentések a községben történekről, az áramszolgáltatási problémákról, a vízszennyeződéssel kapcsolatos ügyekről, a vasúttal való perkedésről, hogy ne is soroljuk tovább.

S mindezt 1930-ban írta, akkor, amikor már majd negyvenévesen első irodalmi sikereit aratja, amikor A holló című novellával megnyeri Tormai Cecill lapjának tetszését, amikor már kész a Veszteglő vonatok a sötétben meg a vén mesemondó, amikor állandó munkatársa lesz a *Reggeli Újságnak*, amelyben Szenteleky is fölfigyel rá. Szirmai, mint naplójából tudjuk, valójában a cukorgyári állásának megszerzésével indul el íróként, hogy megalkossa azt a mintegy 250 novelláját, kritikáinak egész sorát, majd regényét is, amelyeket éppen a már említett jövő évi centenáriumba szeretné a Forum Könyvkiadó Életmű sorozatában megjelentetni.

BORDÁS Győző



Drago Handanović: Pannó, 1989

RÉSZLETEK
SZIRMAI KÁROLY
ÜGYVITELI NAPLÓJÁBÓL
(1930. I. 1–1930. XII. 31.)

Január hó 4., szombat

Időjárás: hőmérséklet éjjel 3°, nappal 2°, ködös.

Répaszerződtes: Alsóbánáti inspektorunk, Löbl jelenti, hogy egyelőre ezen a vidéken szerződéseket a termelők kötni nem akarnak, miután Becskerek 1.500.– dinár előleget folyósít most és tavaszra ígér még további 500.– dinárt. Utasítottuk őt, hogy várjon türelemmel és tartsa magát adott intézkedésünkhöz.

Ugyancsak ebben az ügyben felhívott bennünket ma a cservenkai cukorgyár, mely szintén fenti okok miatt egyelőre nem tud szerződni. Bár Cservenkával a Bánátra nézve megállapodásunk nincsen, mégis abban egyeztünk meg, hogy egyelőre nem térünk el programunktól.

A kenderszerződtes szintén nehezen indul meg, eddig összesen 350 holdat szerződtesünk le a csatolt jegyzék szerint, amelyre mindössze Adler Zsigmondnak, Ada, folyósítottunk 30000 dinár előleget.

Cukorimport: Koen igazgató közli, hogy Vukovárra 1 vagon tirnai kristálycukor érkezett. Az ügynek kivizsgálására ő ma délután odautazott.

Cukoreladás Savez:

1930. január 2-iki 80. sz. jel. szer.

1930. január 3-iki 81. sz. jel. szer.

2299 1/2 Vaggon

39 Vaggon (részünkre 9.6)

összesen... 2338 1/2 Vaggon.

Január hó 7., kedd, szerb karácsony első napja

Ma, szerb karácsony első napján a gyárban és az ügyfelekkel szemben munkaszünet, az irodai személyzet a zárómunkálatokkal foglalkozik.

Január hó 11., szombat

Szerződtes: Ma érkeztek be az első répaszerződések és pedig Weiss inspektor rayonjából Bački Breg, Čonoplja, Doroslovo és Svetozar Miletićről, Kiss Tibor rayonjából Stepanovičevórol és Srbobranból. Ezeknek a cenzurálása folyamatban van. Az elfogadottakat naponta jegyzékbe foglalva jelenteni fogjuk. A topolai rayonban még nem lehetett szerződést kötni.

Villanytárgyalás: A verbászi község villanyügyi bizottsága ma délután 5 órakor jelenik meg nálunk tárgyalás miatt, melynek eredményéről leszünk bátrak jelentést tenni.

Dr. Dunderski Gedeon részvényeit ma elismervény ellenében kiszolgáltattuk.

Január hó 23., csütörtök

Novi Vrbas és Stari Vrbas községek egyesítése: Ma az a hír terjedt, hogy a minisztérium elhatározta volna a két községnek egy kiadott rendelettel való egyesítését. Továbbá, hogy a szolgabíróság és az adóhivatal a legrövidebb időn belül Verbászra helyeztetik át. Vrbas lenne a járási székhely és hozzátartoznának Kula, Mali Idoš, Feketić, Sekiće, Srbobran, Pribičevičevo és Pašičevo községek. Hivatalos értesítés még nem érkezett, amint ez megtörténik, majd jelenteni fogjuk.

Novi Vrbas község háztartása: Az új törvény alapján az 1930. évre a községnek 50%-os pótdadó kivetésére van joga. Ezen 50%-os adó cca. 1 1/2 milliónak felel meg, míg a község évi budgetje 2 millió dinár. A képviselőtestület azon dolgozik, hogy a költségvetésből amit lehet, lefaragjon és ha még valami deficit mutatkoznék, akkor csak bántási ill. minisztériumi engedéllyel lehet a pótdadót minimálisan felemelni.

Villanyügy: Tisztelettel jelentjük, hogy Kula és Stari Vrbas képviselőivel, Dr. Stiefelmaier Károly, Dr. Schik Károly és Dr. Kurz Henrikkel hosszas tárgyalás után szintén megállapodtunk a villanyszolgáltatásra nézve. Nevezett községek ugyanazon árakat fizetik, amit Novi Vrbas fizet. Jobb árak elérhetők semmiképpen sem voltak, miután a koncessió fennállása óta a 3 község mindig egyforma árakat fizetett. A megállapodás ideiglenes jelleggel bír addig, míg a fenti 2 község képviselő testülete azt el nem fogadja.

Február hó 20., csütörtök

Közgyűlés: Az alapszabályok szerint mérlegünknek is a közgyűlés megtartása előtt 8 nappal a hivatalos lapban egyszer meg kell jelennie. A hivatalos lap mai számában ezen közzététel megtörtént. Értesülésünk szerint a báni hivatal ipar- és kereskedelemügyi osztályának vezetője Vujić načelnik fog a közgyűlésen kormánybiztosként megjelenni.

Március hó 14., péntek

Oppenheim aligazgató úr ma Budapestre utazott.

Schwarz igazgató urunk ma délelőtt Dunderski elnök úrnál volt, hogy őt a folyóügyekről informálja. Ezen megbeszélésről Oppenheim aligazgató úr fog Alelnök úrnak referálni.

A gyári gazdaságban a répa vetését a mai napon befejeztük. A bevetett terület 29 kat. hold.

Répa vetés: Az eddig beérkezett vetésjelentések szerint a tegnapi napon 547 1/4 hold van bevetve. A földterület körül-belül 10 cm-re teljesen száraz, úgy hogy a vetés előtt és a vetés után a legnehezebb hengereket kell használni.

Március hó 16., vasárnap,

Március hó 17., hétfő.

Időjárás: hőmérséklet vasárnap éjjel 11°, nappal 15°, borult, szeles. Délelőtt a határban, valamint Pribičevicévnön jég esett eső nélkül.

Hőmérséklet hétfőn éjjel 11°, nappal 18°, szeles, éjjel 3 mm eső.

Vetésjelentés: A beérkezett jelentések szerint 1357 3/4 kat. hold répa lett vetve.

Répa bogár: Az enyhe tél és a kora tavasz miatt szokatlanul már most jelentékeny mennyiségben mutatkozik a répa barkó. A termelők már sürgetik a chlorbaryumfecs-kendők kiküldését. Miután az idén úgylátszik nagyobb bogárveszedelemre kell elkészülvé lennünk, kérjük sziveskedjenek részünkre további 200 q chlorbaryumot vásárolni.

Munkáslétszám: Összehasonlítás céljából bekértük a szolnoki gyártól jelenlegi munkáslétszám-kimutatásukat. Szolnokon a munkáslétszám jelenleg 270 ember, belevéve az asszonyokat és inasokat, míg nálunk csak 261.

Március hó 23., vasárnap,

Március hó 24., hétfő

Szerződötetés: Az eddig beérkezett, jóváhagyott és révényben lévő kötések összege 12.762 1/2 kat. hold, mely a következőképen oszlik meg:

sombori rayon	686	kat. hold
palánkai rayon	873	kat. hold
sajkási rayon	1731 1/4	kat. hold
staribečejji rayon	2231 1/4	kat. hold
srbobrani rayon	1535 3/4	kat. hold

suboticaí rayon	906 1/2 kat. hold
sentaí rayon	1542 1/2 kat. hold
bánáti rayon	2467 1/2 kat. hold
verbászi rayon	789 kat. hold
	<hr/>
	12762 1/2 kat. hold

*Április hó 6., vasárnap,
Április hó 7., hétfő.*

Időjárás: hőmérséklet vasárnap éjjel 9°, nappal 14°, eső 1/2 mm.

Čurug vidékén nagy jégeső volt.

Hőmérséklet hétfőn éjjel 10°, nappal 14°, éjjeli eső 1/2 mm, borult, a nap folyamán több-
ízben kisebb eső.

Schwarz igazgató úr f. hó 5-én este visszaérkezett.

A legutóbb szállított két kockacukorküldeményt a vevő a cukor nedvessége miatt rendelkezésünkre bocsátotta. Ennek folytán felszólítottuk Novaček igazgató urat, hogy vizsgálja meg ennek okát és lehetőleg állapítsa meg, hogy mennyi lehet az ilyen minőségű cukrunk. Novaček igazgató úr erre vonatkozó jelentését be fogjuk küldeni.

A gazdaságban ma 1 drb. egyéves üsző hirtelen minden látható külső betegség nyoma nélkül elhullott. Az állatorvos ma fogja a boncolást megejteni az elhullási ok megállapítása végett.

Dr. Hacker cégvezető úr ma délután Budapestre utazott.

Április hó 10., csütörtök

A répamunkálatokra nézve jelenthetjük, hogy a Bácskában sok helyen a répa első kapálását megkezdték, míg a Bánátban csak a jövő héten kezdik meg, miután ott későbben vetnek.

Április hó 11., péntek

Bogárkár: Ma délelőtt jelentékeny bogárkáról tettek a termelők jelentést és pedig először Dunderski Đoko, akinél Kulpinban és Kamendinban mutatkozik nagyobb bogárkár. A vetéseket spriccelteti és a bogarakat szedeti, de még eddig kiszántani nem kellett. Gavanski Milan, Szenttamásról értesített, hogy területéből 40 holdat a bogár elpusztított és azt kénytelen újra vetni. Dr. Vojnich József, Topola, szintén bogárinvásiót jelentett ma, erősen fecskendez, még eddig kiszántani nem kellett. Stari Vrbsáról jelentettek ma délben bobárkárt. Kiküldtük Kiss ispánunkat ennek megtekintésére, aki azt jelentette, hogy kár még nincs, a répa teljessége meg van, a termelők néhány bogár láttára megijedtek.

*Május hó 4., vasárnap,
Május hó 5., hétfő*

Cholrbaryum: Lederer György úr felhívott bennünket, hogy segítsük ki őt 300 kg chlorbaryummal. Bár készletünk már kevés, mégis tekintettel Lederer úr személyére, 300 kg-ot, különös előzékenységünket hangoztatva, kiszolgáltattunk.

Május hó 20., kedd

A csatornavíz szennyezése miatt a staribečeji főszolgabírói hivatal helyszíni szemlét tartott a srbobrani hidnál és úgy a panasztevők, mint a gyárak kijelentései a víz szennyezése ügyében jegyzőkönyvbe vették. Ezen jegyzőkönyv másolatát staribečeji ügyvédünk holnapra ígérte. A halászok azt állítják, hogy a gyárak beszennyezik és megmérgezik a vizet és ezáltal nekik anyagi kárt okoznak. A főszolgabíró oly határozatot hozott, hogy a végleges elsőfokú ítélet előtt a báni hivatalhoz fordul azon kéréssel, hogy a csatornamenti két cukorgyár és kendergyár állításaiknak megfelelően tényleg bírnak-e megfelelő és előírászerű víztisztító berendezéssel. Csotoltan beküldjük a mai bejárást elrendelő főszolgabírói végzés fordítását.

Június hó 19., csütörtök, Úrnapja, munkaszünet

Június hó 20., péntek

Répa: Schwarz igazgató urunk Dunderski Đoko meghívása folytán megtekintette nevezettnek kulpini, kamenidi és Pájó szállási répáját. A répának 70%-a abszolút jó, 15%-a utánvetés, gyengébb és 10%-ában jelentékeny a hernyókár. A hernyók elpusztultak már és a lerágott elveszettek hitt répa újra kezd hajtani, bár nézetünk szerint fejlődésben erősen el fog maradni.

Gazdaságunkban a búzaaratást megkezdjük. Az idén búzával bevetett területünk 29. kat. hold.

Hízó ökrök: Tisztelettel közöljük, hogy a vásárolt 86 drb. ökröknek a súlya 39.917 kg volt, amelyért 315.028.75 dinárt fizettünk. A vásárlási átlagár tehát kg-ként Din. 7.89-et tesz ki.

Június hó 30., hétfő

Időjárás: hőmérséklet éjjel 24°, nappal 35°, tikkasztó hőség.

Gazdaság: Ma este befejezzük az aratást és előreláthatólag szerdán délben megkezdjük a cséplést.

Fellner cégvezető úr ma reggel visszatért pesti útjáról.

ÜGYVITELI NAPLÓ.

158. szám.1930. július hó 12. szombat.

Időjárás: hőmérséklet éjjel 20°, nappal 25°, borult, esőre hajló.
Éjjel 12 órakor 2 óráig tartó eső volt, 13 1/2 mm csapadék esett. Kéjús óta ez volt az első kiadósabb eső.

Dr. Hacker cégvezető ur Beográdból visszaérkezett, azonban a szoban forgó ügyet még mindig nem tudta véglegesen elintézni. Hétfőn újra Beográdba kell mennie, amikor is biztos ígérte van, hogy az elintézést kézhez fogja kapni.

Az ócska részecskék leszerelése folyik és valószínűleg a jövő hét végén 1 vaggonnal már el tudunk szállítani Weiss Manfréd részére.

A földművelésügyi minisztériumtól ma a fordításban csatolt útiratot kaptuk, amelyre adandó válaszuk foglalmazványát majd annak idején elő fogjuk készíteni.

Ülésghír: Csatoltan beküldjük a "Dnevnik" című lapban ma megjelent cikknek a fordítását tudomásvétel végett.

Cukoreladás Szava:

1930. július hó 10-iki 235. sz. jel. szer. 7041 vagon

1930. július hó 11-iki 236. " " " 36 1/2 " /részünkre
8,9/

Összesen 7077 1/2 vagon.

Belföldi cukorraktár 1930. június hó 28-ig bezárólag:

Zagreb	250 q kristály	670 q kocka
Susak	700 q kristály	350 q kocka
Ljubljana	– q kristály	300 q kocka
Maribor	– q kristály	100 q kocka
Šibenik	– q kristály	100 q kocka
Dubrovnik	– q kristály	180 q kocka
Metković	– q kristály	450 q kocka
Zelenika	– q kristály	180 q kocka
Sarajevo	– q kristály	220 q kocka
<hr/>		
összesen		950 q kristály 2550 q kocka

Július hó 8., kedd

Répa: Ulmann igazgató úr felkérésére ma Brachfeld urat kiküldtem Piuković répáját megtekinteni és meghallgatni kívánságait egy esetleges többéves szerződésre nézve. Bár ma a répa nem érdekel bennünket, azonban a felsőbácskai répatermelés csökkenésével számítva, nem tartjuk előnytelennek egy ilyen biztos termelő megszerzését, aki a zsed-niki kisvasutunk mellé szállítana. Brachfeld úr jelentésének megtétele után bátrak leszünk Alelnök úrnak erre vonatkozó javaslatunkat megtenni.

Az északi Bácskában és délen jelentékeny csapadék volt, mi a középső Bánátban semmiféle esőt nem kaptunk. A répák megálltak fejlődésükben és most már látszik a szárazság hatása.

Július hó 11., péntek

Novacsek igazgató úr ma reggel átvette hivatalát.

Guralj cukormester-úr f. hó 13-án kezdi meg szabadságát.

Gazdaság: Yorkshire tenyészetünknek nyári szaporulata 12 anyától 119 drb. malac. A választási malacok iránt igen nagy érdeklődés mutatkozik és reméljük, hogy azokat páronként 1000 dinárral vagy még magasabban is értékesíteni fogjuk tudni.

Dr. Hacker urat ma Beográdba küldtük, hogy a Generalinspektoratnál függő engedélyezési ügyet elintézzze.

Kender: Tegnap volt alkalmunk Michels igazgatóval beszélni, aki az egész Bácska, Slavónia és Szerémség kendertermését megtekintette. Tapasztalata szerint a kenderék mind túlalacsonyak és hosszú kender az idén alig lesz.

Július hó 12., szombat

A földművelésügyi minisztériumtól ma a fordításban csatolt átiratot kaptuk, amelyre adandó válaszuk fogalmazványát majd annak idején elő fogjuk készíteni.

Újsághír: Csatoltan beküldjük a „Dnevnik” című lapban ma megjelent cikknek a fordítását tudomásulvétel végett.

Július 15. kedd

Szabad cukorraktár. Répafeldolgozási üzemünk megkezdésekor cca 500 wagon kristálycukorral fogunk rendelkezni. Ebből legalább 300 waggont el kell szállítanunk, hogy az új cukorral manipulálni tudjunk. Tárgyalásokba bocsátkoztunk úgy a ljubljanai mint a sisaki szabadraktárakkal. Miután az idén raktárak iránt igen nagy a kereslet és érdeklődés, kénytelenek voltunk már most a szabadraktárakban a rendelkezésre álló szabad helyiségeket lekötni. Ljubljánában már csak 55 waggonra volt szabad helyük, melyet a tavalyi feltételek mellett azonnal lefoglaltunk. – Sisakon eddig cca 100 waggonra biztosítottunk raktárt, a tavalyinál valamivel olcsóbb feltételek mellett. A szabadraktárakban több helyet már az őszi saisonra nem tudtunk kapni, úgy hogy a még szükséges raktárról Zagrebban kell majd gondoskodnunk.

Fellner cégvezetőt ma ismételten sürgős családi ügyben Zagrebba hívták.

Július 30. szerda

Kendertermés: Grüner úr felügyeleti útjáról jelenti, hogy az eddig összesen megvizsgált 1.065 holdból 592 prima, 322 sekunda és mértékalatti kender 151 hold.

1-2 napon belül az egész kendertermés felülvizsgálatát befejezzük s akkor végleges kimutatást adunk.

A kendervágás a jövő hét közepén általánosságban meg fog indulni.

Augusztus hó 20., szerda

Cukor- és szeletvagonok: Ma 41 vaggont kaptunk.

A gazdaságban a kenderszállítást a tegnapi napon megkezdettük.

A csatorna vize az esőzések folytán 18 cm-t emelkedett.

Szeptember hó 2., kedd

Répaátvétel: Tisztelettel jelentjük, hogy a héten a következő állomásokon fogjuk a répaátvételt megkezdeni:

- | | |
|---------------------------|------------------------------|
| 1.) Gospođinci | 13.) Sečanj |
| 2.) Vilovo | 14.) Uzdin |
| 3.) Žabalj | 15.) Čurug állomás |
| 4.) Despotovac | 16.) Čurug rétpart |
| 5.) Banatsko Kraljevićevo | 17.) Bačko Gradište |
| 6.) Debeljača | 18.) Mošorin |
| 7.) Farkaždin | 19.) Žabalj-Vrbica |
| 8.) Kovačica | 20.) Mokrin |
| 9.) Melenci | 21.) Pot. Sv. Nikola |
| 10.) Novi Bečej | 22.) Padej |
| 11.) Perlez | 23.) Stepanovićevo Dunderski |
| 12.) Sarca | |

Igyekezni fogunk a jövő hét folyamán 9-től kezdve még a bácskai állomások többi részét is minden erővel rászorítani, hogy a szükséges répamennyiséget össze tudjuk hozni.

Ma Dunderski Đoko úr megjelent nálunk és sikerült rávennünk, hogy 50 hold répát a jövő héten Kamendinben kiszedjen és beszállítson. Megjegyezzük, hogy Dunderski úr szerződése szerint csak 20-án volna köteles répaszerződését megkezdeni.

Szeptember hó 6., szombat

Répaátvétel: Jelentjük, hogy az első répavaggonok a Bánátból tegnap feladattak.

A Čurug-Tisza-i IV. rámpai állomás kért már egy 25 vagonos hajót.

Ma a trónörökös születésnapja alkalmával a legtöbb helyen ünnepelnek, ami az átvételre zavarólag hat.

Szeptember hó 12., péntek

A répaátvétel tegnap már 100 vagonra emelkedett, reméljük, hogy a jövő héten a napi 150–160 vaggont is el fogja érni. A mokrini németek egész lázadásba törtek ki a földlevonások miatt, miért is utasítottuk az átvevőt, hogy az átvételt egyelőre szüntesse be.

Szeptember hó 13., szombat

Idegen állampolgárok: Ma a vrbasi jegyző közölte velünk a bán legújabb rendeletét, amely szerint az összes idegen alattvalóknak tartózkodási engedélyét a báni hivatal viszsza vonja. Minden idegen alattvalónak újra kell tartózkodási engedélyt kérni, amely még szigorúbb lesz az eddiginél, úgy hogy Novaček igazgató úrnak azt ajánlja, hogy a cseh állandó alkalmazottak érdekében a beográdi cseh követség útján intervenióltasson.

Cukorkészlet-felvétel: Postazártáig a hivatalos jelentést még nélkülözzük. A többlet, melyet magunk megállapítottunk, 13 3/4 vagon kristálycukor. A részletezéssel a pénzügyőri hivatalos jelentés alapján a következő ügyviteli naplónkban szolgálni fogunk.

Szeptember hó 14., vasárnap,
Szeptember hó 15., hétfő

Csatornai vízállás: vasárnap 83 m 17 cm, hétfőn 83 m 16 cm.

1930. évi répaüzem megkezdése: Ma reggel 6 órakor gyárunk répafeldolgozási üzemét teljes erővel megkezdette. A gyári úsztatókban ma reggel 407 vagon répa volt. Az első úsztatóban, amelyben már 9 napos répa is volt, a nagy hőség folytán egy része megpenészedett, de ezen penészes répát még ma fel fogjuk dolgozni.

A mai nappal 41 répaátvételi vasúti állomás van működésben.

A Savez értesítése szerint a mai nappal a cukorárát 11.00 dinárról 10.85 dinárra szállítottuk le, amelynek megfelelően a mai naptól a répaár Din. 22.16.

Cukorár: A mai naptól kezdve a cukorár Din. 10.85 Paritás Beograd
10.90 Paritás N. Vrbas

Az új turbinát a Českomoravska mérnökei még mindig nem tudták átadni. Az átadás után fogunk majd pönalefelszámítással szolgálni.

Kenderátvétel: Szombatig 31240 q-át vettün át. Reméljük, hogy ezen a héten az átvételt be fogjuk fejezni.

Szeptember hó 21., vasárnap,
Szeptember hó 22., hétfő

Külföldi cukorraktárak 1930. szeptember 20-ig bezárólag:

Villach	21.000	9.000
Klagenfurt	15.000	–
Hermagor	10.500	4.500
összesen	46.500	13.500

Szeptember hó 25., csütörtök

Répa: Miután répakészletünk teljesen kimerült, kénytelenek voltunk éjjel 12 óra óta az egyik battériát leállítani és ezen idő óta félüzemmel dolgozunk. A ma reggel egyes fontosabb állomásokról beszerzett információk szerint az átvétel megindult és reméljük, hogy ezen üzemreduktió csak néhány napig fog tartani.

A mai napra 3 hajó érkezése van jelezve.

Október hó 2., csütörtök

Üzem: Miután a gyár teljesen friss répát kapott Novaček igazgató úr ki akarta próbálni, hogy mennyit képes feldolgozni. A tegnapi napon 178 waggont dolgozott fel, azonban

a szárító ezt már nem bírja. Ma tehát újra lecsökkenti a feldolgozást 150 waggonra és az Alelnök Úr által kívánt próbát újra megcsinálja, amikor Alelnök Úr azt kívánni fogja.

November hó 4., kedd

A munkáskamarától egy átiratot kaptunk, melynek fordítását a következőkben közöljük: „A kamarának tudomása van arról, hogy gyárunkban két 12 órás szakmában dolgoznak. Ugyancsak tudomása van arról, hogy ezen túlórákat nem honorálják 50%-kal, mint azt a munkásvédelmi törvény 10. §-a előírja. Ennélfogva felkéri a kamara, hogy 8 napon belül a következőkre adjanak felvilágosítást:

- 1.) Kinek az engedélyével dolgoznak 8 órán felül,
- 2.) mennyi az az óraidő, amelyet Önöknél 8 órán felül dolgoznak.

Amennyiben fenti 8 nap alatt választ nem kapunk, úgy a kamara kénytelen lesz az illetékes hatóságnak feljelentést tenni és megbüntetésüket a törvény értelmében követelni.”

amelyre nézve megfelelő információ beszerzése után azt fogjuk választolni, hogy a gyári állandó szakmunkások, akik 12 órai munkát végeznek, azok megkapják a túlórákat, míg a többiek csak napszámos jellegű idénymunkások, akik saját kívánságukra dolgoznak 12 órát.

December hó 23., kedd

Cukoreladás: Koen igazgató közölte, hogy a zágrábi lapokban ellenőrizhetetlen forrásból egy cikk jelent meg, amely szerint a cukorgyárak eladási egyesülése január 1-én megszűnne és ezzel kapcsolatban a cukor jelentékenyen olcsóbb lesz. Mi ezen cikket, melyet valószínűleg a beográdi lapok is át fognak venni, még nem olvastuk, de valószínűleg ez is hozzájárul ahhoz, hogy a karácsonyi üzlet ezidén nagyon gyenge. Koen igazgató mindent elkövet, hogy ezen valótlan híreket idejében megcáfolják és a vásárló közönséget megnyugtassák.

December hó 24., szerda

Időjárás: hőmérséklet éjjel 0°, nappal +1°, havazik.
Ma, karácsonyi ünnep előtti napon csak délig tart a hivatalos munka.

December hó 30., kedd

Schwarz igazgató urunk ma este Beográdba utazik, miután értesítést kapott, hogy a pénzügyminiszter úr a holnapi nap folyamán fogja fogadni.

Válogatta B. GY.

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

A VALLÓMÁS LITURGIÁJA

Guelmino Sándor: *Szerelmes mise*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1989

Kettős művészi feladat vár a költőre, ha művének – esetünkben verssorozatának – felszíni szövetéül a mise liturgikus menetét választja. Az egyik feladatkor a misével mint szertartással függ össze, a másik pedig a szertartásban benne foglalt mítosszal – mitológiával.

A katolikus mise keretbe, formába szorított, kánonnal, liturgikus konstitúcióval, dogmákkal demetaforizált emblémája a mitikus eseményeknek; jelképes cselekvésekkel, szimbólumokkal ismétli meg ugyan az újszövetségi történetet, a mitológiának azonban mégiscsak egy irányított, leszűkített – nemegyszer szó szerinti – rétegét képviseli, melynek közösségi érvénye a szertartás feltétele. A liturgikus konstitúció szerint értelmezett és definiált mise „egyházközösségi cselekmény”¹, a szubjektív elemeknek ezért alig van létjogosultságuk a szertartáson belül, ennél fogva a szertartás „költőietlenebb” is a mítosznál. A mítosz ezzel szemben, mely „mindennemű művészetnek nélkülözhetetlen feltétele és anyaga” (Schelling) hógörgeteként cipeli magával a sok ezer éven át ráarakódó értelmezéseket, variációkat, sőt paródiákat és profán átiratokat. A bibliai mítoszok, ősi szimbólumok, toposzok általános emberi lét és magatartáshelyzeteket közvetítenek, az ember önmagáról begyűjtött tudásának összességéről szólnak olyan formában s nyelven, amely „nem irodalom, de magán viseli az irodalom összes jegyeit”².

A szertartás szekezetének és szövegének költői felhasználása a közösségi jelleg megszűnése és a szubjektív élményszerűség felülkerekedése folytán egyéni, profán misét eredményez; a szertartás kereteit kitöltő kanonikus szövegek helyébe a költő egyéni mítoszeremtő, mítoszátértelmező igénye lép, a demetaforizált, történelemmé, doktrínává szűkített mítosznak pedig a költői alkotásban van esélye visszanyerni jelentésgazdagságát; attól függően, hogy a mitikus történetek, motívumok és szimbólumok milyen

¹ Mihályi Gilbert: *Az Egyház liturgikus élete – A római liturgia reformjának ismertetésével*. (Teológia vázlatok IV. Tanulmányok a filozófia és a teológia köréből a II. Vatikáni Zsinat után. Bp., Szent István Társulat, 1983. 405. l.

² Northrop Frye: *Veliki Kod(eks)*. Biblija i književnost. Bg. 1985. 89. l.

művészi eljárások anyagává válnak, leépülnek, deformálódnak³, új aspektusaik emelkednek ki vagy új jelentés csatlakozik-e hozzájuk.

A *Szerelmes mise* címével jelzi, hogy a szertartás formai modelljét követve a szerző a bibliai mítoszok jelentésrétegeiből a szerelem motívumát emeli ki. A szerelem nem idegen sem az ószövetségtől, sem az újszövetségi szövegektől, szimbolikájuknak szerves – sőt központi eleme, amennyiben „az Isten és az ember metaforikus kapcsolatának jelképe”⁴. A *Szerelmes mise* verseiben a szerző átminősíti ezt a motívumot, de nem a bibliai szimbólumok és történetek egyszerű, démonikus/szexuális átírásához folyamodik, ami igen szimpla költői feladat lenne, nem is a pajzánsághoz vagy az orgiasztikus szertartás-átfogalmazáshoz; nála a szerelem mint az emberi lét központi fogalma a teljes élet metaforájává válik. A Bibliában rejlő szerelmi-házassági metaforikát úgy használja fel, hogy ahol a Bibliában ez a metaforika az ember és az Isten szövetségét fejezi ki képi nyelven, tehát elsősorban misztikus tartalmat közvetít, ő megfordítja, átrendezi a képletet és a testi szerelmet anyagiatlanítja misztikussá a megváltás számára lehetséges módjaként. A szerző tehát olyan igénnyel írja szubjektív miséjét, hogy a vallásos szertartásnál teljesebben fogja át létének különböző módjait, hogy a misztikus tartalom mellett helyet kapjanak benne természeti és költői énjének vonatkozásai is.

A vallásos ember Istenhez való viszonyának változatai (könyörgés, himnuszos dicsőítés, hálaadás, panasz és örömmóda) válnak a kötet szerelmi történetének modelljeivé, s ehhez a sokrétű viszonyuláshoz nyújt megfelelő keretet a liturgikus szertartás sokműfajú menete. A misztikus tartalom a messiási jelképek megőrzése folytán bontakozik ki a versekben. Az áhítat, a fohász, a könyörgés alaphelyzetét azonban úgy teszi természetessé a szerző, ahogyan férfiasan, teremtő/kiigazító gesztussal az Urat az imádott szerelmissel, az Úrnővel helyettesíti be, s ahogyan az újonnan megformált istennőt olyan jelképekkel veszi körül, amelyek szakrális és profán megközelítését egyaránt lehetővé teszik. A kötet nyitó darabjában, az *Introitus* (kezdő ének) himnikus hálaasztárában az istennő messiásként vonul be a kötetbe, „teherhordó számárnak vehén”, mint az ószövetségi jövendölésekben is, a felkentség biztos jelével, olajjal az arcán, de amelyen felcsillan a természeti lét szimbóluma is: „Sion férjija! Imhol jó néked a te királynőd! / Kezében gally és trónol fönn / egy teherhordó számárnak vehén. / Orcáján az olajnak szentsége / – végigcsorog a sárga nap –, / mellyel megerősítend majdan a hitedben...”. Ez az istennő magával hozza mindazt, amit megváltóként hoznia kell: a jövendölések beteljesülését, a békét, a bizonyosságot, a megtisztulást, s mint természeti lény: a költői ihletet. A vers idézett kezdő képe a legszebbek közé tartozik a kötetben; Sion hegyét, „a végső üdvösség jelképét”, „a megváltozott ember lakhelyét”⁵ kapcsolja össze a költő és Énekek éneke áhítatos és tartózkodó örömeivel és szerelmes gyönyörködésével. Erre a képre építi a múlt, a várakozás és reménytelenség zsolttáros-panaszos ellentétét, majd visszatérve a jelenbe a hálaadás és dicsőítés alaphelyzetei váltakoznak, hogy a vers végén, mintegy elkülönülve fenti énjétől, kívülről szemlélve a jelenetet mint egy látomást,

³ Korompay János kifejezése. K. J.: A kompozíció harmóniateremtő szerepe az elegico-ódában. (Németh G. Béla szerk.: *Az el nem ért bizonyosság*. Elemzések Arany lírájának első szakaszából. Bp. 1972. 68. l.)

⁴ Northrop Frye i. m. 194. l.

⁵ Stuttgarti Bibliai Kislexikon. Szerk. Klaus Vogt. Ford. Sántha Máté. 1974

a lírai alany – a megilletődött férfi, a panaszos ószövetségi próféta és a megtisztuló hívó szerepe után – most már költőként jelölhesse meg előző szerepeit és élményeit költészet ihletforrásaiként. Guelfino a kötet egyetlen más versében sem tudja elérni ezt a szép egységet sem képi, sem műfaji sem szerkezeti és jelentéstani szinten, ennél fogva pedig kötete sem egységes.

A mise ugyanis rendkívül sok műfajt foglal magában. Már liturgiai szempontból is két részre oszlik, az ige liturgiájára és az eucharisztia liturgiájára. Ezt a két egységet kezezi be a bevezető szertartás (kezdőének, a hívek köszöntése, a bűnbánati cselekmény, a Gloria és a collecta) és a záró szertartás (az áldás, az elbocsátás, záróénekek). Az első rész, a bevezető szertartás és az ige liturgiája jellegénél fogva a mise „líraibb” része, míg a második, az eucharisztia liturgiája cselekményesebb, epikusabb/drámaibb szakasza (felajánlás, átváltozás, áldozás). A második rész lényegében a valódi szertartás, ezért kötöttebb az elsőnél. Ezenkívül a misének van egy parabolikus szerkezeti íve is, mert a találkozás, az áldozásban, communióban kiteljesedő egyesülés és az elválás/elbocsátás általános modelljét tartalmazza, amelybe viszonylag könnyen beleilleszthető egy szerelmi kapcsolat története is. A *Szerelmes mise* verseiből ki is olvasható egy hasonló lírai regény: a lírai alany az első vers újjászülető ujjongásától eljut a kötet végére a „formátlan halálig”, a megtisztulást és harmóniát ígérő találkozástól az elválásig, a mítosz közegéből a „nyirkos budai tájra”. A költői képek szerkezete és tartalma, sőt a versek vizuális elrendezése is a kezdeti harmónia feloszlását jelzi (a *Communio* és *Postcommunio* versei egységei töredeztettek, a *Benedictio* lépcsőverse pedig nem felfelé vezet, mint az ószövetségi zarándokok templomba vonulását kísérő énekek, hanem vizuálisan is lefelé haladnak). A szerző azonban nem e lírai regény kidolgozását tartja elsődleges céljának. A mise műfaji tarkaságának lehetőségeibe beleszédülve ír himnuszot, könyörgést, háladalt, ódát, példabeszédet, próféciaát, evangéliumi örömhírt, siralmat, apostoli levelet, imát, fohászt, teremtszítményt, elégiát, szatírárt, lépcsőéneket stb., ami önmagában még nem gátolná az egységes kompozíciót, ha a költő e műfaji kaleidoszkópban az élményi szint egységét meg tudta volna őrizni. Ő azonban mindent ki akart írni magából: az öregedés elégiáját, a nemzeti lét veszélyeztetettségét, az értékromlás siratását, a formalitásokból való kiábrándulást, a hit utáni vágyat, a költői önróciát stb., s a bőséges anyagot nem tudta úgy elrendezni, hogy az élménykörök egymásba fonódva, együttesen, de egyetlen fő motívum alá sorakozzanak fel.

Ezt példázza költői önmetaforáiának sora: a szerelmesére és megváltójára váró „Sion férfija” vagy a Siont sirató próféta alakja szépen illeszkedik bele a versciklus kezdetének hangulatába, később azonban a kissé komikusnak tűnő „angórannyúl” (*Gloria*) vagy a Mózes–Káin–Áron, Júdás–József metaforasor, esetleg Odüsszeusz alakja, mert a kötetben időnként más mitológiák elemei is felbukkanak (*Sermo*) a tartalmi szerteágazás és elhomályosulás folytán szimpla pózzá degradálódnak. Annál inkább, mert a bibliai jelképekkel és történetekkel való bánásmód is megváltozik: a kezdő vers átértelmezetten is sokvonatosítású metaforái helyébe az egyszerű fonáktechnika kerül, a bibliai fogalmaknak csupán az ellentétpárjait keresi meg a költő: „Ismeretlenség nemzé Távolágtól / mibennünk a Hiányérzést; / Hiány nemzé Tépelődést; Tépelődés / nemzé a Vívódást...” (*Evangélium*), s ez a technika a gondolati-tartalmi réteg elszegényedéséhez vezet. A jelentésréteg elszegényedése viszont ellentétbe kerül a továbbra is megtartott pa-

tetikus nyelvvel, s innen van az, hogy nagyon sok versében a szerzőnek erőltetettek, sőt zavarosak a képei, túlhajszoltak a stílus eszközei („magasztallak téged / lyukacsos szívemmel, / mely – ha eszembe jutsz – / újra görcsbe szorul, / akár a friss vértől iszapos szivacs, / ha marokra fogja / kerub-pedellusod”).

Pedig a szerző legszebb versrészleteiben tud atmoszférát, nyelvi környezetet teremteni mondanivalójához, akár az ószövegségi archaikus kifejezőmódot, akár a szürrealista látomást, akár a példabeszéd vagy prófécia didaktikus hangnemet alkalmazza. Hajlékonyan tud hangnemet váltani, amikor a szakrális megszólításból profán tartalmat vezet le (*Glória*), egyes finoman kidolgozott képei pedig olyanok, mint a kora reneszánsz lassan éledő ikonjai („Ragyogott az Úrnő ezüstös sugárban, / holdnak tallérjai szikráztak a vállán, / halvány rózsák fedték, / csillámló pikkelyek, / fehér szépség fénylett azúros felhőkben, / vibráló titokkal az ősi kegyelem” – *Liturgia verbi*).

A *Szerelmes mise* valódi műgonddal és nagyobb feyelemmel értékes kötete lehetett volna költészetünknek. Kísérletként azonban még így is érdekes és fontos kötet, mert olyan területre lép, olyan anyagot és műfajokat választ, amelyek irodalmunk számára jórészt ismeretlenek, jelentős művek talán nem is igény születtek bennük.

HÁSZ-FEHÉR Katalin

TÁRT KAPUKKAL

Újhold-Évkönyv. 1986/1–1989/1. (Szerk.: Lengyel Balázs, Lakatos István, Nemes Nagy Ágnes) Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986–1989

Az *Újhold* című folyóirat – negyedévenként megjelenő füzetek formájában – 1946-ban indult meg. Az akkori-mai szerkesztő által írott beköszöntő címe, *Babits után* a lap körül tömörülő fiatalok közös kiindulását s programját jelezte. A Babits képviselte művészi teljességigényt tűzték zászlajukra, az európai tradíció egyetemességéhez kívántak visszatérni. A művek esztétikai-gondolati értékét állították előtérbe az ideológiával szemben. A művészet autonómiájában hittek, de abban is, hogy „az író, ha igazi, akkor teszi a legtöbbet, ha ír” – mondja ma Lengyel Balázs. Am az irodalmi fórum alig két évig működhetett. A *Magyarokkal*, a *Valósággal*, Kassák *Kortársával* s más orgánumokkal egyetemben megszüntették. Az olvasás 1953 körül indult meg. Az újholdasok fokozatosan elfoglalhatták az őket megillető helyüket a magyar irodalmi életben. Vállalkozásukat is rehabilitálták. (Köztudott, hogy Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs az 1950-es, 1960-as évek fordulóján feledhetetlen szívélyességgel és ügybuzgalommal fogadta otthonába a modernebb hangvétellel kísérletező pályakezdőket, akik akkor még mindenütt zárt ajtókra találtak.)

A Magvető Kiadónál 1986 könyvhetére évkönyv formájában feleledt az *Újhold*, Lengyel Balázs szerkesztésében, Lakatos István és Nemes Nagy Ágnes gondozásában. Ezen impozáns külsejű, testes kötet a magyar irodalom szervezőjének jelzi. Noha az általa dokumentált hiány fölmérhetetlen és jóvátehető. Lényeges kérdés, hogy folytat-

ható-e négy évtized elmúltával az, ami akkor formálódni kezdődött, s hogy milyen feladatot lát el ezen vállalkozás a jelenkori magyar szellemi életben.

Az elsőre Lengyel Balázs sem tud mással választ adni, mint egyidejű igennel s nemmel, azonosság, megőrzés s átminősülés egybecsúszásáról beszélve. „Az olvasót (...) figyelmeztetnünk kell, hogy ha egykori énünkkel, fiatalon hirdetett eszményeinkkel találkozik is itt, más a lépcsőfok, amelyen állunk. Egyrészt saját munkánk, életünk, magatartásunk által határozottabb, világosan megépített, másrészt reméljük, hogy többet, többfelé látunk róla, új vagy más törekvések elfogadására nyitottabban.” Lengyel Balázs és segítői ugyanezért vették magukra a szerkesztést, amiért hajdan, „egy látomásért, hogy milyen legyen a szellemi élet s benne elsősorban az irodalom”. Valamikori önmagukból azt mentették át, amit megóvtak, amit megóvhattak napjainkra: a minőségelvet, az értékek feltétel nélküli tisztelét. A magasra állított esztétikai, szakmai mérce s a jóféle elvárás ösztönző, termékenyítő erejű. Az *Újhold* erőteljes lépés a *Nyugat* fémjelzte folyóiratkultúra irányába.

Szemhatára közép-kelet-európai. Tanítása szerint: „a sokat emlegetett európaiság nem odakint, a másban van (mert akkor pillanatok alatt idegen lesz), hanem bennünk, itt belül; hogy kultúrából részesülni igazán hozzátétel útján lehetséges; hogy a hely, szellem nem lehet szellemellenes, semmikor, senki és senkik által, semmilyen körülmények között” (Balassa Péter: *Mi tanulható Az Újholdtól?* In: *A Lap*). Ezt jelzi például Hanák Péter *A kert és a műhely* című tanulmánykötetének részlete (86/1). A kultúrtörténeti összehasonlítás a századforduló Bécsének és Budapestjének válságtüneteit értelmezi a két társadalmi struktúra, illetőleg a szellemi alkat közötti eltéréseket feltárva. Míg Berend T. Iván dolgozata Közép- és Kelet-Európa kulturális identitásának történelmi előzményeit vizsgálja.

Az *Újhold* nagy befogadóképességű művészi-szellemi szemléletét igazolja a résztvevők névsora is; szerkesztői a magyar irodalom egészében gondolkodnak. A nyugat-európai, a szlovákiai, a romániai és a jugoszláviai magyar irodalom alkotóinak tevékenységére is odafigyel.

A szerkesztők a megújulás feltételének, a folytonosság helyreállításának, a hagyománykeresésnek a támogatói. „Egy induló hajó mindig a kikötőből indul – mondja Lengyel Balázs –, és tart valamiféle, valahová.” Tehát a T. S. Eliot-i esztétikai alapelveket vallják magukénak: „A tradíció, mindjárt legelső helyen, történelmi érzéket jelent; (...) és a történelmi érzék távolról sem áll abban, hogy a múltban csupán a múltat izleljük, hanem éppen aktualitását is; a „történelmi érzék” teljes értelme az, hogy a költő nemcsak saját nemzedékének legközvetlenebb vérrokona, hanem érzi és tudja, hogy az egész európai irodalom (Homérosztól kezdve) és ezen belül saját hazájának minden irodalmi alkotása: egyidejű az ő alkotásával – múlt és jelen ugyanabba az egységes rendszerbe tartozik. Ez a bizonyos „történelmi érzés”, vagyis hogy egyformán reagálunk időtlenre és időszerűre és e kettőnek ötvözetére: ez teszi az írókat »tradicionalissá«. Ugyanakkor ez a „történelmi érzés” teszi az írók képessé arra, hogy világosan lássa helyét az időben – éppen korszerűsége lesz ezáltal tudatosabb” (T. S. Eliot: *Hagyomány és egyéniség*. In: *Káosz a rendben*).

E szemlélettel összhangban elmélyülten értelmezik azon alkotók opusát vagy egyes mozzanatait, melyhez a modern magyar irodalom szervesen kapcsolódik stílus, temati-

ka, mentalitás vagy más vonatkozásában. A múltba visszatekintve Esterházy Móriczról ír esszéremeket (86/2). Somlyó György a költő Karinthy Frigyes (89/1), Szabó Magda Jókai (87/1) modernségét boncolgatja. Albert Gábor Szemere Bertalant (86/2), Vargyas Lajos Görgeyt (86/2), a magyar történelem végzetesen félreértett és félremagyarázott alakját igyekszik az őt megillető helyre tenni.

S ilyen módon a kötet *Dokumentumok*, illetőleg *Hagyaték* rovata is szervesen kapcsolódik a kortárs magyar irodalmi s szellemi élet panorámájához. Ezen oldalakon a „régí” *Újhold* alkotóinak hagyatékát adják közre a széles olvasóközönség számára. Olyan megbecsülést érdemlő fénymásolatot ismerhettünk meg, mint Pilinszky *Apokrifjének* kézírata (86/1). Ugyanezen számban Vargyas Lajos Kodály kiadatlan kézírataiból közöl bő válogatást. Noha nem e rovat hasábjain került közlésre Lengyel József *Szembesítés* című kéziratban maradt utolsó regényének részlete, mégis itt érintem, hiszen Major Ottónak a kiadástörténetről írott jegyzeteiből a jóvátétel felhangjait halljuk ki. Ám nem feledkezhetünk meg a forradalomról s szovjet büntetőtáborokról szóló elbeszélőművészet esztétikai értékeiről sem. A legújabb kötet pedig az „alvilágjáró” leveleit hozza, amelyek a szibériai lágerben és a kényszerlakhelyen íródtak meg, Sándor Iván tanulmányával és az író lányának, Lengyel Tatjánának a bevezetésével. De elgondolkodtató a kiadatlan Babits-szövegek aktualitása is (86/2, 87/1).

A természet- és humántudományok, azaz a szellem valamikori egységére, illetőleg sokirányú összefüggéseire figyelmeztet Poszler *Lilliput és Brodbringnag – Gulliver a Kozmoszban* címen a modern fizika világgképéről írott „szakszerűtlen jegyzeteiben” (87/1). Schiller Róbert *A béna nyelv* című dolgozatában a természettudósok költői világot elemelve a nyelv tökéletlen voltát fejtegeti (88/1). Juhász Nagy Pál, a neves biológus természet és ember, természet és tudomány, tudományosság és „laicitás” viszonyát mérlegeli a tudományos világgkép változatainak pozíciójából.

„Az etikus jelző, miután az »ideológiai« jócskán megkopott és óvatosságra intő lett, nagyon is módívá lépett elő, a szó valódi jelentésének tisztázása nélkül” – írja Németh G. Béla. Az idézett kultúrtörténész messzelátó tanulmányában e nehéz, bár naponta és közvetlenül mindenkit érintő bölcséleti ág magyar művelőjének (Révay Józsefnek) etikaelméleti kísérletével, könyvével foglalkozik (88/2). Boros Gábor pedig *A szabadság elemi formái az újkori etikában* című szakdolgozatában Descartes, illetve Spinoza etikai rendszerét analizálja (88/2). Székely János etikumról és mítoszról írt érzékeny, filozofikummal telt esszét (87/1).

A „régí” *Újhold* tehát föltámadt, és folytatja egykori küldetését. Útbaigazít és (új)értelmez. Független nézőpontjából is közös érdekű értékeket gondozó, közös nevezőre hozó, történeti s szellemi folytonosságot védő, fölnevelő, és a szellemi életet igényesen formáló. Ehhez széles alapok, tárt kapuk kellenek. Inkább befogadó, semmint kirekesztő gesztus. Része az írástudók etikájának. Ezért megléte és jelenléte irodalomtörténeti jelentőségű.

SZÉKELY-CSÁNGÓ DEKAMERON

Kóka Rozália: *Egy asszon két vétkecskéje*. Harminchárom bukovinai székely, gyimesi és moldvai csángó népi szerelmes történet. Eredeti gyűjtések alapján. Ötlet Szerkesztőség, 1989

Az utóbbi évtizedben a néprajzgyűjtők egyre nagyobb érdeklődéssel fordulnak az egyszerű paraszti nép szerelmi élete felé. Kóka Rozália *Egy asszon két vétkecskéje* című könyve is egy e gyűjtemények sorában, amelyben a magánélet legtitkosabb fordulatai, az udvarlás, első együtt hálás, házasságtörés féltve őrzött körülményeiről vallanak az adatközlők. A gyűjtő részéről nagy türelemre, a közlő részéről pedig kivételes bizalomra van szükség ahhoz, hogy a nép körében még ma is félig-meddig tabunak számító témáról hol szomorú, hol pedig víg históriák keletkezzenek a mesélő ajkán. Mert a szerelem, ahogyan azt többek között Tamási Áron is nagyon szépen megfogalmazta „megbízható szívárvány... az embernek az életörömmel, életigenléssel kötött, el nem pusztítható, meg-megújuló szövetsége.” Vagy ahogyan a kötet egyik asszonya, aki magtalan férje mellett örök meddőségre ítéltetett, ám furfanggal mégis kétszer anya lett, eképpen vall a szerelemről: „Higgyék meg, ebbe az életbe a legnagyobb dolog a szerelem. Ha nincsen társad vagy szeretetlen társval kell élj, olyan, mintha örökké homályba vónál. Ha van kit szeress, tégedet es szeretnek, magad virág vagy örökké süt read a nap.” Ennél tömörebb és költőibb megfogalmazását a szerelemnek és ugyanakkor a kötet lényegének mi sem adhatunk.

A gyűjtemény harminchárom történetének központjában a férfi-nő kapcsolata áll. A parasztság szerelmi kultúrájával foglalkozó kutatók már felismerték azt a tényt, hogy minél nagyobbak a terhek, annál inkább szükség van az örömszerzés és örömadás vágyára. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez a szerelem mindig a mélységes együvé tartozást fejezi ki, amely „sem cselekedeteiben, sem szókészletében nem tűri el a magamutogató durvaságot” írja Petróczi Éva a gyűjtemény értékelésében. Ajánlata pedig a szövegek szellemében egyszerű és őszinte: „Legyen hát ez a kis könyv egyik segítőnk e gyötrelmes-gyönyörű, magunkat és másokat a leghomályosabb napokban is fényre menteni képes munkában. Bizzunk a szerelemben e minden Ádámoknak és Éváknak adatott, egükről el nem lopható, megbízható szívárványban.”

Kóka Rozália a 33 történetet három nagyobb egységre osztotta: legendamesék (3), élettörténetek (18) és trufák (12). A legendamesék a bibliai történetek folklorizált változatai, az első emberpár teremtése, kiüzetésük a Paradicsomból stb. A népi bölcsesség azonban már itt is kiszűri a történetek tanúságát: „Azóta (teremtés óta) kénlódik az ember az asszonval, met se vele nem jó, se nélküle.”, és „Ma es ennek (kiüzetésnek) isszuk a levit. Amétt Ádám s Éva vétkeztek az Úr ellen, az asszonyok nagy kénval kell a világra hozzák a gyermekeiket. Az emberek keservesen meg kell dógozzanak a béteví falatétt.”

Az élettörténetek néha szomorú, néha pajzán, verbő históriáit nem a kétértelműség jellemzi, hanem a találékonyság, a nyelvi játékoság. Az *első együtt hálás* fiatal leánykája így beszél az első kapcsolatáról: „Szépecskén fellepegettünk a lajtorján s beléültünk a szénába. Elébbszer szépen beszélgetett nekem. Így s úgy, szeressem őt, s tudom es én. De osztá! Kezdet gamat (disznó) lenni. Akart ingemet döböcskölni (dögönyözni, fog-

dosni). Tusakodtam véle, tusakodtam, de osztán megejedtem, hogy még valami kárt tesz bennem. Akkorát sikolytottam, hogy ez a bolond legén a lajtorja legfelső fokáról leszökött... Akkor én úgy megejedtem vót, hogy egy jó darabig nem merem guzsaljoskodni (szerelmeskedni), de osztán?... Annál többet!" A szegény lányok kiszolgáltatott, szomorú sorsa is kitűnik a történetekből. A *Csiki Véro élete* történet főhőse szép, de szegény lány, akit akarata ellenére adnak férjhez. „Tudtam, hogy nincs ki az esze egészen, met a faluba mindenki tudta. De igen nagy gazdák vótak.” Az asszony sorsa beteljesedik, apósa megerőszkolja, és ő ezután már csak fiának él. *Az egy asszon két vétkecskéje* hősnője is olyan emberhez megy feleségül, akit „soha-soha nem szerettem. Mikor jobb bé a házba, úgy érzettem, hogy egy nagy homály ereszkedik reám. Mikor ment el, nekem jött fel az áldott Nap!” A magtalan férjet az asszony komájával csalja meg. „Az én két vétkecskémből hány lélek dicsiri a Jóistent? Emrének lett hat gyermeke, Trézsinék lett nyóc.” És úgy érzi ezzel teljes bűnbocsánatot nyert a két „vétkecskéje”.

A trufák humoros, mosolygásra készítő történetei is a szerelem fortélyairól árulkodnak. A *Fösvén legén házasodik* történet főhőse ráfázik fukarságára, ő ugyanis olyan lányt akar feleségül venni, aki nem eszik, levegőből él. A nászéjszaka után azonban nagy lesz a meglepetése, és kérdésére a fiatalasszony ilyen magyarázatot ad: „Tudja-e ember, eddig elvótam tisztán ájerval es, de most valami történt véllem. Reggel óta állok az ablaknál, szipom bé az ájert s menyen ki valahol. Szipom bé s mennyen ki valahol. Alyan éhes vagyok, hogy veszek el. Hanem egyeb kend az éjje valami kárt tett bennem...” A *Mi dóga van egy asszonnak* kacagató történet pedig az ősrégi örökzöld kérdést veti fel: vajon a férfi vagy az asszony munkája fontosabb része a házaséletnek? A történetben a férj, aki a házimunkában ügyetlen és mindent fordítva csinál, levonja a következtetést, amikor felesége megragadja grabancát és a cseberbe nyomja fejét: „– Mondod-e még, hogy nem dógozom eleget? – s bényomta a víz alá. – Mondod-e még, hogy meresztgetem a purecomat? (fenekemet) – s esent bényomta a víz alá. Az ember utójjára könyörgőre fogta a dógot: – Édes feleségem, csapjál el! Ne nyuvassz belé ebbe a cseberbe! Soha többet nem mondom, hogy nem dógozol eleget.”

A történeteket Horóczy Margit illusztrációi teszik színesebbé, melyeknek fő témája az emberi élet különböző szakaszai. A könyv végén a táj- és idegen szavak jegyzékét találjuk.

Kóka Rozália *Az egy asszon két vétkecskéje* című gyűjteménye a bukovinai székelek, moldvai és gyimesi csángók ajkán született ízes szerelmi történetek füzére, méltó vetélytársa a szerelem művészetéről eddig írt és megjelent könyveknek.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

S Z Í N H Á Z

MARAT/SADE

Amikor először láttam a 82-es BITEF-en a kaposváriak *Marat/Sade*-előadását, akkor számomra Ács János rendezése 56-ról szólt. Egyértelműen. Beszédesen. A zárójelenet alapján: félreérthetetlenül.

Az „elmeegógyintézet” falai a magasba emelkednek, a fenékfalat beborító függönyön egy nagyvárosi tér esőbe vesző képe látható, a néhány perccel előbb még lelkes elszántsággal, dübörgő léptekkel és harsány énekszóval, szorosan egymás mellett menetelő szereplők most, mint a kidőlt, egymásra dobált hasábok, fekszenek, köztük áll a Kikiáltó, kezében a barikádok macskakövével – és sír, hosszan, rázkódva. Siratja a forradalmat, a nagy emberi tettek jelképét – írtam le akkor így általánosítva, óvatosan, hogy ne okozzák bajt, kellemetlenséget sem a színháznak, amelyre akkortájt igencsak kirugtak, sem az előadás készítőinek. De 56-ra gondoltam, anélkül hogy ezt leírtam volna.

Most nyugodtan leírnám már, de számomra Ács János rendezése másról szól.

A jelenet – azt hiszem – pontos mása annak, amit évekkal ezelőtt láttam, örökíttem meg magamban.

Most is ott áll középen a Kikiáltó, a remek Máté Gábor, macskakövel a kezében, amit akár a háttérfüggönyre vetített várostér kövezetéből emelhetett ki. Ez a kő most is a forradalom barikádjaira emlékeztet. És kezében a macskakövel Máté Gábor ugyanúgy sír, zokog, rázkódik a teste, mint akkor. Kétségbeesetten.

Akkor, hét évvel ezelőtt Belgrádban mindenki tudta, mit sirat. Akkor nem is gondoltunk másra. Most viszont aligha jutott eszünkbe 56, mert magunkra gondoltunk. Nem érdekes többé 56, illetve már nem úgy érdekes, mint néhány évvel ezelőtt. (Mintha kissé el is nyűtték volna már, az aluljáróirodalom, a nagy hasznot remélő alkalmi kiadók és az „irodalmi” újságok is. Túlteng. De ez a sorsa minden jelentős eseménynek.)

Az előadás ettől függetlenül mégis él.

Más hangsúlyokkal.

Most nem csak, vagy elsősorban nem 56-ról szól, hanem *A* forradalomról. Minden forradalomról. Pontosan minden forradalom elárulásáról. Arról, hogy a forradalom csak eszköz, lehetőség, amivel visszaélnek, amit megcsúfolnak. Megcsúfolunk – mi, emberek.

Máté Gábor zokogása most ezt mondja.

A forradalmat siratja, azt, amelyet mindenki kihasznált és kihasznál. Ez érződik az egész előadásból.

Több ezzel vagy kevesebb a kaposváriak világhírű *Marat/Sade*ja?

Más.

Holott: szerkezete, jelenetei, színészi eszközei – azt hiszem – változatlanok maradtak. Ugyanolyan kidolgozott, szilárd előadás Ács János rendezése.

Csak mi értelmezzük, éljük át másként.

Mert mi változtunk. A világ. Bennünk és körülöttünk.

És hogy ez az előadás ezt is vállalni tudja, a megváltozott világot, az emberek idegrendszerének másféle érzékenységét, az *A színház*, *A művészet erejét* és csodáját igazolja.

És fontosságát.

G. L.

A KIHALLGATÁS

Börtöndarab – mondhatnánk legegyszerűbben.

De több is ennél.

A drámához helyzet kell és emberek kellenek.

A helyzet – melyben emberek vannak – meghatározói az adott tér és az adott idő.

Itt az idő 1953 karácsonya, a helyszín azonban egy (magyarországi) börtön, tehát semmiképpen sem olyan hely, ahol az ünnepnek megfelelően mutatkozik meg a szeretet, ahol együtt lehetne a család, s ahol ajándékokat kapnak és adnak egymásnak az emberek. Egy vonatkozásban azonban mégis jelentős a nap: a rabok – a híreket vivő borbély útján – most tudják meg, hogy elkezdődtek a felülvizsgálatok, kezdődik – lassan, nagyon lassan – az „olvadás”, amit az is jelez, hogy a börtön új parancsnokot kapott; Fóti Ferenc, alezredes, az ártatlanul elítélt Koplár István egykori barátja, elvtársa az új parancsnok. Ez a tény sokatmondó a foglyok számára. De mindenki másként értelmez. Koplár természetesen megértést, mihamarabbi szabadulást vár. A többiek ilyesemben nem reménykednek, nem is reménykedhetnek, mivel nem csak a Rákosi-rendszerrel kerültek konfliktusba, hanem a szocializmussal általában, a vallásos Horetzky Sándor éppen úgy, mint az egykori méltóságos, Kolosy Kálmán vagy a kiábrándultságában végső-kig cinikus munkás származású Balla Károly. Ők négyen vannak egy zárkában, amelyben az új parancsnokkal kapcsolatos vita után verekedésre kerül sor, s ez az esemény fordítja a parancsnok és helyettesének, a letűnőben levő rezsim emberének, Sajtos őrnagynak a figyelmét a négy elítélt felé.

Ennek a „figyelemnek” köszönve ismerjük meg a négy elítélt közötti viszonyt, s értesülünk a parancsnok meg a helyettese közötti konfliktusról is. A felrajzolódó drámai erővonalak mentén mutatkozik meg a szereplők jelleme. Horetzky ájtatoskodó vallássossága mögött lényegében embertelenség húzódik meg, hiszen saját fennen hangoztatott erkölcsi tisztasága nem szolgálhat mentségül, ha a hozzá való ragaszkodással rabtársainak árt. Tóth Béla a szereppel való teljes azonosulás szintjén, beleéléssel és odaadással mutatja meg Horetzky Sándor elítéltet, anélkül hogy egy pillanatra is eszébe jutna a nézők rokonszenvének a megnyerése. Naivul és mélyen emberien őszinte színjátszás ez, amellyel kapcsolatban talán nem is illik a szerepjátszás eleve ambivalens jellegét említeni. Ehhez a típusú alakításhoz legközelebb Jordán Tamás Koplárja áll. Póztalan, jó értelemben véve eszköztelen szerepformálás az övé, így egyesül játékában a börtönhöz szokott, ott edződött múlt és az óvatos jelen. A sokszor megtört ember olykor fölényre érlelődő méltósága érződik Jordán Tamás szerepfelfogásában. Velük szemben a másik két elítélt játékát emberi magatartásuknak megfelelően a szerepjátszás határozza meg. Kará-

csonyi Tamás Ballája a cinikusságba menekült ember nagy-nagy fájdmalmát, jóvátehetetlen kiábrándultságát példázza. Lukáts Andor méltóságosa pedig tisztakezűségének mániákus hangoztatása és őrzése ellenére sem nyerheti el rokonszenvünket, mert a lelke tisztátlan, vállalja, hogy eszközül használják fel, besúgóvá aljasodik.

A négy elítélt közötti viszonyt a jelzett jellem- és magatartásbeli sajátságok alapján bontja ki az író, vagy talán inkább csak jelzi, mert ez a viszonyhálózat inkább vázlatos, azt mondhatnánk, riportszerű, mint mélyre hatolóan drámai. Hasonlóképpen a riportszintjén marad Fóti és Sajtó viszonya is, jóllehet Spindler Béla és Sztarenik Pál árnyalt, külső megjelenésükkel fiziológiai kapcsolatban levő, hozható szerepformálása ezt a vázlatosságot leplezi. Kevésbé sikerül elmélyíteni a Koplár Fóti-szálat, nyilván mert ennek írói kidolgozása vázlatosabb. Kár, mert ez a kapcsolat önmagában megér egy drámát, amire itt nyilván nem is adódik mód kifejtetni, mert ez felbillentené a történetrészek közötti belső egyensúlyt, de apró jelzéseknél mégis többre lenne szükség. Krum Ádám mindent kétszer mondó őrmestere egyesíti a kiszolgáltatott és a hatalmaskodó ember jól ismert kétarcú magatartását.

Ennyiben börtöndarab *A kihallgatás*.

De egy adott társadalmi pillanat, állapot modellértékű leképzése is.

Így, ezzel több, mint csak egy börtöndarab.

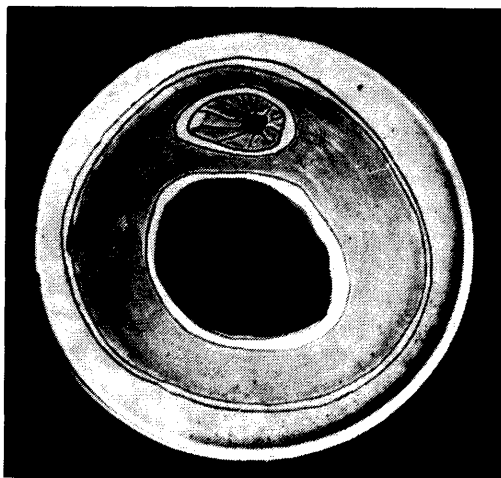
Hogy a napi politika és színpadi riportszint mellett Eörsi István drámájának kaposvári előadása művészet is, arra a jelzett színészi erények mellett döntő szereppel Babarczy László és Mohácsi János részletekre ügyelő, kidolgozott rendezése figyelmeztet első-sorban.

Számomra az előadás tökéletesebb, mint a darab.

A kihallgatás mindenképpen megrázó, autentikus színházi élmény, amely többet is ad annál, amit a színház nyújtani szokott.

Művészet és valóság.

GEROLD László



Ana Bešlić: Sárga virág

KRÓNIKA

FOLKLÓRKONFERENCIA – November 10-én és 11-én A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjának a szervezésében megtartották a IV. jugoszláv–magyar folklór-konferenciát. A hagyomány továbbélésének lehetőségei címmel tartott tanácskozáson Dávid András a rigómezei délszláv epikus néphagyomány magyar vonatkozásairól, Kiss Mária a karácsonyi tuskóégetés interetnikus vonatkozásairól, Beszédes Valéria a vajdasági gabonatórók sajátosságairól, Bordás Attila a feketicsi széldarálóról, Verebélyi Kincső egy torzszai népszokásról, Tripolszky Géza a zentai kocsmákról, Voigt Vilmos a dunántúli boszorkányhiedelmek horvát elemeiről, Penavin Olga a mesegyűjtés mai lehetőségeiről, Paládi-Kovács Attila Udvarszállás folklór- és településtörténetéről, Csorba Béla a temerini Illés-napi hagyományokról, Katona Imre a drávaszögi hagyományos folklórról, Kovács Endre az ötvenévesek jubileumának megünnepléséről Doroszlón, Láncz Irén a csantavéri hiedelemmondákról, Tatárai Zsuzsanna a májusi-pünkösdi népszokásokról érkezett, különös tekintettel a jugoszláviai magyar adatokra. Bosnyák István a jugoszláviai magyar népköltészet továbbélési formáiról, Bagó Ferenc a mondókák hangstatisztikai kérdéseiről, Jung Károly pedig Borislav Jankulov elfelejtett délszláv hősdalfordításairól tartott előadást. A kétnapos tanácskozást Jung Károly néprajzkutató szervezte meg.

TANÁCSKOZÁS A CIVIL TÁRSADALOMRÓL – November 21-én a szabadkai Városi Könyvtárban a *Létünk* szekesztozségének szervezésében tudományos tanácskozást ren-

deztek a civil társadalom témájára. A tanácskozás egyúttal folyóiratbemutató is volt, ugyanis a *Létünk* idei 3–4. számát teljes egészében ennek a kérdéskörnek szentelte, Christopher Pierson, Pierre Rosanvallon, Alberto Melucci, Ellen Meiksins Wood, Agh Attila, Václav Havel, Várady Tibor, Nenad Dimitrijević, Losonczi Alpár, Pavel Gantar és Tomaž Mastnak, Pető Iván, Szabó Tibor, valamint Rehák László tanulmányát tette közzé. Az est bevezetőjeként Arokszállási Borza Gyöngyi, a folyóirat szerkesztője Várady Tiborral, Losonczi Alpárral, Hódi Sándorral és Rehák Lászlóval beszélgetett a civil társadalom elméleti és aktuális vonatkozásairól. A nagyszámú érdeklődő, jogász, pszichológus, közgazdász részvételével megtartott vitaest során a kérdéskör sokrétű megvilágításba került.

A *Létünk* december 20-án az újvidéki Ifjúsági Tribünön is beszélgetést szervezett a civil társadalomról.

SZARVAS GÁBOR NYELVMŰVELŐ NAPOK – Az idei Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok keretében október végén a topolyai Népkönyvtárban megrendezték az általános iskolás diákok nyelvi vetélkedőjét, november elején Adán megkoszorúzták Szarvas Gábor szobrát, valamint tanácskozást tartottak a Forum Könyvkiadó Nyelvművelő Füzetek című könyvsorozatáról, december elején pedig Újvidéken Nyelvi értékeink és gondjaink címmel tudományos tanácskozást tartottak. Az adai beszélgetésen elhangzott az is, hogy „rehabilitálni” kell a nyelvművelő napokat, s jövőre, megalakulásának a huszadik évfordulóján ismét Adán, a nagy nyelvész szülőfalujában kellene

megtartani a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok minden rendezvényét.

JAKOV IGNJATOVIĆ CENTENÁRIUMÁN – Jakov Ignjatović halálának 100. évfordulója alkalmából november folyamán kétnapos tudományos tanácskozást szerveztek a Matica srpskában. A konferencián, amelyen számos hazai és magyarországi nyelvész, irodalmár és irodalomtörténész vett részt, a jeles múlt századi szerző életének és munkásságának számos új vonatkozását fedezték fel és helyezték mai megvilágításba. A tanácskozást a Matica és a Szerb, valamint a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia szervezete a Tartományi Tudományügyi Érdekközösség anyagi támogatásával.

JANCSÓ MIKLÓS AZ ÚJVIDÉKI SZÍNHÁZBAN – November folyamán az Újvidéki Színház vendége volt Jancsó Miklós magyarországi rendező. Ebből az alkalomból beszélgetést rendeztek a színház klubjában a színház és a film időszzerű kérdéseiről, valamint bemutatóra került két felújított Tolnai-monodráma. A Bayer aszpirint Ladik Katalin, a Mamuttemetőt Borbáth Ottilia vitte színre. Mindkét monodrámat Jancsó Miklós rendezte.

JANUÁRBAN TARTJÁK MEG AZ ÍRÓSZÖVETSÉG KÖZGYÜLÉSÉT – A Jugoszláv Írószövetség elnökségének november 24-én megtartott ülésén úgy határoztak, hogy december eleje helyett januárban tartják meg a Jugoszláv Írószövetség évi közgyűlését. A halasztásra azért került sor, mert a szlovén, a horvát, valamint a sokak szerint nem is létező kosovói íróegyesület jelezte, hogy nem kíván részt venni a közgyűlésen, a macedón íróegyesület javaslata pedig az volt, hogy fél év múlva tartsák meg a rendezvényt, amelyen az írószövetség új elnökének megválasztása van napirenden (a Vajdasági Íróegyesület javaslatára Tolnai Ottó személyében), valamint az írószövetség szervezeti kérdései. Az elnökség felhívást intézett minden jugoszláviai íróhoz, hogy nyilatkozzon, függetlenül attól, tagja-e az írószövetségnek, megfelelőnek tartja-e az írószövetség jelenlegi, küldötti alapon történő szerveződési formáját. Ha az írók úgy döntenek, tarthatatlan a jelenlegi írószövetségi felépítés, a szervezetnek új alapokon kell megkezdnie tevékenységét. Az írószövetség elnöksége levelét intézett a Szövetségi Végrehajtó Tanacshoz, melyben kéri, hogy ez az intézmény segítse az írókat a

nemzetközi kapcsolatok felvételében és ápolásában.

FEHÉR FERENC EMLÉKEZETE – Az Újvidéki Rádió, a Magyar Rádió, valamint a TIT Országos Választmánya és Budapesti Irodalmi Szakosztálya 1989. november 16-án Szó és szerep címmel Fehér Ferenc-emlékestet rendezett a budapesti Kossuth Klubban. A költő munkásságát Bori Imre méltatta, a verseket Moór Mariann, Hegedűs D. Géza, Oszter Sándor és Sinkó László tolmácsolta.

A Kossuth Klubban megtartott emlékestre megjelent a Magvető és a Forum Könyvkiadó közös kiadásában Akác és márvány címmel Fehér Ferenc válogatott verseinek a gyűjteménye.

A HAZAI KORTÁRS ZENE OPATIJAI TRIBÜNJE – Mintegy nyolcvan művet mutatnak be az idén az utóbbi két év terméséből a jugoszláviai zeneszerzők 26. opatijai szemléljén. A november 6-a és 9-e között megrendezett találkozó, annak ellenére, hogy anyagiak híján távol maradtak a szimfonikus zenekarok (csupán a zágrábi RTV szimfonikus zenekara lépett fel) és a nagyobb létszámú énekkari együttesek, egyike volt a legsikeresebbeknek. Az értékes művek, a színvonalas előadóművészi produkciók és a résztvevők rendkívül élénk érdeklődése, továbbá a tartalmas kerekasztalviták, a legújabb hazai partitúrákiadványok kiállítása és a hanglemez bemutatók ezúttal is bebizonyították, hogy a Tribün értelmét megkérdőjelező, időnként felmerülő dilemmák tárgytalanok.

A változatos programban a századforduló posztromantizmusától a hatvanas-hetvenes évek avantgardizmusát követő, ma is aktuális időszak posztmodernizmusáig jóformán minden irányzatnak voltak képviselői. Jelen volt a nyolcvanesztendőös Bruno Bjelinski, és bemutatkozhattak a legfiatalabbak is, a zeneakadémiák legtehetségesebb növendékei.

A szemlének hivatalosan nincs versenyjellege, de a résztvevők, a szakemberek, zeneszerzők, zenetudósok, kritikusok, előadóművészek, pedagógusok, a rádió és a televízió szerkesztői, zenei rendezői, hangversenyirodák munkatársai, érdeklődéssel várták annak a tíz alkotásnak a listáját, amelyet a jugoszláv rádióhálózat különbizottsága állított össze, ugyanis a JRT munkatársaiból álló zsűri a rádióállomások műsorigényeinek és nemzetközi műsorcseréjük követelményeinek megfelelően választja ki a tribün műsorából a legjobb műveket. A következő szerzeményekre esett a választás: Loj-

ze Lebić *Fauvel '86*, Dejan Despić *Sírfelirat*, Berislav Šipuš *Play zongorára és vonósokra*, Zoran Eric *Talea*, Davorin Kempf *Űt haikudal*, Igor Kuljerić *Concertpiece for Flutes*, Stan-ko Horvat *Quartetto*, Uroš Rojko *Letünt idők lehelete*, Uroš Krek *Canticum resianum* és Vuk Kulenović *A látszat színei* című alkotását.

Jó fogadtatásban részesültek a vajdasági zeneszerzők művei is, Nikola Petin *Korális szimfóniája*, Slavko Šuklar *Cantus ad infinitum*, Miroslav Statkić *Felirat és Post tenebras lux*, valamint Király Ernő *Cantus No. 14* című alkotása. Šuklar művéről elismeréssel nyilatkoztak a ke-rekasztalvita résztvevői is. A fiatal tehetségek koncertjén jól szerepelt az újvidéki zeneakadémia két hallgatója, Zoran Šarbanović és Ne-bojša Živković. A tribün keretében a Vajdasági Zeneszerzők Egyesülete megszervezte Divj-ko-kić, Statkić és Šuklar egy-egy szerzői leme-zének bemutatóját.

A zágrábi RTV szimfonikus zenekarának koncertjén, amely egyben a szemle egyik legsi-kerültebb rendezvénye volt, átadták a világhírű német fuvolaművésznek, Karl Bernhardt Se-bonnak a *Vjesnik* díját. A Josip Slavenskiről el-nevezett kitüntető elismerést Sebon a jugoszlá-viai kortárs zene népszerűsítésével érdemelte ki. (P. O.)

ZENE DOSITEJ OBRADOVIĆ KORÁ-BAN – Ez volt a témája a zenetudósok, műv-ezettörténészek, teatrológusok október 21-én a Fruška gorai Hopovo kolostorban megtartott tanácskozásának, amelyet a Vajdasági Közmű-velődési Közösség, a Szerb Matica, a Szerb Tu-dományos Akadémia Zenetudományi Intézete és az Újvidéki Rádió zenei szerkesztősége szervezett meg a Dositej-napok keretében a felvilá-gosodás kori jeles szerb író születésének 250. évfordulója alkalmából. A felolvasott dolgoz-atok szerzői Čedomir Denić, Roksanda Pejović, Danica Petrović, Dušan Mihalek, Đorđe Perić, Katarina Tomašević és Gorica Petrović külön-böző szempontból vizsgálták a XVIII. és XIX. századi szerb zenei és a vele kapcsolatos műve-lődési élet mozzanatait. Foglalkoztak a szerém-ségi kolostorokban gyakorlott egyházi muzsika jellegzetességeivel, a polgári otthonokban köz-kezdelt, divatos dalok stílusjegyeivel, a szinpa-di zene történetének kezdeti korszakával, az egyházi és világi zene, illetve a szerb zenei ha-gyományok és az európai zenei vívmányok kölcsönhatásával. Szó volt a zenetörténeti munka eredményeiről és fogyatékoságairól és a zenei múlt és jelen összefüggéseiről.

A tartalmas tudományos tanácskozás jó alka-lomnak bizonyult néhány értékes, eddig ismer-etlen adat feltárására és az egyes tisztázatlan kérdések megvitatására. Már az összejövetelt megnyitó Božidar Kovaček élt az alkalommal, hogy szokványos üdvözlő mondatok helyett közvetlenül a témáról beszéljen. A többi között ismertette egy 1839-ből származó újságcikk tartalmát – feltehetően az első szerb zenekritika nyomára bukkant –, amelyben a cikkíró egy pancsovai színházi előadás kapcsán lelkesen di-cséri a Dositej verseire komponált zenei betéte-ket. Élénk vitát váltott ki Dušan Mihalek érte-kezése is a karlocai egyházi éneklés első mó-dusa és a vajdasági lakodalmas énekek közötti hasonlóságokról.

A tanácskozás legfőbb értéke mégis a zene-történeti és zenetudományi kutatások szüksé-gességének tudatosítása volt, annál inkább, mert a zenei múltról vidékünkön keveset tu-dunk, korántsem jutottunk túl az adatgyűjtés és az első következtetések kezdeti szakaszán. (P. O.)

ELHUNYT DR. VINKO PERČIĆ – No-venber 24-én Szabadkán elhunyt dr. Vinko Perčić orvos, akinek a nevét nemcsak a hálás páciensek őrzik meg, hanem a művelődéstörté-net is. Vinko Perčić szenvedélyes műgyűjtő volt. Érdeklődését nem határolták be korszak-ok és stílusirányzatok, csupán ízlése diktálta kollekciónak a jellegét. A jugoszláv képző-művészek közül olyan alkotók munkáit mond-hatta magáénak, mint Uroš Predić, Ljubo Ba-bić, Zlatko Prica, Petar Omčikus, Vlaho Buko-vac, Milan Konjović stb. A magyar festészet is közel állt hozzá, különösen a századforduló művészetét kedvelte, többek között Egry Jó-zsef, Rippl-Rónai József, Nagy István, Csók István, Munkácsy Mihály, Iványi-Grünwald Béla, Czobél Béla, Kernstok Károly alkotásait találhatjuk meg gyűjteményében, de képei kö-zött vannak Gauguin, Bonnard, Matisse, Léger, Toulouse-Lautrec, Goya, Rembrandt, Vasarely stb. remekművei is. Felbecsülhetetlen értékű képgyűjteményének egy részét Vinko Perčić nemrégiben Zágrábnak adományozta, ahol be-mutatták a tulajdonában levő anyagot, amely állandó otthont kapott, a kiállítás nyitva áll az érdeklődők előtt. A gyűjtemény másik részét, amelyben főként szabadkai vagy a városhoz kötődő festők munkái találhatók meg, Vinko Perčić házával együtt Szabadkának hagyta örö-kül, ahol már folynak az előkészületek a múal-kotások szakszerű elhelyezésére és kiállítására.

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

- Brasnyó István: *Árvaház* (regény)
Mirko Kovač: *Bevezetés a másik életbe* (regény, Forum–Magvető)
John Updike: *Így látja Roger* (regény, Forum–Európa)
Brasnyó István: *Gyöngyéletünk története* (novellák)
Majoros Sándor: *A visszhangkíséret* (novellák)
Edvard Kocbek: *Félelem és bátorság* (novellák)
Kertek & parkok (a Kanizsai Írótábor anyagából)
Fehér Ferenc: *Akác és márvány* (válogatott versek, Magvető–Forum)
P. Nagy István: *Köralagút* (versek)
Stevan Raičković: *Kővé vált altatódal* (válogatott versek)
Végel László: *Judit* (drámák)
Bori Imre: *A magyar irodalom modern irányai II.* (tanulmány)
Dér Zoltán: *Perben a pusztulással* (tanulmányok)
Hódi Sándor: *Táj és lélek* (tanulmányok)
Rehák László: *Marxizmus és emberi szabadság* (tanulmányok)
Takács Miklós: *A bélakúti/péterváradai ciszterci monostor* (tanulmány)
Varga Zoltán: *Későn okosan?* (esszék, tanulmányok)
Újságírók kézikönyve
Tolnai Ottó: *Cápácskám: apu!* (gyermekvers)

Előkészületben:

- Ágoston Mihály: *Rendszerbomlás?* (nyelvészeti írások)
Gerold László: *Száz év színház* (tanulmány)
Jung Károly: *Hiedelemmondák és hiedelmek* (tanulmány)
Kalapis Zoltán: *Festők nyomában* (képzőművészeti írások)
Ládi István: *Mozihétköznepok* (filmkritikák)
Lehetséges változat (a jugoszláviai román költők antológiája)
Mák Ferenc: *Magam iskolája* (kritikák)

DOKUMENTUMOK

- Bordás Győző*: Szirmai Károly ügyviteli naplója
(adalék az életrajzhoz) 1450
Részletek *Szirmai Károly* ügyviteli naplójából
(1930. I. 1–1930. XII. 31.) 1454

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Hász-Fehér Katalin*: A vallomás liturgiája (Guelmino Sándor: *Szerelmes mise*) 1466
Pozsvai Györgyi: Tárt kapukkal (*Újhold-Évkönyv* 1986/1–1989/1) 1469
Sárvári V. Zsuzsa: Székely-csángó Dekameron (Kóka Rozália: *Egy asz-
szon két vétkecskéje*) 1472

S z í n h á z

- Gerold László*: Marat/Sade; A kihallgatás 1474

KRÓNIKA

Folklórkonferencia; Tanácskozás a civil társadalomról; Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok; Jakov Ignjatović centenáriumán; Jancsó Miklós az Újvidéki Színházban; Januárban tartják meg az írószövetség közgyűlését; Fehér Ferenc emlékezete; A hazai kortárs zene opatijai tribünje; Zene Dositiej Obradović korában; Elhunyt dr. Vinko Perčić 1477

Számunkat a kishegyesei kerámia-művésztelep anyagával illusztráltuk. Az 1381. oldalon Csernik Attila, az 1399. oldalon Maurits Ferenc szövegrajza

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. 1989. december. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 51-es mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 65700-601-14861-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 200 000, fél évre 100 000 dinár. Egyes szám ára 20 000, kettős szám ára 40 000 dinár; külföldre egy évre 480 000, fél évre 240 000 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. – Készült a Forum Nyomdájában, Újvidéken. YU ISSN 0350-9079.